

Центр східноєвропейських наукових студій
East European Scientific Studies Center
Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України
Ivan Kryp'iakevych Institute of Ukrainian Studies NAS of Ukraine
Південно-Східний науковий інститут у Перемишлі
South-Eastern Research Institute

ISSN 3041-1467 (Print)

ISSN 3041-1475 (Online)

AXIS EUROPAE

ВІСЬ ЄВРОПИ

ISSUE 3

ВИПУСК 3

Львів-Дрогобич, 2023

Lviv-Drohobych, 2023

УДК 94(4)(082)
В53

*Рекомендовано до друку
редакційною колегією збірника наукових праць “Вісь Європи”
(протокол від 18 грудня 2023 р. № 2)*

Рік заснування: 2022.

Періодичність: 2 рази на рік (червень, грудень).

Вісь Європи / [головний редактор Л. Лазурко]. Львів-Дрогобич: Пбсвіт, 2023. Випуск 3. 100 с.

Збірник розрахований на науковців, викладачів історії, аспірантів, докторантів, студентів й усіх, хто цікавиться історичним минулим.

Редакційна колегія не обов’язково поділяє позицію, висловлену авторами у статтях, та не несе відповідальності за достовірність наведених даних і посилань.

Головний редактор: Лідія Лазурко – д.іст.н., проф.

Співредактори: Микола Галів – д.пед.н., проф.

Василь Ільницький – д.іст.н., проф.

Редакційна колегія:

Віктор Вернер – д.габ., проф. (Польща); **Василь Гулай** – д.політ.н., проф. (Україна); **Володимир Качмар** – д.і.н., проф. (Україна); **Ірина Кривошея** – д.і.н., проф. (Україна); **Костянтин Курилишин** – к.і.н., проф. (Україна); **Олег Малярчук** – д.і.н., проф. (Україна); **Володимир Наконечний** – к.і.н., проф. (Україна); **Олег Разиграєв** – д.і.н., проф. (Україна, Польща); **Ігор Соляр** – д.і.н., проф. (Україна); **Володимир Старка** – д.і.н., проф. (Україна); **Станіслав Степень** – д.габ., проф. (Польща).

Збірник індексується в міжнародних базах даних: Google Scholar;

DOI 10.69550/3041-1475.3

Статті збірника прирівнюються до публікацій у виданнях України, які включені до міжнародних науково-метричних баз відповідно до вимог наказу МОН України від 17 жовтня 2012 р. № 1112 (зі змінами, внесеними наказом МОН України від 03.12.2012 р. № 1380).

Збірник зареєстровано Національною радою України з питань телебачення і радіомовлення у реєстрі суб’єктів у сфері друкованих медіа (*рішення №1020 від 28.03.2024 р.*)

Усі електронні версії статей збірника оприлюднюються на офіційній сторінці видання

<https://ae.eessc.org.ua/index>

Засновник: Центр східноєвропейських наукових студій.

Видавець: Пбсвіт.

Адреса редакції: Центр східноєвропейських наукових студій, вул. І. Тобілевича, 9, м. Львів, 79000.

тел.: +380673735535, e-mail: mykolahaliv79@gmail.com, eessc.org@gmail.com

© Центр східноєвропейських наукових студій, 2023

© Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, 2023

© Південно-Східний науковий інститут у Перемишлі, 2023

© Автори статей, 2023

UDC 94(4)(082)
B53

*Recommended for publication
by the Editorial Board of the Axis Europae
(protocol dd. 18.12.2023 № 2)*

Year of establishment: 2022.

Frequency: 2 times a year (June, December).

Axis Europae / [chief editor Lidiya Lazurko]. Lviv-Drohobych: Posvit, 2023. Issue 3. 100 p.

This collection is meant for scholars, history lecturers, postgraduates, doctorants, students and all the readership interested in historical past.

Editorial board do not necessarily reflect the position expressed by the authors of articles, and are not responsible for the accuracy of the data and references.

Chief editor: **Lidiya Lazurko**, Doctor of History, Professor

Co-editors: **Mykola Haliv**, Doctor of Pedagogy, Professor

Vasyl Ilnytskyi, Doctor of History, Professor

Editorial Board:

Wiktor Werner, Doctor of History, Professor (Poland); **Vasyl Hulai**, Doctor of Political Sciences, PhD (History), Professor (Ukraine); **Volodymyr Kachmar**, Doctor of History, Professor (Ukraine); **Iryna Kryvosheia**, Doctor of Historical Sciences, Professor (Ukraine); **Kostiantyn Kurylyshyn**, PhD (History), (Ukraine); **Oleh Maliarchuk**, Doctor of History, Professor (Ukraine); **Volodymyr Nakonechnyi**, PhD (History), Associate Professor (Ukraine); **Oleh Razyhrayev**, Doctor of History, Professor (Ukraine, Poland); **Ihor Soliar**, Doctor of History, Professor (Ukraine); **Volodymyr Starka**, Doctor of History, Professor (Ukraine); **Stanisław Stępień**, Doctor of History, Professor (Poland).

The collection is indexed in the international databases: Google Scholar;

DOI 10.69550/3041-1475.3

The articles are equaled to publications in Ukrainian journals entered in international scientometric databases in accordance with the MES of Ukraine order dd. 17 november 2012 p. No. 1112 (amended by the MES of Ukraine order dd. 03.12.2012 No. 1380).

The collection was registered by the National Council of Ukraine on Television and Radio Broadcasting in the register of subjects in the field of print media (decision No. 1020, dd. 28.03.2024).

All electronic versions of articles in the collection are available on the official website edition

<https://ae.eessc.org.ua/index>

Founder: East European Scientific Studies Center

Publisher: Posvit.

Office address: East European Scientific Studies Center,

9, I. Tobilevych Street, Lviv, Ukraine, 79000.

tel.: +380673735535, e-mail: mykolahaliv79@gmail.com, eessc.org@gmail.com

© East European Scientific Studies Center, 2023

© Ivan Krypiakievych Institute of Ukrainian Studies NAS of Ukraine, 2023

© South-Eastern Research Institute, 2023

© Copyright by the contributors, 2023

ЗМІСТ

Лідія ЛАЗУРКО

СТАНОВЛЕННЯ ІСТОРИЧНОЇ УРБАНІСТИКИ У ЛЬВОВІ
КІНЦЯ ХІХ – ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ ХХ СТ.
(ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЧАСОПISY “KWARTALNIK HISTORYCZNY”) 6

Іван КУЦІЙ

РЕЦЕПЦІЯ ЦИВІЛІЗАЦІЙНОГО ОБРАЗУ “ЗАХОДУ”
В ІСТОРІОГРАФІЧНІЙ СПАДЩИНІ ВОЛОДИМИРА АНТОНОВИЧА..... 19

Світлана БІЛА, Вікторія ТЕЛЬВАК

ТВОРЧІСТЬ МИХАЙЛА МАКСИМОВИЧА В ІСТОРІОГРАФІЧНІЙ РЕЦЕПЦІЇ
МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО 29

Віталій ТЕЛЬВАК

СТУДЕНТКИ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО ЛЬВІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ:
КІЛЬКІСНА ДИНАМІКА, ЕТНІЧНИЙ СКЛАД, ДИДАКТИЧНІ ПРЕФЕРЕНЦІЇ..... 40

Тарас БАТЮК

СПІВПРАЦЯ МИРОНА КОРДУБИ З ЧАСОПISОМ “ГРОМАДСЬКА ДУМКА” 49

Володимир НАКОНЕЧНИЙ

ПИТАННЯ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН У СПАДЩИНІ ЮЛІАНА ТАРНОВИЧА
ЯК РЕДАКТОРА “НАШОГО ЛЕМКА” 60

Микола ГАЛІВ, Анна ПУРІЙ

КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКЕ ЖИТТЯ ДРОГОБИЧЧИНИ ЗА МАТЕРІАЛАМИ
ГАЗЕТИ “ГОМІН БАСЕЙНУ”/“ГОМІН КРАЮ” (1937 – 1938) 69

Ярослав АНТОНЮК, Василь ІЛЬНИЦЬКИЙ

ДИСЦИПЛІНАРНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ТА СУД В УКРАЇНСЬКІЙ
ПОВСТАНСЬКІЙ АРМІЇ (1943 – 1947)..... 90

CONTENTS

Lidiia LAZURKO

ESTABLISHMENT OF HISTORICAL URBAN PLANNING IN LVIV
AT THE END OF THE XIXth – THE FIRST THIRD OF THE XXth CENTURY
(ACCORDING TO THE MATERIALS OF THE JOURNAL “KWARTALNIK
HISTORYCZNY”)6

Ivan KUTSYI

THE RECEPTION OF THE CIVILIZATION IMAGE OF THE “WEST” IN THE
HISTORIOGRAPHIC HERITAGE OF VLADYMYR ANTONOVYCH..... 19

Svitlana BILA, Viktoria TELVAK

THE CREATIVITY OF MYKHAILO MAKSYMovyCH IN THE HISTORIOGRAPHIC
RECEPTION OF MYKHAILO HRUSHEVSKY 29

Vitalii TELVAK

FEMALE STUDENTS OF MYKHAILO HRUSHEVSKY LVIV UNIVERSITY:
QUANTITATIVE DYNAMICS, ETHNIC COMPOSITION,
DIDACTIC PREFERENCES 40

Taras BATIUK

COOPERATION OF MYRON CORDUBA WITH THE NEWSPAPER
“HROMADSKA DUMKA” 49

Volodymyr NAKONECHNYI

ISSUES OF INTERNATIONAL RELATIONS IN THE LEGACY OF YULIAN
TARNOVYCH AS THE EDITOR OF “NASH LEMKO” 60

Mykola HALIV, Anna PURIY

THE CULTURAL AND EDUCATIONAL LIFE OF DROHOBYCH COUNTY
ACCORDING TO THE MATERIALS OF THE NEWSPAPER “HOMIN
BASEINU”/“HOMIN KRAYU” (1937 – 1938)..... 69

Yaroslav ANTONIUK, VasyI ILNYTSKYI

DISCIPLINARY RESPONSIBILITY AND TRIAL IN THE UKRAINIAN
INSURGENT ARMY (1943 – 1947)..... 90

УДК 930.2:070(477.83-25+438):911.375.1(477.83-25)“18/19”
DOI 10.69550/3041-1467.3.304747

Лідія ЛАЗУРКО

докторка історичних наук, професорка, професорка кафедри історії України та правознавства, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Лесі Українки, 46, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100 (lazurkol@gmail.com)

ORCID: 0000-0002-9748-9249

Researcher ID: D-4089-2019

Lidii LAZURKO

PhD hab. (History), Full Professor, Department of Ukrainian History and Law, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 46 Lesia Ukrainka Street, Drohobych, Ukraine, postal code 82100 (lazurkol@gmail.com)

Бібліографічний опис статті: Лазурко, Л. (2023). Становлення історичної урбаністики у Львові кінця XIX – першої третини XX ст. (за матеріалами часопису “Kwartalnik Historyczny”). *Axis Europae*, 3, 6–18. doi: 10.69550/3041-1467.3.304747

Bibliographic Description of the Article: Lazurko, L. (2023). Stanovlennia istorychnoi urbanistyky u Lvovi kintsia XIX – pershoi tretyny XX st. (za materialamy chasopysu “Kwartalnik Historyczny”) [Establishment of historical urban planning in Lviv at the end of the XIXth – the first third of the xxth century (according to the materials of the journal “Kwartalnik Historyczny”)]. *Axis Europae*, 3, 6–18. doi: 10.69550/3041-1467.3.304747

**СТАНОВЛЕННЯ ІСТОРИЧНОЇ УРБАНІСТИКИ У ЛЬВОВІ
КІНЦЯ XIX – ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ XX СТ.
(ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЧАСОПISY “KWARTALNIK HISTORYCZNY”)**

Анотація. **Мета дослідження** – показати як висвітлювалася на сторінках першого польського фахового часопису з історії “Kwartalnik Historyczny” на зламі XIX і XX ст. історія міст галицьких теренів. **Методологія дослідження** ґрунтується на принципах історизму, системності, науковості, верифікації, авторської об’єктивності з використанням загальнонаукових та спеціально-історичних методів. **Наукова новизна** дослідження полягає в тому, що вперше, опираючись на матеріали досліджень, рецензійних та джерельних матеріалів з історії галицьких міст, опублікованих в часописі “Kwartalnik Historyczny” на зламі XIX – XX ст., охарактеризовано висвітлення історичної урбаністичної тематики. **Висновки.** Цінним історіографічним джерелом інформації про форму і зміст урбаністичних студій дослідників Галицького краю є часопис “Kwartalnik Historyczny”, офіційний друкований орган Towarzystwa Historycznego, який виходив у Львові з 1887 по 1939 рр. Від початку свого заснування, цей часопис виступав фаховою трибуною істориків, що визначало специфіку відображених на його сторінках досліджень та інформаційно-критичних матеріалів і сприяло створенню наукових підвалин локальних, в тому числі й історико-урбаністичних, студій не лише в польській, але й, почасти, в українській

історичній науці. Особлива увага до минулого Червоної Русі, задекларована у статуті Towarzystwa Historycznego, спрямовувала дослідницьку увагу на найменш вивчений у тодішній історичній науці регіон.

Львівський період існування часопису є ілюстрацією загальної еволюції історії галицької урбаністики досягнутої крізь призму творчого доробку кількох поколінь дослідників старовини. А реконструювання таких значимих, але малознаних внесків у історію історичної науки, яким є доробок авторів часопису “Kwartalnik Historyczny”, сприяє проясненню специфічних особливостей розвитку означеної проблематики.

Ключові слова: історіографія, “Kwartalnik Historyczny”, науковий журнал, історична урбаністика, Галичина.

ESTABLISHMENT OF HISTORICAL URBAN PLANNING IN LVIV AT THE END OF THE XIXth – THE FIRST THIRD OF THE XXth CENTURY (ACCORDING TO THE MATERIALS OF THE JOURNAL “KWARTALNIK HISTORYCZNY”)

Abstract. *The purpose of the research is to show how the pages of the first Polish specialized history journal “Kwartalnik Historyczny” were covered at the turn of the 19th and 20th cen. the history of the cities of the Galician territories. The research methodology is based on the principles of historicism, systematicity, scientificity, verification, author’s objectivity using general scientific and special historical methods. The scientific novelty of the study lies in the fact that, for the first time, based on the materials of research, review and source materials on the history of Galician cities, published in the journal “Kwartalnik Historyczny” at the turn of the XIX – XX centuries, the coverage of historical urban topics has been characterized. Conclusions.* A valuable historiographical source of information about the form and content of urban studies by Galician region researchers is the journal “Kwartalnik Historyczny”, the official printed organ of Historical Society, which was published in Lviv from 1887 to 1939. From the beginning of its foundation, this journal acted as a professional tribune of historians, which determined the specificity of the research and information-critical materials displayed on its pages and contributed to the creation of the scientific foundations of local, including historical and urban studies, not only in Polish, but also, to some extent, in Ukrainian historical science. Special attention to the past of Red Rus’, declared in the statute of Historical Society, directed research attention to the least studied region in historical science at that time.

The Lviv period of the journal existence is an illustration of the general evolution of the history of Galician urbanism understood through the prism of the creative work of several generations of researchers of antiquity. And the reconstruction of such significant, but little-known contributions to the history of historical science, such as the work of the authors of the journal “Kwartalnik Historyczny”, contributes to clarifying the specific features of the development of the specified problem.

Keywords: historiography, “Kwartalnik Historyczny”, scientific journal, historical urbanism, Galicia.

Постановка проблеми. Урбанізаційні процеси, що охопили Європу у XIX ст. сколихнули інтерес до історії міста як окремого феномену і породили нову галузь соціогуманітарних знань – історичну урбаністику. Витоками цього нового напрямку були, вочевидь, студії з локальної історії. У Східній Галичині 2 пол. XIX – першої

третини ХХ ст. регіональні студії були пов'язані з діяльністю польських дослідників старовини, що конкурували з українцями за образ спільного минулого, намагаючись довести ексклюзивність власних прав на цей край та його історію. Та попри присутність політично-спекулятивної складової у мотивах польських дослідників старовини безперечним є їх значний позитивний внесок у вивчення минулого галицького краю. А нагромаджений цими дослідниками джерельний матеріал та наукові опрацювання потребують актуалізації й переосмислення.

Зокрема, потребує всебічного висвітлення діяльність науковців, згуртованих довкола заснованого у 1886 р. у Львові польського Towarzystwa Historycznego – першого об'єднання фахових істориків минулого, до складу якого входили також і представники інших національностей. Це об'єднання на зламі століть стало одним із провідних осередків польської історичної науки, а видаваний ними у Львові часопис “Kwartalnik Historyczny” (1887–1939) став авторитетною платформою з представлення здобутків тодішньої історичної науки.

Наукова періодика, як інтегральна складова історіографічного процесу, що лише починає стативати об'єктом спеціального вивчення, має значний джерельний потенціал для вивчення історії історичної науки. Зокрема на сторінках часопису “Kwartalnik Historyczny” публікувалися різноманітні праці, в тому числі й з історичної урбаністики, до створення яких долучилися В. Лозінський, І. Шараневич, А. Петрушевич, Л. Фінкель, А. Прохаска, Ф. Папее, Ф. Буяк, Р. Гродецький, Л. Харевічова та інші. З огляду на авторитетність видання та зосередження довкола нього знаних дослідників минулого, вивчення його змістового наповнення дозволяє не лише відтворити процес становлення історичної урбаністики, але й розглядати ці тенденції в контексті розвитку тодішньої історичної науки.

Аналіз досліджень. Наукова періодика як інтегральна складова історіографічного процесу уже тривалий час є об'єктом спеціального вивчення (Бекетова, 2003; Дроздовська, 2003; Шевченко, 2005; Щербан, 2023). Часопис “Kwartalnik Historyczny”, офіційний друкований орган польського Towarzystwa Historycznego, є цінним історіографічним джерелом інформації про форму і зміст різноманітних напрямків історичних студій (Lazurko, Shcherban, 2020), в тому числі й історичної урбаністики. Аналіз представлених на сторінках цього видання матеріалів дозволяє сформулювати уявлення про основні тенденції у вивченні історії міст і міського життя на східногалицьких теренах.

Мета дослідження – показати як висвітлювалася на сторінках першого польського фахового часопису з історії “Kwartalnik Historyczny” впродовж 1887–1939 рр. історія міст Східної Галичини.

Виклад матеріалу. Початки існування часопису відзначались звертанням особливої уваги редакції на місцеву історію та історіографію, адже Towarzystwo Historyczne у Львові, як регіональна організація істориків, серед своїх пріоритетних завдань, відображених у статуті, виділяла “пробудження та допомогу розвитку історичних наук із особливою увагою до минулого Червоної Русі” (Statut, 1886, s. 1), що і визначало зорієнтованість часопису “Kwartalnik Historyczny”, найперше, на минуле Галичини. Саме тому частину його змісту становить урбаністична проблематика, дослідження якої дозволить краще пізнати наявний досвід і досягнути процес розгортання цих студій.

Від середини ХІХ ст. і до наших днів історія міст та поселень залишається пріоритетним напрямком локальних досліджень. Функція збереження історичної

пам'яті, своєрідної аури, властивої тільки певному місту, визначала підвищену увагу до міст в історичній науці. Найбільш досліджуваним об'єктом такого типу у Галичині завжди був Львів. Дослідники його історії у жовтні 1906 р. навіть оголосили про створення спеціалізованого “Towarzystwa Miłośników Przeszłości Lwowa” (Товариство шанувальників минувшини Львова). Як зазначав львівський дослідник Р. Масик “Діяльність ТШМЛ була спрямована на пропаганду т.зв. ягеллонської ідеї серед місцевого населення. Багатонаціональний Львів діячі цієї інституції вважали виключно “польським” містом. Історію головного міста Галичини об'єднані в цьому Товаристві дослідники вивчали лише з середини XIV ст., тобто від часу приєднання Львова до Польщі королем Казимиром III. При цьому забували про давньоруську минувшину міста” (Масик, 2010, с. 264).

Проте доробок цього Товариства був вельми суттєвим, а поява кожної знакової праці знаходила обговорення на сторінках часопису “Kwartalnik Historyczny”. Завдяки активній діяльності А. Чоловського та Л. Кубалі, вже у 1907 р. було започатковано серію наукових видань, присвячених історії Львова що отримала назву “Львівська бібліотека”. До 1914 р. з'явилося 25 томів робіт з історії міста, опрацьованих членами Товариства, серед найактивніших дослідників якого були В. Лозінський, Б. Павловський, А. Прохаска, Ф. Яворський.

Розвідки, присвячені окремим сторінкам історії міста, публікувались у “Kwartalniku Historycznym” у рубриці “Статті”. З поміж таких публікацій можна згадати, наприклад, роботу А. Чоловського присвячену дискусійним питанням історії постання Львова і створену на підставі літописів, різноманітних львівських джерел та досліджень новочасних істориків (Czołowski, 1891, s. 779–812); утворенню у Львові 1464 р. міщансько-шляхетської конфедерації, покликаної протистояти зовнішнім та внутрішнім негараздам, що загрожували місту, присвячувалось дослідження А. Прохаски (Prochaska, 1892, s. 728–780); обставини татарського нападу на Львів у 1695 р., вивчав Л. Фінкель (це дослідження доповнювалось картою та джерельними матеріалами у вигляді додатків) (Finkel, 1890, s. 458–493); політичним подіям у Львові 1848 року була присвячена розвідка П. Стебельського, створена на підставі даних поліцейних та судових актів. Автор відтворив процеси організації революційних комітетів у Львові, Чернівцях, листопадові події у столиці краю, діяльність Народної ради, обставини революції у Відні та їхній вплив на ситуацію у Галичині (Stebelski, 1909, s. 303–361, 507–564).

Окрім нарисів з історії Львова, які публікувалися на сторінках видання, зустрічаємо тут також і рецензійні огляди праць, що стосувалися окремих аспектів минулого міста. Так ґрунтовне обговорення на сторінках часопису отримала робота К. Відмана, присвячена міському архіву Львова. Предметом його опрацювань були давні списки архівних актів, зафіксовані у документальних каталогах (Kwiatkowski, 1888, s. 635–636). Також детально було проаналізовано дослідження “історіографа Галичини” Б. Павловського про обставини захоплення Львова Австрією у 1772 р., з чого розпочалась нова ера у житті міста (Morawski, 1912, s. 185–188).

Викликали інтерес оглядачів видання питання історії конфесійного життя у Львові. Так про праці з історії православної церкви у Львові, зібрані у ювілейному виданні на честь трьохсотліття діяльності львівського Ставропігійського братства, для часопису писав В. Лозінський (Σ., 1887, 599–604). А Я. Фіялек прихильно відгукувався про історію православної церкви у Львові, авторства Є. Воробкевича, відзначаючи

її інформаційну насиченість, ґрунтовність та залучення джерельних (у тому числі й незнаних) матеріалів (Fijałek, 1898, s. 612–613).

У поле зору співпрацівників часопису зламу XIX – XX ст. потрапляли також студії з історії інших міст краю, різноманітні аматорсько-краєзнавчі розвідки, видання туристичного характеру, з особливою увагою відстежувалась едиційна робота на провінції. Останнє отримувало особливе значення в контексті спроб розширення “Towarzystwa Historycznego” шляхом створення у 90-х рр. XIX ст. власних регіональних осередків (Тельвак, Тельвак, 2012, с. 29–36). Так, жваве обговорення отримала монографія про Станіславів професора місцевої гімназії А. Шарловського, автора статті про це місто у “Польському географічному словнику”, до створення якого активно залучались провінційні історики. Як зазначали оглядачі “Kwartalnika Historycznego”, ця детально опрацьована праця містила інформацію не лише про історію міста, але й географічно-статистичний огляд та опис його видатних пам’яток, створений завдяки залученню обширної джерельної бази та фаховому застосуванню критичного методу її опрацювання (Sawczyński, 1888, s. 658–659).

Суперечливі оцінки на шпальтах часопису отримала публікація матеріалів з історії Дрогобича Ф. Ганткевича, директора міської гімназії, створена на підставі даних місцевого архіву. Перший рецензент цієї праці М. Гойський, подаючи основний зміст окремих документів, вказав на деякі фактологічні помилки, проте високо оцінив дану працю. Він зазначив, що опрацьовані матеріали, основні групи з яких було перелічено у рецензії, могли слугувати задокументованою ілюстрацією історії, міста починаючи від ягелонських часів (Goyski, 1908, s. 107–112). Більш критичним був огляд роботи пера Й. Фрітца, який зазначав, що оскільки попередній рецензент не взяв до уваги комплекс наявного першоджерельного матеріалу з історії міста, то його висновки про сумнівність Ф. Ганткевича є сумнівними. Співставивши кілька десятків документів, критик зауважив ряд суперечностей та суттєвих неточностей в їх інтерпретації Ф. Ганткевичем, що, на його думку, суттєво знижувало наукову вагу видання (Fritz, 1909, s. 192–196).

Оглядачі часопису відзначали фаховість дослідження Ф. Бостельом історії м. Стрия та Стрийського староства від найдавніших часів до 1784 р. Аналіз списків населення, податкових реєстрів з різних часів та незнана до того часу інформація з актів львівського крайового архіву – усе це дозволяло автору робити припущення про існування Стрия як великого міста ще за руських часів (Finkel, 1887, s. 357–358).

У середовищі науковців зламу століть точились суперечки навколо питання історичного місцерозташування Звенигороду. Критики відзначали оригінальність (хоч і сумнівність теж) наукових пошуків Я. Лама, противника ідентифікації підльвівського Звенигороду з княжим містом (Kalitowski, 1887, s. 282–285). Редактор часопису Ф. Папе досліджував історію м. Сколе та Тухольщини, звертаючи значну увагу на питання історії повсякденного життя їх мешканців. Значну частину матеріалу до праці дослідник збирав безпосередньо на місцевості і, як зазначав рецензент А. Чоловський: “автор вельми реалістично відтворював минуле цього краю” (Czołowski, 1892, s. 625). На думку А. Чоловського, ця робота була зразком історико-краєзнавчого дослідження, покликаного відтворити мозаїчну картину життя провінційного міста у минулому.

Редакція часопису відслідковувала також і появу аматорських краєзнавчих розвідок. Так, хронікам Самбора, зібрана і упорядкована бургомістром М. Будзиновським на честь 500-ліття заснування міста, мала науково-популярний характер і ґрунтувалась на відомостях місцевих архівів та наукових розвідках (Dziedzicki, 1892, s. 625).

Короткий історичний нарис міста в аматорському виконанні містила праця, присвячена вивченню привілеїв Золочева (Parée, 1896, s. 809–810). Об'єктом уваги одразу двох дослідників стало містечко Янів під Львовом. Попри невисоку наукову вартість такого роду робіт, на думку оглядачів “Kwartalnika Historycznego”, вони могли слугувати добрими туристичними путівниками для мандрів провінцією (Parée, 1898, s. 137–139).

У перші роки свого існування “Kwartalnik Historyczny” був однією з небагатьох фахових трибун і для українських дослідників історії краю. З часописом співпрацювали І. Франко, М. Кордуба, О. Колесса, К. Студинський, І. Шараневич. Окрім цього, редакція часопису зацікавлено відслідковувала появу розвідок українських авторів, оскільки представляла регіональну організацію істориків, зорієнтовану, передусім, на дослідження минулого Галичини.

На сторінках часопису зустрічаємо обговорення проблем, які піднімали у своїх працях українські дослідники, як то: розташування міст Галичини, давня історія краю і його поселень, епізоди з козацьких воєн пов'язані з минулим Львова, бібліографічні та джерелознавчі дослідження, тощо. Так, археологічні розкопки, які у 1881 р. провадив І. Шараневич (Борчук & Гаврилів & Грабовецький, 1997), наприкінці XIX ст. поклали початок новій хвилі досліджень древньої княжої столиці – міста Галича і відслідковувалися на сторінках часопису. У виданні зустрічаємо й огляд збірки А. Петрушевича, в якій він помістив велику кількість історичних, археологічних, географічних, етнографічних і лінгвістичних відомостей різного часу з даної проблеми (Czołowski, 1889, s. 745–751). Нагадаємо, що А. Петрушевич був одним із перших українських археологів-аматорів, який порушив проблему історико-археологічних досліджень, спрямованих на встановлення локалізації Стародавнього Галича (Гаврилів & Педич, 1997).

Робота з дослідження стародавньої історії Галичини О. Партицького була побудована на застосуванні не лише історико-географічних, а й етнографічних відомостей і містила інформацію про міста краю. Попри те, що критики відзначали застарілість теоретико-методологічного інструментарію цього історика, в їх представленні О. Партицький виступав як “галицький послідовник А. Нарушевича та Й. Лелевеля”, оскільки саме він значною мірою спричинився до появи у Галичині перших джерельних праць (Kocowski, 1896, s. 682–685). Подібні оцінки наукових здобутків О. Партицького зустрічаємо також і у українських істориків (Грушевський, 1895, с. 3–5).

Новий імпульс розвитку отримала історична урбаністика у міжвоєнний період, оскільки стала своєрідною “опорою” польських державних інтересів на Сході. Остаточна інкорпорація українських земель, із подальшим курсом офіційної влади на їх денационалізацію, поставила нові завдання перед представниками історичної науки обох націй. “Kwartalnik Historyczny”, залишаючись відображенням актуального стану польської історіографії, приймав участь у дискусіях, які з особливою гостротою розгорілись навколо проблемних питань як давньої, так і сучасної історіографії Галичини. Особливої ваги, у контексті відродження польської державності, набули дослідження, присвячені історії населених пунктів Галичини, зокрема міст, з акцентом на їх виключно польську приналежність.

Тому потреба наукового обґрунтування історичної приналежності населених пунктів Галичини до Польщі стимулювала розгортання великої кількості науково обґрунтованих урбаністичних досліджень з акцентом на їх виключно польську приналежність. Огляди такого типу досліджень широко представлені на шпальтах “Kwartalnika Historycznego” у цей період. Як і наприкінці XIX ст., у міжвоєнну добу

особливе місце у цих обговореннях посідав Львів, що здобув перше синтетичне дослідження власної історії – працю Ф. Папе “Нарис історії міста Львова”. Остання охоплювала великий період та супроводжувалась багатим ілюстративним матеріалом, через що отримала позитивні відгуки оглядачів часопису (Zajczkowski, 1924, s. 498). Тоді ж з’явилася праця “Бібліографія історії міста Львова” Й. Скочека, в основі якої був рукопис С. Рахвала (Skoczek, 1925, s. 336–350). Як тенденційну, представляли польські оглядачі працю українського історика М. Голубця “За український Львів”. Автор подав загальний образ політичної історії міста, стверджуючи, що “татари дали почин боротьбі за український Львів, а згодом перейняли на себе їх роль наші західні сусіди поляки” (Charewiczowa, 1929, s. 118). Історію привілеїв львівської шляхти вивчав А. Прохаска (Rachwał, 1920, s. 151–153).

Історіографічним підсумком цього напрямку досліджень міжвоєнного періоду стала стаття Л. Хареви́чої, вміщена у додатку до “Kwartalnika Historycznego” – журналі “Wiadomości Historyczno-Dydaktyczne” за 1929 рік–“Десятиліття досліджень над історією міста Львова” (Charewiczowa, 1929, s. 115–136). До питання історичної урбаністики звертались також інші польські історики. Так, Й. Зелінський у своїй праці підвів певні підсумки попередніх студій над історією міста Станіслава та вказав перспективи пошуків для подальших дослідників (Zieliński, 1931, s. 112–117). Детальний огляд найновіших монографій польських міст, який здійснила Л. Хареви́чова, було уміщено у часописі “Kwartalnik Historyczny” за 1928 р. Авторка звертала увагу на дослідження А. Прохаски “Історія міста Стрия” (1926 р.), здійснене на широкому регіональному фоні із зазначенням географічних умов та особливостей соціальних стосунків у місті, а також на невеликі причинки з історії Самбора та Станіслава, створені відповідно Я. Ціхоцьким та Ч. Хованьцем (Charewiczowa, 1928, s. 391–403).

Особливу прихильність оглядачів “Kwartalnika Historycznego” здобули також видавці джерельних матеріалів з історії міст Галичини. Так, надзвичайно прихильними були відзиви на праці знаного львівського архіваріуса К. Бадецького. Приязно у науковому світі були зустрінуті та отримали схвальні відгуки редакційної колегії часопису публікації джерельних матеріалів з історії міст Самбора та Дрогобича, над якими працювали, відповідно, А. Дюрфлерувна та Г. Полачкувна (Karwasińska, 1936; Adamus, 1936). Окрім критичних матеріалів, у часописі в рубриці “Miscellanea”, як і в попередній період, продовжували друкуватись невеликі джерельні причинки з місцевої історії (Jędrzejowska, 1933; Ptaśnik, 1925; Badecki, 1927; Lewicki, 1933).

Львів у міжвоєнний період став дослідницьким центром господарської історії, інтелектуальним осердям якого були А. Шелянговський та Ф. Буяк. У 20-х роках ХХ ст. з’являються дослідження Л. Хареви́чої, в яких аналізується господарська діяльність русинів, вірмен та євреїв у XV – XVI ст. в умовах зростаючих правових обмежень. Продовження студій, започаткованих Л. Хареви́чою, знаходимо у роботі С. Гошовського “Економічний розвиток Львова у 1772 – 1914 роках”, присвяченій аналізу господарської історії Львова як міста відкритого типу, а також вивченню впливу економічних, політичних та культурних чинників Сходу та Заходу на формування особливої соціально-національної атмосфери міста (Tyrovicz, 1936).

У цей час спостерігаємо й появу досліджень, присвячених окремим аспектам міського життя. Так проблеми переплетіння міжнаціональних стосунків у середньовічному Львові крізь призму еволюції польського права та прав різних національностей у місті, а також вплив юридичних норм на уклад життя його мешканців досліджували Ф. Персовський та В. Гейнош (Werchracki, 1930; Hejnosz, 1932).

Висновки. Цінним історіографічним джерелом інформації про форму і зміст урбаністичних студій дослідників Галицького краю є часопис “Kwartalnik Historyczny”, офіційний друкований орган Towarzystwa Historycznego, який виходив у Львові з 1887 по 1939 рр. Від початку свого заснування, цей часопис виступав фаховою трибуною істориків, що визначало специфіку відображених на його сторінках досліджень та інформаційно-критичних матеріалів і сприяло створенню наукових підвалин локальних, в тому числі й історико-урбаністичних, студій не лише в польській, але й, почасти, в українській історичній науці. Особлива увага до минулого Червоної Русі, задекларована у статуті Towarzystwa Historycznego, спрямовувала дослідницьку увагу на найменш вивчений у тодішній історичній науці регіон.

Львівський період існування часопису є ілюстрацією загальної еволюції історії галицької урбаністики осягнутої кризь призму творчого доробку кількох поколінь дослідників старовини. А реконструювання таких значимих, але малознаних внесків у історію історичної науки, яким є доробок авторів часопису “Kwartalnik Historyczny”, сприяє проясненню специфічних особливостей розвитку означеної проблематики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

Бекетова, В. (2004). Краєзнавча проблематика на сторінках журналу “Исторический вестник”. *Студії з архівної справи та джерелознавства*, 10, 62–66.

Борчук, С., Гаврилів, Б., Грабовецький, В. (1997). *Історико-краєзнавчі дослідження Ісидора Шараневича*. Івано-Франківськ.

Гаврилів, Б., Педич, В. (1997). *Стародавній Галич в історико-краєзнавчих дослідженнях XIX ст.* Івано-Франківськ.

Грушевський, М. (1895). [Рец.:] Партицький О. Старинна історія Галичини. *Записки наукового товариства ім. Т. Шевченка*. Т. V. С. 3–5.

Дроздовська, О. (2004). Історія заснування й краєзнавчі студії журналу “Літопис Бойківщини” (Самбір, 1931 – 1939 рр.). *Студії з архівної справи та джерелознавства*, 10, 66–69.

Lazurko, L. & Shcherban, O. (2020). Historical and economic problems on the pages of the journal “Kwartalnik Historyczny” (1887 – 1918). *Skhidnoievropejskyi Istorychnyi Visnyk [East European Historical Bulletin]*, 14, 46–53. doi:10.24919/2519-058x.14.197178

Масик, Р. (2010) Товариство шанувальників минувшини Львова (1906 – 1939). *Наукові зошити історичного факультету Львівського національного університету ім. І. Франка*, 11, 263–280.

Тельвак, В. В., Тельвак, В. П. (2012). Польське історичне товариство та розвиток краєзнавчого руху в Галичині наприкінці XIX – на початку XX століття. *Краєзнавство*, 2, 29–36.

Шевченко, Н. (2005). Краєзнавчі матеріали на сторінках часопису “Жінка” (1935 – 1939 рр.). *Історичні пам’ятки Галичини*, 134–144.

Щербан, Т. (2023). Часопис “Dodatek Tygodniowy do Gazety Lwowskiej” (1850–1869) як джерело для вивчення економічного життя Галичини. *Український селянин*, 29, 116–122. doi: 10.31651/2413-8142-2023-29-Shcherban

Adamus, J. (1936). [Рец.:] Księga radziecka miasta Drohobycza 1542 – 1563. *Kwartalnik Historyczny*, 275–277.

Badecki, K. (1927). Zaginione księgi średniowiecznego Lwowa. *Kwartalnik Historyczny*, 519–529.

Charewiczowa, Ł. (1928). Przegląd nowszych monografij miast polskich. *Kwartalnik Historyczny*, 39–403.

Charewiczowa, Ł. (1929). Dziesięciolecie badań nad dziejami miasta Lwowa. *Kwartalnik Historyczny*, 115–136.

Czołowski, A. (1889). [Рец.:] Petruszewycz A.S. Krytyko-istoryczeskija razsużdenja o naddnistrjańskom horodi Hałyczy i jeho dostopamiatnostiach. *Kwartalnik Historyczny*, 745–751.

Czołowski, A. (1891). Lwów za ruskich czasów. *Kwartalnik Historyczny*, 779–812.

Czołowski, A. (1892). [Рец.:] Papée F. Skole i Tucholszczyzna. *Kwartalnik Historyczny*, 625–628.

Dziedzicki, L. (1892). [Рец.:] Budzynowski M. Kronika miasta Sambora. *Kwartalnik Historyczny*, 625.

Fijałek, J. (1898). [Рец.:] Worobkiewicz E. Die orthodox-orientalische Kirche in Lemberg. *Kwartalnik Historyczny*, 612–613.

Finkel, L. (1887). [Рец.:] Bostel F. Z przyszłości Stryja i starostwa stryjskiego. *Kwartalnik Historyczny*, 357–358.

Finkel, L. (1890). Napad tatarów na Lwów. *Kwartalnik Historyczny*, 458–493.

Fritz, J. (1909). [Рец.:] Gątkiewicz F. Archiwum miasta Drohobycza. *Kwartalnik Historyczny*, 192–196.

Goyski, M. (1908). [Рец.:] Gątkiewicz F. Archiwum miasta Drohobycza. *Kwartalnik Historyczny*, 107–112.

Hejnosz, W. (1932). Sprawa niewoli w lwowskim Statucie ormiańskim. *Kwartalnik Historyczny*, 321–343.

Jędrzejowska, A. (1923). Przyczynek do dziejów papiernictwa lwowskiego. *Kwartalnik Historyczny*, 129–134.

Kalitowski, E. (1887). [Рец.:] Lam J. Starożytny Dżwinograd. *Kwartalnik Historyczny*, 282–285.

Karwasińska, J. (1936). [Рец.:] Materjały do historii miasta Sambora 1390-1795. *Kwartalnik Historyczny*, 263–266.

Kocowski, W. (1896). [Рец.:] Partyckij O. Starynna istoryja Hałyczyny. *Kwartalnik Historyczny*, 682–685.

Kwiatkowski, S. (1888). [Рец.:] Widman K. Archiwum miasta Lwowa. *Kwartalnik Historyczny*, 635–636.

Lewicki, K. (1933). Dwa dokumenty Jana III dla Bonifratrów we Lwowie. *Kwartalnik Historyczny*, 212–214.

Morawski, K.M. (1912). [Рец.:] Pawłowski B. Zajęcie Lwowa przez Austryę 1772 r. *Kwartalnik Historyczny*, 185–188.

Papée, F. (1896). [Рец.:] Uranowicz Z. Przywileje miasta Złoczowa. *Kwartalnik Historyczny*, 809–810.

Papée, F. (1898). [Рец.:] Udziela M. Janów pod względem historycznym i jako latowisko przyszłości; Schnür-Pepłowski S. Janów pod Lwowem. *Kwartalnik Historyczny*, 137–139.

Prochaska, A. (1892). Konfederacya lwowska. *Kwartalnik Historyczny*, 728–780.

Ptaśnik, J. (1925). Dokumenty objaśniające Quadragintavirat w Krakowie i we Lwowie. *Kwartalnik Historyczny*, 315–317.

Rachwał, S. (1920). [Рец.:] Prochaska A. Lwów a szlachta. *Kwartalnik Historyczny*, 151–153.

Romer, E. (1898). [Рец.:] Siminginowicz A. Das Pruththal in Galizien und in der Bukowina. *Kwartalnik Historyczny*, 130–131.

Sawczyński, H. (1888). [Рец.:] Szarłowski A. Stanisławów i powiat stanisławowski. *Kwartalnik Historyczny*, 658–659.

Skoczek, J. (1925). Dotychczasowy stan badań nad historją Lwowa. *Kwartalnik Historyczny*, 336–350.

Sobociński, W. (1938). [Рец.:] Sreniowski S. Organizacja sejmiku halickiego. *Kwartalnik Historyczny*, 718–720.

Statut Towarzystwa Historycznego. (1886). Lwów.

Stebelski, P. (1909). Lwów w 1848 roku. *Kwartalnik Historyczny*, 303–361, 507–564.

Tyrovicz, M. (1936). [Рец.:] Hoszowski S. Ekonomiczny rozwój Lwowa w latach 1772 – 1914. *Kwartalnik Historyczny*, 519–523.

Werchracki, R. (1930). [Рец.:] Persowski F. Osady na prawie ruskiem, polskiem, niemieckiem, wołoskiem w ziemi lwowskiej *Kwartalnik Historyczny*, 246–248.

Zajączkowski, S. (1924). [Рец.:] Papée F. Historja miasta Lwowa w zarysie. *Kwartalnik Historyczny*, 498.

Zieliński, J. (1931). Z badań nad historją Stanisławowa. *Wiadomosci Historyczne*, 112–117.

Σ. [Loziński W.] (1887). [Рец.:] Jubilejnoe izdanie w pamiat 300-litniaho osnowanija lwowskoho stawropigijskoho bratstwa. T. 1. *Kwartalnik Historyczny*, 599–604.

REFERENCES

Beketova, V. (2004). Kraieznavcha problematyka na storinkakh zhurnalu “Istoricheskyi vestnik”. *Studii z arkhivnoi spravy ta dzhereloznavstva*, 10, 62–66. [in Ukrainian].

Borchuk, S., Havryliv, B., & Hrabovetskyi, V. (1997). *Istoryko-kraieznavchi doslidzhennia Isydora Sharanevycha* [Historical and regional studies of Isidor Sharanevich]. Ivano-Frankivsk. [in Ukrainian].

Havryliv, B., & Pedych, V. (1997). *Starodavnii Halych v istoryko-kraieznavchykh doslidzhenniakh XIX st.* [Ancient Halych in historical and regional studies of the 19th century.] Ivano-Frankivsk. [in Ukrainian].

Hrushevskyi, M. (1895). [Rec.:] Partytskyi O. Starynna istoryia Halychyny. [Ancient history of Galicia]. *Zapysky naukovooho tovarystva im. T. Shevchenka*, V, 3–5. [in Ukrainian].

Drozdovska, O. (2004). Istoriiia zasnovannia y kraieznavchi studii zhurnalu “Litopys Boikivshchyny” (Sambir, 1931 – 1939 rr.). [History of the foundation and local history studies of the magazine “Chronicle of Boykivshchyna” (Sambir, 1931 – 1939)]. *Studii z arkhivnoi spravy ta dzhereloznavstva*, 10, 66–69. [in Ukrainian].

Lazurko, L., & Shcherban, O. (2020). Historical and economic problems on the pages of the journal “Kwartalnik Historyczny” (1887 – 1918). *Skhidnoievropejskyi Istorychnyi Visnyk [East European Historical Bulletin]*, 14, 46–53. doi:10.24919/2519-058x.14.197178 [in English].

Masyk, R. (2010) *Tovarystvo shanuvalkyiv mynuvshyny Lvova (1906 – 1939)* [Society of Admirers of Lviv’s Past (1906 – 1939)]. *Наукові зошити історичного факультету Львівського національного університету ім. І. Франка*, 11, 263–280. [in Ukrainian].

Telvak, V. V., & Telvak, V. P. (2012). Polske istorychne tovarystvo ta rozvytok kraieznavchoho rukhu v Halychyni naprykintsi XIX – na pochatku XX stolittia [Polish

Historical Society and the development of the local lore movement in Galicia in the late nineteenth - early twentieth century]. *Kraieznavstvo*, 2, 29–36. [in Ukrainian].

Shevchenko, N. (2005). Kraieznavchi materialy na storinkakh chasopysu “Zhinka” (1935 – 1939 rr.) [Local lore materials on the pages of the journal “Woman” (1935 – 1939)]. *Istorychni pamiatky Halychyny*, 134–144. [in Ukrainian].

Shcherban, T. (2023). Chasopys “Dodatek Tygodniowy do Gazety Lwowskiej” (1850 – 1869) yak dzherelo dlia vyvchennia ekonomichnoho zhyttia Halychyny [The journal “Dodatek Tygodniowy do Gazety Lwowskiej” (1850 – 1869) as a source for studying the economic life of Galicia]. *Ukrainskyi selianyn*, 29, 116–122. doi: 10.31651/2413-8142-2023-29-Shcherban [in Ukrainian].

Adamus, J. (1936). [Рец.:] Księga radziecka miasta Drohobycza 1542 – 1563 [The Soviet book of the city of Drohobych 1542 – 1563]. *Kwartalnik Historyczny*, 275–277. [in Polish].

Badecki, K. (1927). Zaginione księgi średniowiecznego Lwowa [The Lost Books of Medieval Lviv]. *Kwartalnik Historyczny*, 519–529. [in Polish].

Charewiczowa, Ł. (1928). Przegląd nowszych monografij miast polskich [A review of newer monographs on Polish cities]. *Kwartalnik Historyczny*, 39–403. [in Polish].

Charewiczowa, Ł. (1929). Dziesięciolecie badań nad dziejami miasta Lwowa [Ten years of research on the history of the city of Lviv]. *Kwartalnik Historyczny*, 115–136. [in Polish].

Czołowski, A. (1889). [Рец.:] Petruszewycz A.S. Krytyko-istoryczeskija razsużdenja o naddnistrjańskom horodi Hałyczi i jeho dostopamiatnostiach. *Kwartalnik Historyczny*, 745–751. [in Polish].

Czołowski, A. (1891). Lwów za ruskich czasów [Lviv during the Rus times]. *Kwartalnik Historyczny*, 779–812. [in Polish].

Czołowski, A. (1892). [Рец.:] Papée F. Skole i Tucholszczyzna [Skole and Tucholshchyna]. *Kwartalnik Historyczny*, 625–628. [in Polish].

Dziedzicki, L. (1892). [Рец.:] Budzynowski M. Kronika miasta Sambora [Chronicle of the town of Sambor]. *Kwartalnik Historyczny*, 625. [in Polish].

Fijałek, J. (1898). [Рец.:] Worobkiewicz E. Die orthodox-orientalische Kirche in Lemberg [The Orthodox Oriental Church in Lviv]. *Kwartalnik Historyczny*, 612–613. [in Polish].

Finkel, L. (1887). [Рец.:] Bostel F. Z przeszłości Stryja i starostwa stryjskiego [From the past of Stryj and Stryj district]. *Kwartalnik Historyczny*, 357–358. [in Polish].

Finkel, L. (1890). Napad tatarów na Lwów [Tatars attack on Lviv]. *Kwartalnik Historyczny*, 458–493. [in Polish].

Fritz, J. (1909). [Рец.:] Gątkiewicz F. Archiwum miasta Drohobycza [Archive of the city of Drohobych]. *Kwartalnik Historyczny*, 192–196. [in Polish].

Goyski, M. (1908). [Рец.:] Gątkiewicz F. Archiwum miasta Drohobycza [Archive of the city of Drohobych]. *Kwartalnik Historyczny*, 107–112. [in Polish].

Hejnosz, W. (1932). Sprawa niewoli w lwowskim Statucie ormiańskim [The case of slavery in the Lviv Armenian Statute]. *Kwartalnik Historyczny*, 321–343. [in Polish].

Jędrzejowska, A. (1923). Przyczynek do dziejów papiernictwa lwowskiego [A source for the history of Lviv papermaking]. *Kwartalnik Historyczny*, 129–134. [in Polish].

Kalitowski, E. (1887). [Рец.:] Lam J. Starożytny Dżwinograd [Ancient Dvingorod]. *Kwartalnik Historyczny*, 282–285. [in Polish].

Karwasińska, J. (1936). [Рец.:] Materjaly do historii miasta Sambora 1390 – 1795 [Materials for the history of the town of Sambir 1390 – 1795]. *Kwartalnik Historyczny*, 263–266. [in Polish].

Kocowski, W. (1896). [Рец.:] Partyckij O. Starynna istorija Hałyczyny [The old history of Hałyczyna.]. *Kwartalnik Historyczny*. S. 682–685. [in Polish].

Kwiatkowski, S. (1888). [Рец.:] Widman K. Archiwum miasta Lwowa [Archive of the city of Lviv]. *Kwartalnik Historyczny*, 635–636. [in Polish].

Lewicki, K. (1933). Dwa dokumenty Jana III dla Bonifratrów we Lwowie [Two documents of Jan III for the Hospitallers in Lviv]. *Kwartalnik Historyczny*, 212–214. [in Polish].

Morawski, K.M. (1912). [Рец.:] Pawłowski B. Zajęcie Lwowa przez Austryę 1772 r. [Occupation of Lviv by Austria in 1772.]. *Kwartalnik Historyczny*, 185–188. [in Polish].

Papée, F. (1896). [Рец.:] Uranowicz Z. Przywileje miasta Złoczowa [Privileges of the city of Złoczów]. *Kwartalnik Historyczny*, 809–810. [in Polish].

Papée, F. (1898). [Рец.:] Udziela M. Janów pod względem historycznym i jako latowisko przyszłości [Janów in terms of history and as a summer resort of the past]; Schnür-Pepłowski S. Janów pod Lwowem [Januv near Lviv]. *Kwartalnik Historyczny*, 137–139. [in Polish].

Prochaska, A. (1892). Konfederacya lwowska [Lviv Confederation]. *Kwartalnik Historyczny*, 728–780. [in Polish].

Ptaśnik, J. (1925). Dokumenty objaśniające Quadragintavirat w Krakowie i we Lwowie [Documents explaining the Quadragintavirat in Krakow and Lviv]. *Kwartalnik Historyczny*, 315–317. [in Polish].

Rachwał, S. (1920). [Рец.:] Prochaska A. Lwów a szlachta [Lviv and the nobility]. *Kwartalnik Historyczny*, 151–153. [in Polish].

Romer, E. (1898). [Рец.:] Simingonowicz A. Das Pruththal in Galizien und in der Bukowina [The Prut Valley in Galicia and Bukovina]. *Kwartalnik Historyczny*, 130–131. [in Polish].

Sawczyński, H. (1888). [Рец.:] Szarlowski A. Stanisławów i powiat stanisławowski [Stanisławów and Stanisławów district]. *Kwartalnik Historyczny*, 658–659. [in Polish].

Skoczek, J. (1925). Dotychczasowy stan badań nad historją Lwowa [The current state of research on the history of Lviv]. *Kwartalnik Historyczny*, 336–350. [in Polish].

Sobociński, W. (1938). [Рец.:] Sreniowski S. Organizacya sejmiku halickiego [Organization of the Halicz assembly]. *Kwartalnik Historyczny*, 718–720. [in Polish].

Statut Towarzystwa Historycznego (1886). [Historical Society Statutes]. Lwów. [in Polish].

Stebelski, P. (1909). Lwów w 1848 roku [Lviv in 1848]. *Kwartalnik Historyczny*. S. 303–361, 507–564. [in Polish].

Tyrovicz, M. (1936). [Рец.:] Hoszowski S. Ekonomiczny rozwój Lwowa w latach 1772 – 1914 [Economic development of Lviv in the years 1772 – 1914]. *Kwartalnik Historyczny*, 519–523. [in Polish].

Werchracki, R. (1930). [Рец.:] Persowski F. Osady na prawie ruskiem, polskiem, niemieckiem, wołoskiem w ziemi lwowskiej [Settlements under Ruthenian, Polish, German and Wallachian law in the Lviv region]. *Kwartalnik Historyczny*, 246–248. [in Polish].

Zajączkowski, S. (1924). [Рец.:] Papée F. Historja miasta Lwowa w zarysie [The history of Lviv in outline]. *Kwartalnik Historyczny*, 498. [in Polish].

Zieliński, J. (1931). Z badań nad historją Stanisławowa [From research on the history of Stanisławów]. *Wiadomosci Historyczne*, 112–117. [in Polish].

Σ. [Loziński W.] (1887). [Рец.:] Jubilejne izdanie w pamiat 300-litniaho osnowanija lwowskoho stawropigijskoho bratstwa. T.1. [Jubilee edition in commemoration of the 300-year foundation of the Lviv Stauropygian brotherhood. T.1.]. *Kwartalnik Historyczny*, 599–604. [in Polish].

Стаття надійшла до редакції 17 березня 2023 р.

Стаття рекомендована до публікації 18.12.2023.

УДК 930 (477)(092)“18”:008(477:4)
DOI 10.69550/3041-1467.3.304746

Іван КУЦИЙ

доктор історичних наук, професор кафедри історії України, археології та спеціальних галузей історичної науки, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, Україна, індекс 46027 (kutsyy@ukr.net)

ORCID: 0000-0002-3556-1962
ResearcherID: H-4431-2017

Іван KUTSYI

PhD hab. (History), Professor of History of Ukraine, archeology and special branch of Historical Science Department of Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, 2 Mahyma Kryvonosa Street, Ternopil, Ukraine, postal code 46027 (kutsyy@ukr.net)

ORCID: 0000-0002-3556-1962
ResearcherID: H-4431-2017

Бібліографічний опис статті: Куций, І. (2023). Рецепція цивілізаційного образу “заходу” в історіографічній спадщині Володимира Антоновича. *Axis Europae*, 3, 19–28. doi: 10.69550/3041-1467.3.304746

Bibliographic Description of the Article: Kutsyi, I. (2023). Retseptsiiia tsyvilizatsiinoho obrazu “zakhodu” v istoriografichnii spadshchyni Volodymyra Antonovycha [The reception of the civilization image of the “West” in the historiographic heritage of Volodymyr Antonovych]. *Axis Europae*, 3, 19–28. doi: 10.69550/3041-1467.3.304746 [in Ukrainian].

**РЕЦЕПЦІЯ ЦИВІЛІЗАЦІЙНОГО ОБРАЗУ “ЗАХОДУ”
В ІСТОРІОГРАФІЧНІЙ СПАДЩИНІ ВОЛОДИМИРА АНТОНОВИЧА**

Анотація. Мета статті – дослідити сприйняття образу “Заходу” в цивілізаційних поглядах та уявленнях Володимира Антоновича у загальному контексті тенези української цивілізаційної думки ХІХ століття. **Методологія дослідження** опирається на насамперед на принципи історизму, системності, науковості, об’єктивності, а також на використання загальнонаукових (аналіз, синтез, узагальнення) та спеціально-історичних (історико-генетичний, історико-типологічний, історико-системний) методів. **Наукова новизна** полягає насамперед у тому, що ми вперше підходимо до проблеми уявлень Володимира Антоновича про “Захід” як окремої самодостатньої проблеми. У статті уявлено цивілізаційні погляди та уявлення цього вченого. **Висновки.** У статті досліджено погляди вченого на питання проникнення європейських впливів в Україну. Досліджено внесок Володимира Антоновича у зміну слов’янської ідентичності українських інтелектуалів на європейську. З цієї точки зору проаналізовано основні наукові та публіцистичні праці Володимира Антоновича на історичну тематику. Особливу увагу приділено старанному прагненню В. Антоновича приховати свої погляди на цивілізаційну

ідентичність. Тому значне місце у джерельній базі дослідження посідають спогади студентів та сучасників про погляди історика на європейський фактор. Також важливу роль у статті відведено аналізу листування В. Антоновича з друзями. Оскільки в листах не було жодної цензури, науковець набагато відвертіше виявляв тут свої погляди на цивілізаційну приналежність України, аніж в опублікованих наукових працях чи інших публічних текстах. У статті доводиться провідна роль В. Антоновича в процесі впровадження європейської ідентичності в українських істориків. Такого результату історик досяг не шляхом прямого доведення тези про європейську ідентичність України на сторінках історичних праць, а в приватному спілкуванні з довіреним колом своїх колег, учнів та послідовників. В. Антонович першим в українській історіографії подолав більшість слов'янофільських упереджень щодо Заходу і толерантно трактував західноєвропейські впливи на явища української історії. Перехід В. Антоновича до європейської ідентичності не означав повної відмови від слов'янства: він вважав слов'янство невід'ємною частиною європейської традиції. Виявилося, що історик неоднаково трактував різні складові Європи. Його особливо шанували римські народи (особливо Франція), і він мав значні упередження щодо германців.

Ключові слова: Володимир Антонович, історіографія, ідентичність, цивілізація, слов'янський світ, Європа, Захід.

THE RECEPTION OF THE CIVILIZATION IMAGE OF THE “WEST” IN THE HISTORIOGRAPHIC HERITAGE OF VLADYMYR ANTONOVYCH

Abstract. *The purpose of the study* is to investigate the perception of the image of the “West” in the civilizational views and ideas of Volodymyr Antonovych in the general context of the genesis of the Ukrainian civilizational thought of the 19th century. **The research methodology** is primarily based on the principles of historicism, systematicity, scientificity, objectivity, as well as the use of general scientific (analysis, synthesis, generalization) and special-historical (historical-genetic, historical-typological, historical-systemic) methods. **The scientific novelty** lies primarily in the fact that for the first time we approach the problem of Volodymyr Antonovych's ideas about the “West” as a separate, self-sufficient problem. The article offers a clear vision of the civilizational views and ideas of this scientist. **Conclusions.** The article examines the views of the scientist on the issue of penetration of European influences into Ukraine. Volodymyr Antonovych's contribution to the change in the Ukrainian intellectuals' Slavic identity into European has been investigated. From this point of view, the main research papers and journalistic works by Volodymyr Antonovych on historical topics have been analyzed. Special attention has been paid to V. Antonovych's diligent desire to conceal his views on civilizational identity. Therefore, a significant place in the source base of the study is occupied by the memories of students and contemporaries about the historian's views on the European factor. Also, an important role in the article has been given to the analysis of V. Antonovych's correspondence with his friends. As there wasn't any censorship in the letters, the scientist far more openly disclosed his views on the civilizational affiliation of Ukraine here, than in published scientific works or other public texts. The article proves the leading role of V. Antonovych in the process of introducing European identity to Ukrainian historians. This result has been achieved by the historian, not by directly proving the thesis of Ukraine's European identity on the pages of historical works, but in the course of private communication with the trusted circle of his colleagues,

students and followers. V. Antonovych was the first in Ukrainian historiography to overcome most Slavophile prejudices against the West and tolerantly interpreted Western European influences on the phenomena in Ukrainian history. The transition of V. Antonovych to European identity did not mean complete abandonment of Slavic identity: he considered the Slavic to be an integral part of the European tradition. It has been found that the historian unequally treated different constituents of Europe. He was especially revered by the Roman peoples (especially France), and he had considerable prejudices against the Germans.

Key words: *Volodymyr Antonovych, historiography, identity, civilization, Slavic world, Europe, West.*

Постановка проблеми. В українській науці та інформаційній сфері останніх років значною популярністю стала користуватись проблематика вписування України у ширші, наднаціональні цивілізаційні образи (Заходу/Сходу, Європи/Слов'янського світу) тощо. Українські науковці активізували пошуки місця України у системі просторових, культурних, геополітичних та цивілізаційних координат та образів. Виходячи із зростаючої дослідницької динаміки названої проблематики, її очевидної складності, вважаємо за доцільне конкретизувати та узагальнити підходи до вивчення просторово-цивілізаційних образів попередніх поколінь українських істориків. Серед них одне із найбільш вагомих місць посідає Володимир Антонович – знакова фігура в українській історіографії та національному русі другої половини XIX – початку XX ст. Саме цьому вченому та громадсько-політичному діячеві належить одне із найбільш вагомих місць у сприйнятті та засвоєнні українцями саме європейської цивілізаційної орієнтації.

Аналіз досліджень. Постать Володимира Антоновича є на сьогодні достатньо добре дослідженою в таких аспектах як громадсько-політична, освітньо-педагогічна та науково-дослідницька діяльність цього вченого. Перші спроби по-науковому поінтерпретувати місце вченого в українському історіографічному процесі та національному русі в цілому здійснили ще учні та послідовники В. Антоновича. У сучасній українській історіографії є чимало вчених (насамперед О. Василюк, В. Ващенко, О. Журба, О. Кіян, В. Короткий, В. Масненко, В. Ричка, В. Смолій, М. Сосновська, В. Ульяновський, В. Харченко, О. Ясь та ін.), які глибоко досліджують ті чи інші аспекти тематики Володимира Антоновича як історика. Незважаючи на те, що історичні праці вченого інтерпретовані вже багатьма дослідниками, його цивілізаційні погляди та уявлення належним чином ще не проаналізовані. Актуальність вивчення наукової спадщини В. Антоновича зумовлена особливо тим фактом, що учений на ранніх етапах своєї діяльності перебував під впливом слов'янофільських тенденцій, але згодом одним із перших в українській інтелектуальній думці актуалізував засади європейської цивілізаційної орієнтації. Тому саме цивілізаційні погляди В. Антоновича на сьогодні залишаються недостатньо дослідженими.

Мета дослідження – здійснити аналіз змістового наповнення й еволюції цивілізаційного образу “Заходу” в історичних поглядах та уявленнях Володимира Антоновича. Поставлене завдання передбачає аналіз не лише публічних (друкованих) статей та лекцій вченого, але й аналіз ширшого кола джерел (насамперед епістолярію та мемуаристику), що характеризують приховані аспекти поглядів історика.

Виклад матеріалу. В історичних працях В. Антоновича (особливо раннього етапу його дослідницької діяльності) простежуємо деякі (хоча і не дуже виразні) ознаки слов'янської ідентичності. Так, у дисертації про Велике князівство Литовське (1878)

вчений розглядав історію цієї держави у контексті *Слов'янського світу* (Антонович, 1995d, с. 625). У своєму узагальнюючому лекційному курсі про козацьку епоху в історії України (1895 – 1896) він неодноразово вписував історію козаччини у контекст “усієї Слов'янщини” (Антонович, 1991, с. 183, 210). В історії інших слов'янських народів він віднаходив чимало явищ та феноменів, аналогічних з українськими. У засадничій праці з етнопсихології “Три національні типи народні” (1888) В. Антонович вів мову про українців, росіян та поляків як про “споріднені нації”: “Всі вони слов'яни; але ж від впливу і примусу всяких обставин – географічних, історичних і інших, вони так порізнились між собою, що тепер мають більше різного, свого власного, аніж схожого, однакового, спільного” (Антонович, 1995g, с. 92).

Вплив тогочасної історіографічної традиції на В. Антоновича помітний не тільки в окресленні “свого” життєпростору, але й у ставленні до “чужого”. Для попередників чи сучасників В. Антоновича, роль головного цивілізаційного “чужого” виконував образ Заходу, до якого попередні українські інтелектуали включали насамперед західноєвропейські народи та країни германського походження та католицького віросповідання.

Поодинокі і не дуже виразні судження про “чужий” Захід прочитуємо у деяких студіях В. Антоновича, особливо раннього періоду його діяльності. Так, у рукописній праці “Про українофілів та українофільство” (1860) він негативно відгукнувся про “подражання Заходу” вищими соціальними верствами” (Антонович, 1995f, с. 142). Окремо наголосимо, що в межах збірного образу католицизму В. Антонович увиразнював головного винуватця “західної загрози” – орден єзуїтів. Він досить промовисто розкрив своє негативно-упереджене ставлення до єзуїтів, особливо в емоційно насиченому зверненні у “Сповіді”: “Невже для вас, п. Падалиця, слово єзуїт потребує коментарів? Хіба ви не знаєте, які плоди принесла їх діяльність всій Європі? Хіба ви вважаєте її благодивною для Польщі? Невже думаєте, що ми не знаємо, скільки зла цей орден приніс нашій батьківщині?” (Антонович, 1995с, с. 87).

У працях В. Антоновича прочитуємо численні антинімецькі випадки. Він, зокрема, у доволі негативних тонах (як жорстоких й агресивних завойовників слов'ян) описав перебування германського племені готів на українських землях. Про його рецепцію готів як представників Заходу свідчать не тільки вказівка на їхнє західне походження, а й артикулювання фактом, що після поразки від гунів готи відійшли на “далекий захід” (Антонович, 1995а, с. 580–581). Отже, жорстокість й агресивність готів опосередковано екстраполюється на увесь Захід. Не в кращих тонах зображені в дисертаційному дослідженні В. Антоновича німецькі рицарські ордени давньоруських часів. Показовим стосовно рецепції німців є вислови “німецьке нашестя”, “напор німців” тощо. Учений констатував у німців “завойовницьке” спрямування. Простежуємо у нього виразну вказівку на німців як виразників тенденцій усього Заходу: “німецькі рицарські ордени користувались співчуттям і матеріальною підтримкою всього католицького світу” (Антонович, 1995d, с. 634). В. Антонович викривав “гучну й дешеvu славу” німецьких рицарів: вони, не ризикуючи іти в небезпечні близькосхідні хрестові походи, нападали на роз'єднані й слабо озброєні литовські племена. “Для рицарів, – читаємо у нього, – відкривалось нове поле діяльності, найперше освячене релігійним умотивуванням, але більш близьке і безпечне; /.../ і тим не менше, вони користувались в західному суспільстві славою військових подвигів, посвячених служінню церкві” (Антонович, 1995d, с. 634). Антинімецькі упередження В. Антоновича увиразнені також в оцінках

“біронівщини” часів царювання Анни Іоанівни, коли Росія, за його словами, підпала під владу німців-фаворитів, насамперед Е. Й. Бірона та Й. Б. фон Вейсбаха. Натомість історик позитивно відгукнувся про часи царювання Єлизавети Петрівни, оскільки при ній розпочався наступ на “німецький шаблон” (Антонович, 1991, с. 164).

Хоча у світогляді В. Антоновича були очевидними елементи слов’янської ідентичності, водночас не маємо підстав вважати, що ця ідентичність пріоритетна у зіставленні з його проєвропейськими симпатіями. З великою вірогідністю можемо припускати, що слов’янська ідентичність В. Антоновича посідала у системі його світоглядних переконань спорадичну роль, тобто була не самодостатньою, а лише фрагментом або складовою європейської ідентичності. Незважаючи на вагомність слов’янофільських впливів, у цивілізаційних поглядах В. Антоновича при зіставленні із орієнтаціями сучасників (М. Костомаров, П. Куліш) відбувалися радикальні трансформації. Саме йому, на нашу думку, належить вагома роль у процесі зміни цивілізаційної ідентичності українських істориків із слов’янської на європейську. Однак окреслення цивілізаційних уявлень цього вченого в усій повноті видається доволі проблематичним, оскільки він досить не чітко, навіть завуальовано викладав їх у своїх публічних текстах.

В історичних працях В. Антоновича значно більше уваги приділено розгляду подій національної історії у загальноєвропейському контексті. Це особливо помітно при зіставленні його праць із історичними текстами М. Костомарова та П. Куліша. Західноєвропейські впливи на українську історію (крім католицько-єзуїтських) В. Антонович інтерпретував здебільшого позитивно, акцентуючи на українських та західноєвропейських зв’язках. Безпосередніх та чітких тверджень про європейську цивілізаційну належність України у його публічних текстах не віднаходимо. Радше навпаки – його висловлювання, зокрема у докторській дисертації та лекційному курсі, актуалізують приналежність України до Слов’янщини. Одразу зауважимо, що і дисертація, і лекційний курс призначались для публічного захисту або викладів, що зобов’язувало вченого враховувати історіографічну традицію. Натомість у працях пізнішого часу про Слов’янський світ, Слов’янщину чи загалом загальнослов’янський контекст здебільшого не йшлося. Важливо, що М. Довнар-Запольський відзначав у В. Антоновича деяку схильність до “слов’янофільської догми”, хоча вбачав у свого вчителя цілком самостійний науковий шлях у сфері цієї проблематики (Довнар-Запольський, 1997, с. 238). Так само і О. Гермайзе простежував у працях В. Антоновича вплив російського слов’янофільства, що виявився у трактуванні общини як питомо слов’янського явища, а дружини – як чужого, зайшого” (Гермайзе, 1997, с. 247, 249). Ставлення В. Антоновича до слов’янськості увиразнює його лист до О. Пипіна. У ньому він з неабиякою іронією писав про “загальнослов’янську” звичку – в організаційних справах “ніяких термінів не визнавати”, а власну неакуратність не менш скептично характеризував як підтвердження свого “слов’янського походження”. Учений визнавав, що нагадування в особистому обходженні є непристойним, але все-таки вдавався до нього, оскільки “між слов’янами воно не зайве” (Листи, 1997, с. 233–234). Подібне ставлення до слов’янськості прочитуємо і у листах до Ф. Вовка (1880), у яких він звинувачував свого кореспондента у “нервозному слов’янському політиканстві” та перебуванні у стані “всеслов’янського почуття насолоди” (Листи, 1997, с. 241, 242). Оперуючи образом Слов’янського світу, В. Антонович, як видно, намагався віддати належне усталеній історіографічній традиції та замаскувати свою ідейно-світоглядну позицію перед офіційною владою.

Західну Європу В. Антонович розглядав насамперед як взірць “культурності” у найширшому сенсі, а відсутністю її в Україні пояснював неспроможність вибороти тут самостійність. Так, за його спостереженням, між 1640 та 1657 роками революційні події, крім України, мали місце в Англії та Неаполітанському королівстві, однак тільки на Заході, завдяки високорозвиненій культурі, революція була успішною (Антонович, 1991, с. 164). У своєму лекційному курсі він розглядав федеративний устрій західних держав (Швейцарія та Американські штати) як позитивний та прогресивний. У цих країнах вдалося його зреалізувати саме завдяки високому ступеню культурного розвитку. В Україні, за його міркуваннями, здійснити це неможливо (Антонович, 1991, с. 135).

Вагомість діяльності В. Антоновича в українському історіографічному процесі та національному русі загалом сьогодні не викликає сумніву. На основі аналізу його праць висновуємо про діяльну роль цього ученого у процесі переорієнтації українських істориків на європейську ідентичність. З огляду на проблематичність окреслення його цивілізаційних поглядів вважаємо доцільним вказати на деякі біографічні факти, які допоможуть увиразнити цивілізаційну орієнтацію вченого. Дослідники пишуть про визначальний вплив на його світогляд західноєвропейської, особливо французької, інтелектуальної традиції, зокрема філософії раціоналізму XVIII–XIX ст. Як свідчать спогади М. Славінського, французька культура В. Антоновичеві “відчиняла /.../ широкі ворота до європейського світосприймання”. М. Грушевський зазначав, що його вчитель, тобто В. Антонович, радив звертатися до “здобутків освітнього французького руху XVIII в., вінчаного великою революцією” (Грушевський, 1997b, с. 121). В українській історіографії В. Антоновича вирізняла орієнтація на європейську культуру, зокрема на історичну думку. Тому він, за слушним міркуванням М. Брайчевського, був “перший справжній європеєць у вітчизняній історіографії, що підніс її над тим провінціалізмом, в якому вона потерпала досі” (Брайчевський, 1997, с. 146).

Для аналізу цивілізаційних поглядів В. Антоновича не менше значення, ніж історичні праці, мають його матеріали особистого плану, насамперед епістолярій. Саме у ньому учений, як простежуємо, набагато відвертіше висловлювався, ніж у публічних текстах. Особливу вагу для винесеної у заголовок статті проблеми має листування В. Антоновича з ідейним натхненником європеїзму М. Драгомановим. Підкреслимо, що й тут учений не висловлював відвертих тверджень про європейську належність України. Все-таки обидва колеги-опоненти у листуванні вели мову про актуальність європейської орієнтації як очевидний для них факт. Так, у листі 1885 р. В. Антонович стверджував шкідливість виховання української інтелігенції на виключно російській літературі. Він пропонував альтернативу: “шукати світла влюбій літературі західноєвропейській” (Листування, 1997, с. 114). Необхідно взяти до уваги, що листи-відповіді М. Драгоманова вміщували численні програмні настанови стосовно європеїзації українського руху. Важливо, що В. Антонович листовно не заперечував цих положень М. Драгоманова, що засвідчує їхнє однострумство у цивілізаційних питаннях. Крім цього, В. Антонович зауважував, що різниці у поглядах, особливо стосовно принципових питань, між ними немає, існує відмінність “в мізерних відтінках думки і, великою мірою, в практичних прийомах” (Листування, 1997, с. 104). Очевидно, що питання європеїзму для обидвох було принциповим, а не “мізерним”. Звідси можемо констатувати єдність В. Антоновича і М. Драгоманова у проєвропейських орієнтаціях. Прозахідницькі симпатії В. Антонович висловлював у листах і до інших кореспондентів. Так, у листі до К. Мельник він охарактеризував професора О. Дмитрієвського як “цілком європейця” (з позитивною конотацією) (Листи, 1997, с. 286).

Ще одним не менш вагомим джерельним комплексом у вивченні цивілізаційних поглядів В. Антоновича є спогади та відгуки про нього колеґ-сучасників, студентів та послідовників у наукових сферах. Так, згадуваний уже М. Славінський зазначив, що В. Антонович був завжди ґрунтовно ознайомленим “з усіма течіями європейської думки”. Далі він чи не найчіткіше окреслив цивілізаційну орієнтацію В. Антоновича: “Українець психологічно й кровно, – він належав не до Сходу, а до Заходу. Він був європейцем чистого типу, забарвленого одначе ознаками старої французької культури” (Славінський, 1997, с. 214–215). М. Славінський увиразнював погляди вченого і на слов’янське питання. З цілого комплексу Кирило-Мефодіївських положень, читаємо у його спогадах, В. Антонович не те що заперечив, але “далеко відвів убік т. зв. слов’янську взаємність та слов’янське об’єднання. Він просто не вірив, що все те коли-небудь стане можливе” (Славінський, 1997, с. 217) (Подібної відвертості у текстах самого В. Антоновича не простежуємо). О. Гермайзе констатував, що В. Антонович стояв “на рівні сучасної йому європейської культури” (Гермайзе, 1997, с. 246). М. Грушевський зазначав, що західна культура стала для вченого об’єктом “високого поважання” (Грушевський, 1997а, с. 78). М. Кордуба у спеціалізованій студії про В. Антоновича зауважував, що він своїм пріоритетним завданням мав висвітлення українських питань перед західноєвропейським культурним світом (Кордуба, 1997, с. 189). С. Єгунова-Щербина у своїх спогадах засвідчувала добре знання західноєвропейської літератури й особливу симпатію В. Антоновича до романських народностей (Єгунова-Щербина, 1997, с. 376). Цінною для нас видається згадка М. Стороженка про те, що В. Антонович у своїх лекціях характеризував Литовську державу як таку, що побудована “на основинах західної цивілізації” (Стороженко, 1997, с. 406). Як бачимо, численні спогади та відгуки про В. Антоновича виказують його виразні проєвропейські симпатії, які сам київський професор обережно приховував.

Висновки. Таким чином, Образ Заходу є ключовим елементом для розуміння специфіки цивілізаційних поглядів та уявлень В. Антоновича. Можемо констатувати про істотну еволюцію цього образу у світогляді вченого. Деякою мірою приймаючи і публічно декларуючи елементи пануючих у його епоху цивілізаційних уявлень (Захід як “чужий” і “ворожий”) вчений упродовж своєї наукової діяльності активно засвоював і непублічно пропагував цілком інше сприйняття Заходу – насамперед як простору високої культури та освіченості. Обережність В. Антоновича у висловленні ідейно-світоглядних поглядів, а також суб’єктивна нехоть до науково-історичних узагальнень та синтезу спричинили притінювання власних цивілізаційних переконань у публічних наукових текстах. В цивілізаційних уявленнях вченого, очевидно, ще не було сформованим чітке наукове узагальнення стосовно приналежності України до Заходу. В системі імагологічних образів Західна Європа для В. Антоновича, мабуть, поставала хоча і не цілком “своїм”, проте вже не цілком “чужим” простором. Поза сумнівом, цивілізаційно Україну він мислив ближчою до Заходу, ніж до Московії-Росії. При такій орієнтації Слов’янщина не зникала із дослідницького поля ученого, хоча її змістове та аксіологічне наповнення істотно змінилося: вона перестала рецептуватися цілісною й самодостатньою цивілізаційною спільнотою. В. Антонович мислив Слов’янщину радше як групу мовно й генетично споріднених народів, які розглядав частиною загальноєвропейського простору (тобто Заходу), а не самостійною цивілізацією. Він першим серед українських істориків (не публічно) висловив відвертий скептицизм щодо слов’янськості як аксіологічної вартості. Для нас є очевидним, що “західність” (з “культурністю” як визначальним атрибутом) учений поцінював значно вище від

слов'янськості. Звідси маємо підстави вважати, що в колах українських істориків В. Антонович започаткував процес своєрідного “знецінення” слов'янськості та перелаштування науково-історичної думки на “західну” цивілізаційну орієнтацію. Характеристика цього вченого з боку М. Драгоманова та М. Брайчевського (“перший європеєць” української історії) була умотивованою як стосовно його науково-методологічного рівня, так і культурно-цивілізаційної орієнтації.

В. Антоновичу належить одне із провідних місць у процесі генези української цивілізаційної ідентичності. Його науково-дослідницька, публіцистично-полемічна та педагогічна діяльність започаткувала перехідний етап у цивілізаційних орієнтаціях представників української інтелігенції ХІХ ст. З одного боку, історичні тексти вченого певною мірою відображають світоглядні засади прихильників слов'янської ідентичності із поглядом на Захід як “чужий” життєпростір; з іншого – у його світоглядних переконаннях простежуємо ознаки європоцентричного світогляду й позитивної рецепції європеїзму. Це виражалось у вписуванні українських історичних явищ в загальноєвропейський контекст та поглядах на Західну Європу як взірць культурного розвитку. Європеїзм В. Антоновича проявлявся не відверто (у його власних текстах), а опосередковано, тобто у різномірних взаєминах зі своїми учнями та послідовниками. Звідси констатуємо світоглядну еволюцію В. Антоновича як таку, що відображає ключовий момент трансформації цивілізаційної ідентичності українських інтелектуалів – зміну слов'янської ідентичності на європейську.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

Антонович, В. (1995а). Киев в дохристианское время. *Антонович В. Моя сповідь. Вибрані історичні та публіцистичні твори.* Київ: Либідь, 577–592.

Антонович, В. (1995б). Киев в княжеское время. *Антонович В. Моя сповідь. Вибрані історичні та публіцистичні твори.* Київ: Либідь, 592–605.

Антонович, В. (1995с). Моя исповедь. Ответ пану Падалице (по поводу статьи в VII книжке “Основы”: “Что об этом думать?” и письма г. Падалицы в X книжке). *Антонович В. Моя сповідь. Вибрані історичні та публіцистичні твори.* Київ: Либідь, 78–90.

Антонович, В. (1995d). Очерк истории Великого княжества Литовского до смерти великого князя Ольгерда. *Антонович В. Моя сповідь. Вибрані історичні та публіцистичні твори.* Київ: Либідь, 622–743.

Антонович, В. (1995е). Погляди українофілів. *Антонович В. Моя сповідь. Вибрані історичні та публіцистичні твори.* Київ: Либідь, 143–153.

Антонович, В. (1991). Про козацькі часи на Україні. Київ: Дніпро.

Антонович, В. (1995f). Про українофілів та українофільство (Відповідь на напади “Вестника Южной и Ю.-З. России”). *Антонович В. Моя сповідь. Вибрані історичні та публіцистичні твори.* Київ: Либідь, 135–143.

Антонович, В. (1995g). Три національні типи народні. *Антонович В. Моя сповідь. Вибрані історичні та публіцистичні твори.* Київ: Либідь, 90–101.

Брайчевський, М. (1997). Європеєць рідної історії. *Син України: Володимир Боніфатійович Антонович: у 3 т. Т. 1.* Київ: Заповіт, 143–150.

Гермайзе, О. (1997). В. Б. Антонович в українській історіографії. *Син України: Володимир Боніфатійович Антонович: у 3 т. Т. 2.* Київ: Заповіт, 244–256.

Грушевський, М. (1997а). Володимир Антонович. *Син України: Володимир Боніфатійович Антонович: у 3 т. Т. 1.* Київ: Заповіт, 75–79.

- Грушевський, М.** (1997b). З соціально-національних концепцій Антоновича. *Син України: Володимир Боніфатійович Антонович: у 3 т. Т. 1.* Київ: Заповіт, 118–128.
- Довнар-Запольський, М.** (1997). Исторические взгляды В. Б. Антоновича. *Син України: Володимир Боніфатійович Антонович: у 3 т. Т. 2.* Київ: Заповіт, 235–239.
- Єгунова-Щербина, С.** (1997). Пам’яті В. Б. Антоновича. *Син України: Володимир Боніфатійович Антонович: у 3 т. Т. 1.* Київ: Заповіт, 373–377.
- Кордуба, М.** (1997). Зв’язки Володимира Антоновича з Галичиною. *Син України: Володимир Боніфатійович Антонович: у 3 т. Т. 2.* Київ: Заповіт, 165–200.
- Листи** [В. Антоновича]. (1997). *Син України: Володимир Боніфатійович Антонович: у 3 т. Т. 1.* Київ: Заповіт, 226–323.
- Листування.** (1997). Листування Володимира Антоновича з Михайлом Драгомановим. *Син України: Володимир Боніфатійович Антонович: у 3 т. Т. 2.* Київ: Заповіт, 103–129.
- Славінський, М.** (1997). Спогади. *Син України: Володимир Боніфатійович Антонович: у 3 т. Т. 2.* Київ: Заповіт, 211–225.
- Стороженко, М.** (1997). Із споминів. *Син України: Володимир Боніфатійович Антонович: у 3 т. Т. 1.* Київ: Заповіт, 406–411.

REFERENCES

- Antonovych, V.** (1995a). Kiev v dohristianskoe vremya. [Kyiv in pre-Christian times]. *Antonovych V. Moia spovid. Vybrani istorychni ta publitsystychni tvory.* Kyiv: Lybid, 577–592. [in Russian].
- Antonovych, V.** (1995b). Kiev v knyazheskoe vremya. [Kyiv in princely times]. *Antonovych V. Moia spovid. Vybrani istorychni ta publitsystychni tvory.* Kyiv: Lybid, 592–605. [in Russian].
- Antonovych, V.** (1995c). Moia ispoved'. Otvet panu Padalice (po povodu stat'i v VII knizhke “Osnovy”: “Chto ob etom dumat'?” i pis'ma g. Padalicy v X knizhke). [My confession. Reply to Mr. Padalitsa (regarding the article in the VII book of “Fundamentals”: “What should we think about this?” and Mr. Padalitsa’s letter in the X book)]. *Antonovych V. Moia spovid. Vybrani istorychni ta publitsystychni tvory.* Kyiv: Lybid, 78–90. [in Russian].
- Antonovych, V.** (1995d). Oчерк istorii Velikogo knyazhestva Litovskogo do smerti velikogo knyazya Ol'gerda. [Essay on the history of the Grand Duchy of Lithuania before the death of Grand Duke Olgerd]. *Antonovych V. Moia spovid. Vybrani istorychni ta publitsystychni tvory.* Kyiv: Lybid, 622–743. [in Russian].
- Antonovych, V.** (1995e). Pohliady ukrainofiliv. [Views of Ukrainophiles]. *Antonovych V. Moia spovid. Vybrani istorychni ta publitsystychni tvory.* Kyiv: Lybid, 143–153. [in Ukrainian].
- Antonovych, V.** (1991). *Pro kozatski chasy na Ukraini* [About Cossack times in Ukraine]. Kyiv: Dnipro. [in Ukrainian].
- Antonovych, V.** (1995f). Pro ukrainofiliv ta ukrainofilstvo (Vidpovid na napady “Vestnyka Yuzhnoi y Yu.-Z. Rossyy”). [About Ukrainophiles and Ukrainophilism]. *Antonovych V. Moia spovid. Vybrani istorychni ta publitsystychni tvory.* Kyiv: Lybid, 135–143. [in Ukrainian].
- Antonovych, V.** (1995g). Try natsionalni typu narodni. [Three national types are folk]. *Antonovych V. Moia spovid. Vybrani istorychni ta publitsystychni tvory.* Kyiv: Lybid, 90–101. [in Ukrainian].

Braichevskiy, M. (1997). Yevropeiets ridnoi istorii. [European native history]. *Syn Ukrainy: Volodymyr Bonifatiiovych Antonovych: u 3 t. T. 1.* Kyiv: Zapovit, 143–150. [in Ukrainian].

Hermaize, O. (1997). V. B. Antonovych v ukrainskii istoriohrafii. [V. B. Antonovych in Ukrainian historiography]. *Syn Ukrainy: Volodymyr Bonifatiiovych Antonovych: u 3 t. T. 2.* Kyiv: Zapovit, 244–256. [in Ukrainian].

Hrushevskiy, M. (1997a). Volodymyr Antonovych. [Volodymyr Antonovych]. *Syn Ukrainy: Volodymyr Bonifatiiovych Antonovych: u 3 t. T. 1.* Kyiv: Zapovit, 75–79. [in Ukrainian].

Hrushevskiy, M. (1997b). Z sotsiialno-natsionalnykh kontseptsii Antonovycha. [From the socio-national concepts of Antonovych]. *Syn Ukrainy: Volodymyr Bonifatiiovych Antonovych: u 3 t. T. 1.* Kyiv: Zapovit, 118–128. [in Ukrainian].

Dovnar-Zapolskiy, M. (1997). Istorycheskie vzhliady V. B. Antonovycha. [Historical views of V. B. Antonovich]. *Syn Ukrainy: Volodymyr Bonifatiiovych Antonovych: u 3 t. T. 2.* Kyiv: Zapovit, 235–239. [in Ukrainian].

Iehunova-Shcherbyna, S. (1997). Pamiati V. B. Antonovycha. [In memory of V. B. Antonovych]. *Syn Ukrainy: Volodymyr Bonifatiiovych Antonovych: u 3 t. T. 1.* Kyiv: Zapovit, 373–377. [in Ukrainian].

Korduba, M. (1997). Zviazky Volodymyra Antonovycha z Halychynoiu. [Volodymyr Antonovych's connections with Halychyna]. *Syn Ukrainy: Volodymyr Bonifatiiovych Antonovych: u 3 t. T. 2.* Kyiv: Zapovit, 165–200. [in Ukrainian].

Lysty. [V. Antonovycha]. (1997). [Letters [V. Antonovych]. *Syn Ukrainy: Volodymyr Bonifatiiovych Antonovych: u 3 t. T. 1.* Kyiv: Zapovit, 226–323. [in Ukrainian].

Lystuvannia. (1997). Lystuvannia Volodymyra Antonovycha z Mykhailom Drahomanovym [Correspondence between Volodymyr Antonovych and Mykhailo Drahomanov]. *Syn Ukrainy: Volodymyr Bonifatiiovych Antonovych: u 3 t. T. 2.* Kyiv: Zapovit, 103–129. [in Ukrainian]

Slavinskiy, M. (1997). Spohady. [Memoirs]. *Syn Ukrainy: Volodymyr Bonifatiiovych Antonovych: u 3 t. T. 2.* Kyiv: Zapovit, 211–225. [in Ukrainian].

Storozhenko, M. (1997). Iz spomyniv. [From memories]. *Syn Ukrainy: Volodymyr Bonifatiiovych Antonovych: u 3 t. T. 1.* Kyiv: Zapovit, 406–411. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 23 березня 2023 р.

Стаття рекомендована до публікації 18.12.2023.

УДК 930.1(477)(092):001.89(477)(092)

DOI 10.69550/3041-1467.3.304742

Світлана БІЛА

кандидатка історичних наук, доцентка кафедри всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, Дрогобич, Україна, індекс 82100 (bilasvitlana24@gmail.com)

ORCID: 0000-0001-9506-2789

Вікторія ТЕЛЬВАК

кандидатка історичних наук, доцентка кафедри всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, Дрогобич, Україна, індекс 82100 (viktoria-telvak75@gmail.com)

ORCID: 0000-0003-4671-743X

Researcher ID: 3026747/viktoria-telvak/

Svitlana BILA

PhD (History), Assistant Professor, Department of World History and Special Historical Disciplines, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24 Ivan Franko Street, Drohobych, Ukraine, postal code 82100 (bilasvitlana24@gmail.com)

Viktoria TELVAK

PhD (History), Assistant Professor, Department of World History and Special Historical Disciplines, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24 Ivan Franko Street, Drohobych, Ukraine, postal code 82100 (viktoria-telvak75@gmail.com)

Бібліографічний опис статті: Біла, С., Тельвак, В., (2023). Творчість Михайла Максимовича в історіографічній рецепції Михайла Грушевського. *Axis Europae*, 3, 29–39. doi: 10.69550/3041-1467.3.304742

Bibliographic Description of the Article: Bila, S. & Telvak, V. (2023). Tvorchist Mykhaila Maksymovycha v istoriografichnii retseptsii Mykhaila Hrushevskoho [The creativity of Mykhailo Maksymovych in the historiographic reception of Mykhailo Hrushevsky]. *Axis Europae*, 3, 29–39/ doi: 10.69550/3041-1467.3.304742

**ТВОРЧІСТЬ МИХАЙЛА МАКСИМОВИЧА В ІСТОРІОГРАФІЧНІЙ РЕЦЕПЦІЇ
МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО**

Анотація. *Мета дослідження* полягає у з'ясуванні особливостей історіографічного дискурсу Грушевського-максимовичезнавця. **Методологічне підґрунтя** становить міждисциплінарний підхід. При цьому важливу роль відіграли методи філософського, загальнонаукового та конкретно-історичного характеру. Особливий акцент зроблено на структурно-функціональному системному аналізі історіографічних фактів та методі критичного аналізу документального

матеріалу. **Наукова новизна** статті полягає у спеціальному аналізі історіографічних студій М. Грушевського, присвячених інтелектуальній біографії М. Максимовича. **Висновки.** Підсумовуючи максимовичезнавчу рецепцію М. Грушевського, насамперед звернемо увагу на її провідну рису, що, на нашу думку, є визначальною для духу всієї історіографічної спадщини вченого. Це – розуміння пріоритетності інтересів науки, втілене у відомому гаслі самого видатного дослідника – *nemini credere*, проголошеному ним на зорі наукової кар'єри та послідовно застосовуваному на практиці. Завдяки такій критичній поставі, історіографічні праці М. Грушевського, присвячені його видатному попереднику (“Малоросійські пісні” Максимовича і століття української наукової праці”, “Сто літ українського народництва”, “Розвиток українських досліджень у XIX столітті і вияви у них основних питань українознавства” та ін.), відступають від попередньої апологетичної традиції у його сприйнятті, й постають спробами інтелектуальної біографії, яким притаманне не стільки захоплення величиною досліджуваної постаті, скільки намагання показати її в контексті процесів і подій українського дев'ятнадцятого століття, виявити та пояснити читачеві не лише видатні досягнення, але й нерідко прикрі прорахунки. Такий методологічний підхід М. Грушевського виявився надзвичайно плідним та значною мірою пояснює тривалу популярність його максимовичезнавчих спостережень, що не втратили своєї впливовості й до сьогодні.

Ключові слова: М. Грушевський, М. Максимович, історіографічні образи, українська історіографія, рецепція.

THE CREATIVITY OF MYKHAILO MAKSYMOVYCH IN THE HISTORIOGRAPHIC RECEPTION OF MYKHAILO HRUSHEVSKY

Abstract. *The purpose of the article is the elucidation of the features of the historiographical discourse of Hrushevsky, who was the expert on M. Maksymovych's studies. The methodological basis of the work is an interdisciplinary approach. At the same time, methods of philosophical, general-scientific and specific-historical character are applied as well. Particular emphasis is placed on the structural and functional system analysis of historiographical facts and the method of critical analysis of documentary material. The scientific novelty of the article consists of a special analysis of the historiographical studies of M. Hrushevsky, devoted to the intellectual biography of M. Maksymovych. Conclusions.* Summarizing M. Hrushevsky's reflection about M. Maksymovych, let's first of all pay attention to its leading feature, which, in our opinion, is decisive for the spirit of the scientist's entire historiographical legacy. This is the understanding of the priority of the interests of science, embodied in the well-known slogan of the most outstanding researcher – *nemini credere*, proclaimed by him at the dawn of his scientific career and consistently applied in practice. Thanks to such a critical attitude, the historiographical works of M. Hrushevsky, dedicated to his outstanding predecessor (“Maksymovych's “Little Russian Songs” and a century of Ukrainian scientific work”, “One hundred years of Ukrainian nationalism”, “Development of Ukrainian studies in the 19th century and their revelation of the main issues of Ukrainian studies”, etc.), fall back from the previous apologetic tradition in his perception and appear as attempts at intellectual biography, which inherent not so much admiration for the greatness of the researched figure, but an effort to show it in the context of the processes and events of the Ukrainian nineteenth century, to reveal and explain to the reader not only outstanding achievements but also often unfortunate miscalculations. This methodological approach of

M. Hrushevsky turned out to be extremely fruitful and to a large extent explains the long-term popularity of his observations in regard to M. Maksymovych, which have not lost their influence even today.

Keywords: *M. Hrushevsky, M. Maksymovych, historiographic images, Ukrainian historiography, reception.*

Постановка проблеми. У науковому доробку Грушевського-історіографа дослідженнями охоплено розвиток української історичної думки від часів Київської Русі до першої третини ХХ ст. Проте найбільш актуальними, на наше переконання, є студії вченого над творчістю найвидатніших українських істориків ХІХ–початку ХХ ст. Це пояснюється кількома причинами. По-перше, зазначений період є надзвичайно важливим у становленні вітчизняної історичної науки, яка переживала в той час складні процеси інституціалізації та професіоналізації. По-друге, цінним є зацікавлений погляд самого М. Грушевського – активного учасника тогочасного історіографічного процесу – на наукову спадщину своїх попередників і сучасників. По-третє, істотним видається визначення реального внеску вченого у дослідження наукового доробку видатних українських істориків ХІХ ст. Увагу до персоналіїних студій М. Грушевського посилює також сучасний ренесанс біоісторіографічних досліджень. На жаль, до сьогодні маємо лише опрацювання оцінок М. Грушевським спадщини М. Костомарова та В. Антоновича (Тельвак, Тельвак, 2005). Практично незанимає досі залишаються погляди видатного вченого на творчість представників української романтичної історіографії – А. Скальковського, І. Срезневського, М. Марковича, Д. Бантиш-Каменського, М. Максимовича та П. Куліша. Проте, за переконанням М. Грушевського, саме їх твори поклали початок як науковому українознавству загалом, так і новітній українській історіографії, зокрема. Привертаючи увагу колег до цієї проблеми, нижче реконструюємо процес осмислення автором “Історії України-Руси” спадщини М. Максимовича.

Аналіз джерел та останніх досліджень. Історіографічна спадщина М. Грушевського, втім і його студії над інтелектуальними біографіями знакових українських істориків протягом тривалого часу приваблюють увагу дослідників. Тією чи іншою мірою про максимовичезнавство автора “Історії України-Руси” писали такі дослідники його творчості, як Дмитро Дорошенко (Дорошенко, 1996, с. 83–86) та Дмитро Багалій (Багалій, 2001, с. 185–190). Найбільше на сьогодні про спроби історіографа відтворити життєпис видатного романтика йдеться в низці праць Руслана Пирого (Піріг, Тельвак, 2016; Піріг, Тельвак, 2021), а також Вікторії та Віталія Тельваків (Тельвак, 2002; Тельвак, 2006; Тельвак, 2008; Тельвак, 2010; Тельвак, Тельвак, 2021). Втім, у текстах цих та інших дослідників максимовичезнавство М. Грушевського розглядається лише в загальному контексті його біоісторіографічних студій, без необхідної персоналіїної спеціалізації. Це й зумовило актуальність теми нашого дослідження.

Метою статті є узагальнити оцінки М. Грушевським наукової та публіцистичної спадщини одного з найбільш яскравих представників вітчизняної романтичної історіографії – М. Максимовича в загальному контексті розвитку українських історико-наукових студій кінця ХІХ – першої третини ХХ ст.

Виклад основного матеріалу. Особиста причетність до організаційної та ідейної розбудови української історичної науки, знайомство з багатьма діячами вітчизняної культури, зумовили помітну персоналіїну спрямованість історіографічних зацікавлень

М. Грушевського. Персоналія, поза сумнівом, була улюбленою формою історичної та історіографічної творчості вченого, що пов'язано з традиційністю цього жанру в україністиці XIX ст. та особливостями авторського бачення ролі особи в духовному бутті народу. Звернемо увагу на методологічний аспект персоналіїстичних студій М. Грушевського. Усвідомлюючи необхідність саме такого жанру історіографічного дослідження, вчений передбачив кілька труднощів на шляху його реалізації. Найголовніша для нього полягала у потребі об'єктивного вивчення наукової спадщини представників української історіографії, намаганні уникнути “традиційної сугестії”, як писав дослідник, при визначенні характерних рис їхньої творчої біографії. Цілковито у душі позитивістського об'єктивізму він наголошував: “[...] Не утворення легенди, не вироблення іконного лику мусить бути завданням, а вірне, історичне пізнання дійсної, живої, реальної одиниці, що відбила в собі епоху і вплинула на її розвій” (Грушевський, 1984а, с. 160).

Аналіз творчої спадщини М. Максимовича дослідник розпочинає з загальної характеристики тогочасного вітчизняного історіографічного руху, що відбувався під впливом романтичної ідеології. Важливим кроком у вивченні української романтичної історіографії була російськомовна праця М. Грушевського “Розвиток українських досліджень у XIX столітті і вияви у них основних питань українознавства”. Зосередившись на проблемах розвитку українознавства, вчений тісно пов'язує діяльність українських романтиків з більш раннім рухом так званих “антикваріїв” – збирачів історичних пам'яток і матеріалів української історіографії та фольклору. М. Грушевський уперше звертає увагу на зв'язок між українським романтизмом і процесом культурно-національного відродження в Україні. Творчим доробком української романтичної історіографії він вважає такі напрямки в українознавстві, як етнографія та фольклористика. Романтична історіографія у вченого представлена багатьма іменами – О. Мартоса, А. Чепи, А. Скальковського, І. Срезневського, Д. Ломиковського, М. Берлінського, О. і М. Марковичів, М. і Д. Бантиш-Каменськими. Проте, в жанрі історико-наукового портрету змальовано лише творчу особистість найвизначнішого діяча тієї доби – М. Максимовича.

Для М. Грушевського постать М. Максимовича в українознавстві XIX – XX ст. завжди була знаковою. Саме 1827 роком – часом появи “Малороссийских песен” останнього – дослідник датує початок не лише ідеології народництва в україністиці, а й узагалі – наукового українознавства. Передмову до цієї збірки пісень він називає “маніфестом українського народництва”. “В плеяді наукових праць, – наголошував учений, – що з'явилися на межах першого і другого десятиліття XIX віку се був факт найбільш яскравий, найбільш пророчистий, найбільш сенсаційний, найбільш свідомий – і в наслідках своїх багатий” (Грушевський, 1984б, с. 132). Аналізові основних концептуальних положень видання М. Грушевський присвятив окрему статтю “Сто літ українського народництва”. У ній він визначив ті вихідні положення теоретичного характеру, запропоновані М. Максимовичем у передмові, що мали не тільки безпосередній короткотривалий вплив на українознавство, але й визначили подальші шляхи його еволюції протягом цілого століття. Особливо докладно вчений зосередився на дослідницьких принципах, проголошених київським професором для систематизації та вивчення фольклорного матеріалу. За переконанням М. Грушевського, хиби та прорахунки вітчизняної етнографії другої половини XIX – початку XX ст. були, більшою мірою, викликані неврахуванням евристичної цінності праць М. Максимовича. У намаганнях М. Драгоманова наприкінці століття позбавити

українознавство дилетантизму та провінційності, дослідник вбачав продовження справи першого київського ректора, звичайну модернізацію його теоретичних ідей. “[...] Його передмова, – підводив підсумки вчений, – в зародковім, не розвиненім стані, давала дуже широку програму, не тільки збирацьку, але й дослідницьку, української поезії і традиціоналістки: не лише в напрямі формальнім, але і в порівняно-етнологічним та соціологічним. Не все з того було відповідно відчуте, усвідомлено і перенесено в практику, – дещо зісталось надовго без уваги, і знову встало як проблеми досліду з кінцем століття, або нарешті в наших часах. Але цікаво зазначити, як багато з того, що стоїть перед нами як завдання досліду, містилося в зародковому стані вже в тім маніфесті українського народництва року 1827” (Грушевський, 1928, с. 6–7). Подібно до М. Грушевського, вагу “Малороссийских песен” підносив також Д. Дорошенко, назвавши передмову до них “літературним маніфестом” українського народництва (Дорошенко, 1996, с. 83).

Вірний своїм методологічним настановам, М. Грушевський, передусім, зосереджується на джерелах наукових поглядів М. Максимовича. На його думку, найсильніше на історичний світогляд першого київського ректора вплинули антикварні досліді XVIII ст. Це й не випадково, адже, на думку дослідника, самі обставини виховання та родинного оточення сприяли цьому. М. Максимович, “потомок старшинського роду”, вихованець його “сильно оцерковлених представників”, перейнятий глибоким пієтетом до цих родинних старшинсько-церковних традицій, мав усі шанси стати “уліпшеним продовжувачем діла Рубанів, Уманських, Бантиш-Каменських”. Проте, завдячуючи природничій освіті, що озброїла його сучасним для тієї доби науковим методом, та романтично-народницькій ідеології, професор, хоча й неповністю, але значною мірою зміг подолати негативи антикварного розуміння минулого. На відміну від своїх попередників, він заклав під антикварні та етнографічні студії “певні соціологічні підвалини”, що надали їм динаміку та забезпечили реальність і тривалість історіографічних концепцій. Таким чином утворився народницький підхід, що, наголошував М. Грушевський, проходить “як електрична течія через його традиціоналізм і антикваризм”. Цей підхід оживив новими інтересами та завданнями етнографічну працю попередників, надав їй виразного громадського звучання, обумовивши тим самим глибоке зацікавлення наступних поколінь дослідників вітчизняного інтелектуального життя творчою спадщиною романтиків.

Величезною заслугою М. Максимовича називає М. Грушевський його непересічну інтуїцію, що полягала у розумінні ним унікальності свого становища як ректора першої вищої школи в серці України. Саме таке становище, переконаний дослідник, змусило професора, поряд із природничими заняттями, зайнятися гуманітарними питаннями та активно писати “на теми філологічні, історично-літературні, етнографічні, історичні, археологічні, археографічні”. Проте, насправді, навіть не ці студії самі по собі були основним здобутком М. Максимовича. Найціннішим для послідовників його справи було відродження ним київської традиції, тобто освітлення основних питань нашої минувшини з українського національного погляду, або, як образно писав сам М. Максимович, з “горба святого Андрія Первозваного”, котрий він протиставляв погляду “з московської висоти Івана Великого”. Крок за кроком, на основі розпорошених джерел, фактів і документів, “дрібних мікроскопійних спостережень”, як писав М. Грушевський, протягом довгої півстолітньої діяльності, професор доводив тези про те, що нова українська мова та література органічно розвинулася з побуту, історії та мови Київської Русі. Зрозуміло, що М. Максимович з багатьох причин не міг відтворювати

ці тези настільки докладно та прозоро, проте, наголошував М. Грушевський, “коли я піввіку пізніше брав сміливість договорювати сі тези до останнього слова [...] я тільки називав поіменно ті тези, ті погляди, ті зіставлення, які давав сей наш перший ректор” (Грушевський, 1984b, с. 138). Від М. Максимовича, на думку вченого, також бере свої початки загальноєвропейська традиція ідеологізації та політизації історіографії, що на довгі часи зробила її ядром не лише українознавства, але й узагалі – національної ідеології. Саме цей факт концептуального обґрунтування наукового українознавства дозволив досліднику, незважаючи на відсутність у творчій спадщині професора жодної скільки-небудь ґрунтовної історичної студії, назвати М. Максимовича “одним з творців української історіографії, а інакше – історичної української ідеології”.

Визначаючи подібним чином внесок М. Максимовича в українську історіографію, М. Грушевський докладно зупиняється на “головних заслугах” професора для вітчизняної науки. “Першим ділом його, – зазначає дослідник, – була оборона старинности, органічності і самостійності української мови в протиставлення ходячим поглядам на неї як на новотвір”. В тридцятих роках ХІХ ст. достатньо поширеним та авторитетним у російській славистиці було розуміння української мови, як штучної конструкції, інспірованої польськими впливами. Полемізуючи з російськими мовознавцями, М. Максимович уперше, докладно й аргументовано, зі значним запасом фактів і цілком науково-методично, здійснив спробу спростувати цей погляд у кількох студіях, передусім, в “Історії давньої руської словесності”. Він запропонував власну лінгвістичну систематику, поділивши слов’янські мови і діалекти на дві половини: східну та західну, а східну половину на два розділи – південний і північний. Південне відгалуження у його системі представлене українською мовою. Підкресливши той факт, що назва “руської мови” стала другою назвою російської, хоча первісно належала до Київщини, і у цьому значенні досі вживається в Західній Україні, М. Максимович констатував, що ця назва повинна вважатися рівнозначною з терміном “східнослов’янській”, як родова назва для трьох мов – української, російської та білоруської. Поділ цієї групи на окремі частини відбувся ще в “стародавніх часах”. Далі професор, на підставі масштабних фольклорних, етнографічних і мовознавчих студій, запропонував гіпотезу про Київське Подніпров’я, як організаційний центр української мови. Звідси він зробив кілька важливих концептуальних висновків. Перший стосувався приналежності культури Київської Русі українському народу. Другий стверджував самостійність українського етнічного типу, що знайшов своє завершення в козацьких часах, але веде свій початок з давньокиївської доби.

Другим великим досягненням М. Максимовича М. Грушевський називає створення основних елементів національної історіографічної схеми та перші спроби її періодизації. Як і в попередньому випадку, еволюція історіографічних ідей М. Максимовича також відбувалась у процесі жвавої полеміки з російськими науковцями. М. Грушевський докладно розкрив хід відомої дискусії професора з О. Погодіним, назвавши її “найбільш блискучою апологією української самостійності”. Він відзначив внесок ученого в розробку кількох ключових наукових проблем: початків українського етносу; характеру та наслідків татарського нашестя на Київщину в середині ХІІІ ст.; міграційних процесів у давньоруську добу; розмежування київської та литовсько-польської доби історії України. Дослідник зауважив, що аргументи київського ректора у цій дискусії, порівняно з його опонентом, були значно більше обґрунтованими та значною мірою сформували подальшу вітчизняну традицію розгляду цієї проблеми, знайшовши безпосереднє відображення у працях М. Костомарова та В. Антоновича.

Третій момент, який підкреслив М. Грушевський, стосувався студій М. Максимовича над давньоруським літописанням. На думку дослідника, їхня мотивація полягала в необхідності всебічно обґрунтувати приналежність українського народу до спадщини Київської Русі. Він докладно зупиняється на історико-літературних розправах ученого, високо оцінюючи наведену в них наукову аргументацію з висоти досліджень 20-х років ХХ ст. Висновки М. Максимовича про український характер давньоруського письменства, переконаний М. Грушевський, мали “величезне значіння для суцільності української традиції, для української історіографії, української ідеології”.

Зрозуміло, що зазначеними моментами не вичерпується цінність історичних студій М. Максимовича. М. Грушевський називає також інші важливі для становлення вітчизняної історіографії наукові здобутки вченого: вивчення історії братств; студії над козаччиною та козацьким літописанням; досліді над гайдамаччиною; статті з минулого Гетьманщини, що вплинули на концепції школи О. Лазаревського; думки про українську літературу ХІХ ст. та ін. У всіх цих працях, зауважив дослідник, “прозирає ся дорогоцінна любов до народної історії, до народної підоснови всіх сих історичних проявів її життя, і з другого боку замилювання в історичнім процесі як цілості: його тяглості і неперервності, що не дає приголоштити себе недоречностями й неув’язками соціальних відносин настільки, щоб не добачати в тім усім також і позитивних проявів живої і конструктивної народної стихії” (Грушевський, 1984b, с. 143). Проте, на його думку, найзначніший внесок київського професора до скарбниці нашої культури полягав у доведені самобутності та самостійності українського історичного процесу. Зауважимо, що досить подібно до тез М. Грушевського, про епохальність творчої спадщини М. Максимовича для вітчизняної історіографії писав також Д. Багалій. На його переконання, студії вченого “були початком наукового розроблення української історії, а сам Максимович є немов Нестор Київської школи в українській історіографії, що вперше поставив питання про історію України, починаючи вже з київських часів” (Багалій, 2001, с. 222). У руслі ідей М. Грушевського, вивчення творчості М. Максимовича проводив також його брат – Олександр (Грушевський, 1906).

Досліджуючи вітчизняний інтелектуальний процес першої половини ХІХ ст., М. Грушевський відзначав особливу контролюючу роль у ньому М. Максимовича, що полягала в постійних намаганнях останнього втримати молоде ще тоді українознавство в межах наукового дискурсу. Це виявилось досить непростим завданням з кількох причин. По-перше, потужними були міфологізаторські тенденції в середовищі самих українських дослідників, що, захоплені ідеями німецьких романтиків, схильні були гіперболізувати історичну вагу деяких аспектів вітчизняної минувшини. Як приклад, учений наводив дві серії критичних статей М. Максимовича, спрямованих проти надмірної романтизації Хмельниччини у М. Костомарова та початків козаччини у молодого В. Антоновича. “Ці дві серії статей, разом із іншими, значно дрібнішими, – зауважив він, – вчинили цінну послугу історії козацтва, відвернувши її від фантастичних вигадок Історії Русів і Запорожской Старини знову на надійний ґрунт фактів” (Грушевський, 1990, с. 30). Цікаво, що про “користь дуже розвинутого критичного почуття” першого київського ректора для становлення молодого вітчизняного гуманітаристици писав також Д. Дорошенко (Дорошенко, 1996, с. 85).

По-друге, виявилось надзвичайно важко та небезпечно урядовцю високого рангу, яким був М. Максимович, протистояти послідовній русифікаторській політиці царського уряду, що відкрив у Києві університет з метою подолання польської

іпререденти та поширення імперських ідей і цінностей. Проте, на думку М. Грушевського, професору, значною мірою, вдалося знешкодити ці негативні для становлення наукового українознавства фактори. Дослідник пояснював це фундаментальним природничим світоглядом М. Максимовича, наслідком чого було глибоке розуміння необхідності та першочерговості докладних наукових студій. “Максимович-природник, – зауважив учений, – в цілості переносив реалістичні, лабораторні методи в свою історично-філологічну працю, котру він переводив під покровом релігійної і офіційно-патріотичної фразеології” (Грушевський, 1984b, с. 137). Тому, так високо цинив його інший видатний український історик-природник, властиво, медик у своїй науковій підготовці, В. Антонович.

Попри високу оцінку спадщини М. Максимовича, можливо, найбільш прихильну з цілого пантеону вітчизняної історіографії, М. Грушевський зупиняється також на слабких моментах його наукової діяльності. Ці недоліки були зумовлені загальними настроями тієї епохи і полягали, передусім, у соціальному консерватизмі вченого та його романтичному світосприйнятті. На студії професора вплинув також невисокий рівень тодішньої історичної науки, що тільки почала звільнятися від антикварних уявлень і відкривати для себе методи археографії та здобутки інших соціальних дисциплін. Проте, незважаючи на помічені недоліки, М. Грушевський наголошує на необхідності “підчеркнути органічні зв’язки його [М. Максимовича – авт.] праці з новішим українознавством”. Він детально простежує впливи ідей київського професора не тільки на праці М. Костомарова, О. Лазаревського, М. Драгоманова, В. Антоновича, але й на історіографію першої третини ХХ ст.

Прикметно, що у багатьох своїх характеристиках творчості М. Максимовича, як, зрештою, й інших українських істориків, М. Грушевський досить часто покликується на оцінки М. Драгоманова, висловлені ним у некролозі та ряді статей. Іноді дослідник наводить навіть значні за обсягом цитати з праць останнього, формулюючи ними власне ставлення до спадщини першого київського ректора. Так, наприклад, М. Грушевський повністю погоджується із тезою М. Драгоманова щодо визначальних ідей творчості М. Максимовича – “нарід – як ціль і предмет наукового досліду і культурної праці, і – неперервність його історичної традиції як провідна нитка в усякім науковім орієнтуванні” (Грушевський, 1984b, с. 136). Саме ці ідеї, наголошував М. Грушевський услід за М. Драгомановим, проходять не лише через п’ятдесятилітню творчість видатного вченого, але й через інспіровану ним столітню народницьку традицію. Значною мірою, завдяки М. Максимовичу, гаслом цієї традиції стала теза “все з народу, через народ і для народу”. “В наукових заняттях Максимовича було кілька моментів, де він тісно підійшов до сеї тези, – писав М. Грушевський, – дав кілька незвичайно цінних для свого часу і незабутніх в історії української науки взірців наукового обслідування питань з сього становища, завдяки їм він став одним з корифеїв не тільки історично-філологічної української праці, а й українського руху взагалі” (Грушевський, 1984b, с. 136). Така теоретична настанова М. Максимовича та його однодумців, зауважив дослідник, зумовила ретельні дослідження різних аспектів соціальної та культурної еволюції українського народу від початків його історичного буття й спричинила успіхи вітчизняної історіографії другої половини ХІХ – початку ХХ ст.

Підводячи підсумки своїм дослідженням внеску М. Максимовича в українську культуру, М. Грушевський приєднується до висловлювання М. Драгоманова, який, перефразовуючи пушкінську характеристику М. Ломоносова, назвав першого київського ректора “цілою вченою історико-філологічною установою”.

Висновки. Студії М. Грушевського над творчістю М. Максимовича були, фактично, першими науковими спробами визначити провідні ідеї та теоретичні засади його діяльності в широкому історіографічному контексті XIX – першої третини XX ст. Підсумовуючи максимовичезнавчу рецепцію М. Грушевського, насамперед звернемо увагу на її провідну рису, що, на нашу думку, є визначальною для духу всієї історіографічної спадщини вченого. Це – розуміння пріоритетності інтересів науки, втілене у відомому гаслі самого видатного дослідника – *memini credere*, проголошеному ним на зорі наукової кар’єри та послідовно застосовуваному на практиці. Завдяки такій критичній поставі, історіографічні праці М. Грушевського, присвячені його видатному попереднику (“Малоросійські песни” Максимовича і століття української наукової праці”, “Сто літ українського народництва”, “Розвиток українських досліджень у XIX столітті і вияви у них основних питань українознавства” та ін.), відступають від попередньої апологетичної традиції у його сприйнятті, й постають спробами інтелектуальної біографії, яким притаманне не стільки захоплення величиною досліджуваної постаті, скільки намагання показати її в контексті процесів і подій українського дев’ятнадцятого століття, виявити та пояснити читачеві не лише видатні досягнення, але й нерідко прикрі прорахунки. Такий методологічний підхід М. Грушевського виявився надзвичайно плідним та значною мірою пояснює тривалу популярність його максимовичезнавчих спостережень, що не втратили своєї впливовості й до сьогодні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

Багалій, Д. І. (2001). *Вибрані праці: У 6 т. Т. 2: Джерелознавство та історіографія історії України*. Харків: Золоті сторінки.

Грушевський, А. С. (1906). М. А. Максимович (1804 – 1873). Из украинской историографии XIX в. *Известия Отделения русского языка и словестности Императорской Академии Наук*, XI, 1, 375–416.

Грушевський, М. (1928). Сто літ українського народництва. *Первісне громадянство та його пережитки на Україні. Науковий щорічник за 1927 рік*, 1–3, 3–8.

Грушевський, М. (1984a). Костомаров і новітня Україна. *Український історик*, 1–4, 148–170.

Грушевський, М. (1984b). “Малоросійські песни” Максимовича і століття української наукової праці. *Український історик*, 1–4, 113–142.

Грушевський, М. (1990). Розвиток українських досліджень у XIX столітті і вияви у них основних питань українознавства. *Український історик*, 1–4, 28–44.

Дорошенко, Д. (1996). *Огляд української історіографії*. Київ: Вид-во “Українознавство”.

Піріг, Р., Тельвак, В. (2016). *Михайло Грушевський: біографічний нарис*. Київ: Либідь.

Піріг, Р., Тельвак, В. (2021). *Михайло Грушевський: життєпис на тлі доби*. Херсон: Видавництво ОЛДІ-ПЛЮС.

Тельвак, В. (2002). Методологічні основи історичних поглядів М. С. Грушевського (кінець XIX – початок XX століття). *Київська Старовина*, 2, 3–28.

Тельвак, В. (2006). Постать Михайла Грушевського в польській історіографії (кінець XIX – XX ст.). *Український історичний журнал*, 5, 67–82.

Тельвак, В. (2008). Діяльність Михайла Грушевського еміграційної доби в дискусіях першої половини 20-х років. *Історіографічні дослідження в Україні*, 18, 181–203.

Тельвак, В. (2010). Грушевськознавство: методологічні проблеми поступу. *Краєзнавство*, 3, 29–35.

Тельвак, В. В., Тельвак, В. П. (2021). Сучасне грушевськознавство: здобутки, втрати, перспективи. *Український історичний журнал*, 5, 4–16.

Тельвак, Вікторія, Тельвак, Віталій. (2005). *Михайло Грушевський як дослідник української історіографії*. Київ-Дрогобич.

REFERENCES

Bagaliy, D. I. (2001). *Vybrani pratsi: U 6 t. T. 2: Dzhereloznavstvo ta istoriografii istorii Ukrainy* [Selected works: In 6 volumes, Volume 2: Source studies and historiography of the history of Ukraine]. Kharkiv. [in Ukrainian].

Hrushevskiy, A.S. (1906). M. A. Maksymovych (1804 – 1873). Yz ukraynskoi ystoryohrafyy XIX v. [M. A. Maksymovich (1804 – 1873). From the Ukrainian historiography of the 19th century]. *Yzvestiya Otdeleniya russkoho yazyka y slovestnosti Ymperatorskoi Akademyy Nauk – Journal of the Department of Russian Language and Literature of the Imperial Academy of Sciences*, XI, 1, 375–416.

Hrushevskiy, M. (1928). Sto lit ukrainskoho narodnytstva [One hundred years of Ukrainian nationalism]. *Pervisne hromadianstvo ta yoho Perezhytky na Ukraini. Naukovyi shchorichnyk za 1927 rik – Primitive citizenship and its remnants in Ukraine. Scientific Yearbook for 1927*, 1–3, 3–8.

Hrushevskiy, M. (1984a). Kostomarov i novitnia Ukraina [Kostomarov and modern Ukraine]. *Ukrainskyi istoryk – Ukrainian historian*, 1–4, 148–170. [in Ukrainian].

Hrushevskiy, M. (1984b). “Malorossiiskii pesny” Maksymovycha i stolittia ukrainskoi naukovoї pratsi [Maksymovych’s “Little Russian Songs” and a century of Ukrainian scientific work]. *Ukrainskyi istoryk – Ukrainian historian*, 1–4, 113–142.

Hrushevskiy, M. (1990). Rozvytok ukrainskykh doslidzhen u XIX stolitti i vyjavy u nykh osnovnykh pytan ukrainoznavstva [The development of Ukrainian studies in the 19th century and their discovery of the main issues of Ukrainian studies]. *Ukrainskyi istoryk – Ukrainian historian*, 1–4, 28–44. [in Ukrainian].

Doroshenko, D. (1996). *Ohliad ukrainskoi istoriografii* [Overview of Ukrainian historiography]. Kyiv. [in Ukrainian].

Pyrig, R., & Telvak, V. (2016). *Mykhailo Hrushevskiy: biohrafichnyi narys* [Mykhailo Hrushevskiy: biographical essay]. Kyiv. [in Ukrainian].

Pyrig, R., & Telvak, V. (2021). *Mykhailo Hrushevskiy: zhyttiepys na tli doby* [Mykhailo Hrushevskiy: biography against the background of the times]. Kherson. [in Ukrainian].

Telvak, V. (2002). Metodolohichni osnovy istorychnykh pohliadiv M.S. Hrushevskoho (kinets XIX – pochatok XX stolittia) [Methodological foundations of the historical views of M.S. Hrushevsky (end of the 19th – beginning of the 20th century)]. *Kyivska Starovyna – Kyiv Antiquity*, 2, 3–28.

Telvak, V. (2006). Postat Mykhaila Hrushevskoho v polskii istoriografii (kinets XIX – XX st.) [The figure of Mykhailo Hrushevskiy in Polish historiography (late 19th–20th centuries)]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal – Ukrainian historical magazine*, 5, 67–82.

Telvak, V. (2008). Diialnist Mykhaila Hrushevskoho emihratsiinoi doby v dyskusiiakh pershoi polovyny 20-kh rokiv [The activities of Mykhailo Hrushevskyyi during the emigration period in the discussions of the first half of the 20s.]. *Istoriografii chni doslidzhennia v Ukraini – Historiographic research in Ukraine*, 18, 181–203.

Telvak, V. (2010). Hrushevskoznavstvo: metodolohichni problemy postupu [Hrushevsky studies: methodological problems of progress]. *Kraieznavstvo – Local history*, 3, 29–35. [in Ukrainian].

Telvak, V. V., & Telvak, V. P. (2021). Suchasne hrushevskoznavstvo: zdotuky, vtraty, perspektyvy [Modern Hrushevsky studies: gains, losses, prospects]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal – Ukrainian historical magazine*, 5, 4–16. [in Ukrainian].

Telvak, Viktoriia, & Telvak, Vitalii. (2005). *Mykhailo Hrushevskyyi yak doslidnyk ukrainskoi istoriografii* [Mykhailo Hrushevskyyi as a researcher of Ukrainian historiography]. Kyiv-Drohobych. [in Ukrainian].

*Стаття надійшла до редакції 23 квітня 2023 р.
Стаття рекомендована до публікації 18.12.2023.*

УДК 930(091)(477)(092)“19”:378.091.21-055.2(477.83-25)
DOI 10.69550/3041-1467.3.304750

Віталій ТЕЛЬВАК

доктор історичних наук, професор кафедри всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100 (telvak1@yahoo.com)

ORCID: 0000-0002-2445-968X
Researcher ID: X-5320-2018

Vitalii TELVAK

PhD hab. (History), Full Professor, Department of World History and Special Historical Disciplines, Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University, 24 Ivan Franko Str., Drohobych, Ukraine, postal code 82100 (telvak1@yahoo.com)

Бібліографічний опис статті: Тельвак, В. (2023). Студентки Михайла Грушевського Львівського університету: кількісна динаміка, етнічний склад, дидактичні преференції. *Axis Europae*, 3, 40–48. doi: 10.69550/3041-1467.3.304750

Bibliographic Description of the Article:; Telvak, V. (2023). Studentky Mykhaila Hrushevskoho Lvivskoho universytetu: kilkisna dynamika, etnichnyi sklad, dydaktychni preferentsii [Female students of Mykhailo Hrushevsky Lviv University: quantitative dynamics, ethnic composition, didactic preferences]. *Axis Europae*, 3, 40–48. doi: 10.69550/3041-1467.3.304750

**СТУДЕНТКИ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО
ЛЬВІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ: КІЛЬКІСНА ДИНАМІКА,
ЕТНІЧНИЙ СКЛАД, ДИДАКТИЧНІ ПРЕФЕРЕНЦІЇ**

Анотація. *Мета статті* – на основі аналізу деканатських каталогів реконструювати жіночу студентську аудиторію М. Грушевського Львівського університету, а саме з'ясувати її кількісні параметри, етнічний склад й дидактичні преференції. **Методологія дослідження** ґрунтується на використанні міждисциплінарного підходу. Виходячи з принципів об'єктивності та історизму, дослідницький акцент зроблено на структурно-функціональному системному аналізі історіографічних фактів і порівняльно-історичному методі. У статті використано евристичні можливості методів періодизації, класифікації і типологізації. **Наукова новизна** дослідження полягає у першій спеціальній спробі комплексної реконструкції жіночої студентської аудиторії М. Грушевського Львівського університету. **Висновки.** Опрацювання деканатських каталогів довело, що вони є найбільш солідним джерелом для вивчення багатьох малознаних аспектів діяльності Грушевського-педагога у Львівському університеті. Важливість цього виду університетського документообігу полягає в його масовому і формалізованому характері. Тож отримана з каталогів різнопланова інформація дає відповіді на широке коло питань, в обговоренні яких тривалий час домінувала емоційно забарвлена мемуарна традиція. Відтак вдалося

реконструювати жіночу студентську аудиторію М. Грушевського, а саме з'ясувати її етнічні особливості, кількісні параметри, фреквенцію різних навчальних предметів тощо. Відзначимо, що записуючись на курси М. Грушевського, студентки мали різну мотивацію. У випадку українок домінувало бажання отримати глибокі знання про рідне минуле, що згодом використовувалися ними у педагогічній і громадській праці. Студенток неукраїнського походження відвідувати курси М. Грушевського спонукав загальнопросвітницький інтерес до історії та культури сусіднього народу, що якраз тоді виразно артикулював своє право на існування. Більшість зі студенток визначного вченого стали помітними діячками культури і науки першої половини ХХ ст. Вони популяризували чи трансформували отримані в університетські роки історичні знання, тим самим утверджуючи історіографічну концепцію М. Грушевського в інтелектуальній культурі Центрально-Східної Європи ХХ ст.

Ключові слова: М. Грушевський, Львівський університет, жіноча студентська аудиторія, кількісні параметри, етнічний склад, дидактичні преференції.

FEMALE STUDENTS OF MYKHAILO HRUSHEVSKY LVIV UNIVERSITY: QUANTITATIVE DYNAMICS, ETHNIC COMPOSITION, DIDACTIC PREFERENCES

Abstract. The purpose of the article is to reconstruct the female student audience of M. Hrushevsky at Lviv University based on the analysis of the department's catalogues, namely to clarify its quantitative parameters, ethnic composition and didactic preferences. **The research methodology** relies on the use of an interdisciplinary approach. Based on the principles of objectivity and historicism, the research has done the structural-functional systematic analysis of historiographical facts and the comparative-historical method. The article has used the heuristic possibilities of periodisation, classification and typology methods. **The scientific novelty** of the study is the first special attempt at a comprehensive reconstruction of the female student auditorium of M. Hrushevsky at Lviv University. **Conclusions.** Studying the department's catalogues proved that they are the most solid source for studying many little-known aspects of Hrushevsky's work as a teacher at Lviv University. The importance of this type of university document circulation lies in its massive and formalised nature. Therefore, the diverse information obtained from the catalogues provides answers to a wide range of questions, the discussion of which was dominated by the emotionally clouded memoir tradition for a long time. Thus, it was possible to reconstruct the female student audience of M. Hrushevsky, namely to find out its ethnic characteristics, quantitative parameters, the attendance frequency of various educational subjects, etc. It should be noted that female students had different motivations when signing up for M. Hrushevsky's courses. In the case of Ukrainian women, the desire to gain deep knowledge of their native past dominated, which they later used in pedagogical and public work. Students of non-Ukrainian origin to attend M. Hrushevsky's courses were prompted by general educational interest in the history and culture of the neighbouring people, which at that time clearly articulated its right to exist. Most of the female students of the scientist became prominent cultural activists and scientists in the first half of the 20th century. They popularised or transformed the historical knowledge acquired during the university years, thereby confirming the historiographical concept of M. Hrushevsky in the intellectual culture of Central-Eastern Europe of the 20th century.

Keywords: M. Hrushevsky, Lviv University, female student audience, quantitative parameters, ethnic composition, didactic preferences.

Постановка проблеми. Вінтелектуальній біографії Михайла Грушевського сюжет про його науково-педагогічну працю у Львівському університеті протягом тривалого часу не посідав скільки-небудь помітного місця. Причиною цього було панування в історіографії ХХ – початку ХХІ ст. сформованого мемуарами стереотипу, що визначний історик внаслідок чималої зайнятості багатьма науковими та громадськими проектами нібито легковажив свої професорські обов'язки. Тут найчастіше переповідають міф про те, що він на лекціях беземоційно озвучував верстку чергових томів своєї “Історії України-Руси”. А поскільки кафедра М. Грушевського була за статусом додатковою кафедрою всесвітньої історії і всі запропоновані вченим курси мали винятково факультативний характер (Піріг, Тельвак, 2016, с. 98–106; Піріг, Тельвак, 2021, с. 102–116; Тельвак, Педич, 2016, с. 54–83), то й зацікавленість ними студіюючою молоддю була нібито незначною. Досліджуючи різноплановий документообіг Львівського університету, що відклався у фонді 26 (Львівський університет) в Державному архіві Львівської області (далі – ДАЛО), вдалося переконливо спростувати це упередження та довести чималу зацікавленість викладами М. Грушевського (Тельвак, Лазурко, Журавльов, 2023; Тельвак, Владига, Журавльов, 2023).

Ба більше, опрацювання університетського фонду уможливило зауважити полісюжетність проблеми “Грушевський і Львівський університет”. Одне з цих питань видається особливо важливим. Йдеться про цілком незнану проблему гендерного виміру студентської аудиторії українського професора, а саме наявність жінок серед його молодіжної аудиторії. Як відомо, представниці слабкої статі у той час поступово добивалися права на отримання вищої освіти й інтенсивно опановували саме дисципліни гуманітарного циклу, здебільшого готуючись до вчительської кар'єри. Тож дослідження сформульованої у назві статті проблеми матиме не лише грушевськознавчий інтерес, але й дозволить з'ясувати малознаний наразі гендерний сюжет історії галицького вищого шкільництва у добу автономії.

Аналіз джерел та останніх досліджень. Головним джерелом для реконструкції студентської аудиторії М. Грушевського, втім і її жіночої частини, є деканатські каталоги. Цей малознаний в середовищі грушевськознавців комплекс документів формувався посеместрово та містив власноруч заповнену студентами своєрідну анкету. Згадана анкета містила різнопланову особову інформацію. При цьому її структура варіювалася – в каталогах до зимового півріччя 1908 – 1909 навчального року включно наводилися прізвище й ім'я, віровизнання, національність, дата та місце народження студента, його адреса проживання у Львові, ім'я та фах батька чи опікуна, відвідані курси. Після цього часу і до вибуху Великої війни для кожного студента були введені “Записні картки для використання деканату”, в яких вказувалися прізвище й ім'я, віровизнання, рідна мова, дата та місце народження студента, його громадянство, адреса проживання, ім'я та фах батька чи опікуна, попереднє місце навчання, статус як військовозобов'язаного, факт призначення стипендії, відвідані курси. Ці каталоги відклалися у вищезгаданому університетському фонді у ДАЛО.

Студентська аудиторія М. Грушевського у Львівському університеті вже ставала об'єктом спеціального історіографічного аналізу. Так, у монографії про львівську історичну школу визначного історика В. Тельвак і В. Педич відтворили питання педагогічної селекції М. Грушевським в середовищі представників української молоді тих осіб, що виявили бажання і необхідні здібності до наукової праці (Тельвак, Педич, 2016, с. 54–83). Також на сьогодні спеціально реконструйовано і досліджено молодіжні

аудиторії автора “Історії України-Руси” на найбільш чисельних факультетах Львівського університету – філософському (Тельвак, Владига, Журавльов, 2023) та правничому (Тельвак, Лазурко, Журавльов, 2023). Все це актуалізує подальшу спеціалізацію історіографічного осмислення феномену науково-педагогічної праці визначного історика. Серед іншого, чималий інтерес становить його жіноча студентська аудиторія. Це й зумовлює актуальність теми нашої розвідки.

Мета статті полягає у реконструкції жіночої студентської аудиторії М. Грушевського Львівського університету, а саме з’ясування її кількісних параметрів, етнічного складу й дидактичних переваг.

Виклад основного матеріалу. Дослідження жіночої студентської аудиторії М. Грушевського доцільно проводити за етнічним критерієм, оскільки різні національні актори дидактичної сцени вченого переслідували відмінні мотиви при записуванні на його курси. При цьому відзначимо, що підрахунок студентів за етнічним походженням ускладнюється тією обставиною, що починаючи від зимового семестру 1909 – 1910 н. р. в каталогах перестали вказувати етнічне походження здобувачів освіти, зазначаючи замість цього їхню рідну мову. Прикметно, що сам М. Грушевський наголошував на маніпулятивності такої зміни, що полягала в небажанні адміністрації університету визнавати факт дедалі більшої присутності в стінах Львівського університету українців і євреїв. У статті “Із польсько-українських стосунків Галичини” він писав з цього приводу: “Тепер кількість студентів-русинів Львівського університету сягає тисячі чи й більше: точних цифр не можемо подати, оскільки з 1906 р. рубрику національності взагалі вилучили зі звітів Львівського університету. Очевидно, ця статистика національностей стає декому незручною” (Грушевський, 1905, с. 36). Тож у випадку групи каталогів без зазначення національності студентів, ми встановлювали цей факт за поданими даними стосовно рідної мови. Інакше ми чинили лише у випадку студентів, які сповідували юдаїзм і нерідко вказували рідною мовою польську чи, подекуди, українську. У їхньому випадку ми визначали національність за віросповідним критерієм.

Як засвідчило опрацювання деканатських каталогів, всі жінки, які записалися на курси М. Грушевського протягом його двадцятирічної викладацької кар’єри, були студентками одного факультету – філософського. Це пояснюється тогочасною особливістю вищої освіти в Західній Європі, коли філософські факультети спочатку мали пропедевтичну функцію, а потім, набувши дидактичної самодостатності, об’єднували здобувачів соціогуманітарної освіти різних профілів – властиво філософів, істориків, мовознавців, літературознавців та под. Більшість випускників цього факультету згодом ставали педагогами навчальних закладів різного рівня (народних, середніх, вищих, спеціальних та ін.) або обирали так звані “вільні професії”. З огляду на згадану специфіку отримуваного фаху, проникнення жінок у вищу школу почалося саме з цих факультетів. Решта структурних одиниць Львівського університету – правничий і медичний – на той час ще були важко досяжними для жінок, хоча відомі їхні намагання довести своє право навчатися саме на цих факультетах. Ця боротьба була складною, оскільки університети в Австро-Угорщині мали чималу автономію, а консервативна за своєю природою професорська корпорація важко долала сформовані віками гендерні стереотипи. Зрештою, четвертий з черги теологічний факультет з огляду на отримуваний його вихованцями фах міг мати лише чоловічий склад.

Деканатські каталоги фіксують, що за весь час викладання на курси М. Грушевського записалося 50 жінок, що становило майже 10 % його загальнофакультетської студентської аудиторії (504 студенти (Тельвак, Владига, Журавльов, 2023)). Очікувано,

що домінуючим етнічним актором дидактичної сцени вченого були українки. Їхня група налічувала 43 особи. Вперше жінки на викладах М. Грушевського з'являються від 1897 – 1898 н. р. і в більшій чи меншій кількості присутні протягом всіх наступних років за винятком 1902 – 1903 н. р. Найбільша кількість записів жінок на курси автора “Історії України-Руси” припадає на останні передвоєнні роки: 18 (1911 – 1912 н. р.), 22 (1912 – 1913 н. р.), 20 (1913 – 1914 н. р.). Це було свідченням зростаючих успіхів боротьби галицького жіноцтва за свої освітні права.

В соціальному плані українські студентки М. Грушевського здебільшого походили з родин священиків, урядників і освітян. Їхні батьки були помітними діячами громадського руху та нерідко задавали тон українському культурному життю в тих провінційних осередках, в яких жили і працювали. Територіально більшість студенток були уродженками галицьких сіл та міст, але бачимо серед них і представниць підросійської України. Тут, приміром, можемо згадати доньку Бориса Грінченка Анастасію. За віком студентки М. Грушевського були пересічно старшими за його студентів-чоловіків, адже їхній шлях до вищої школи був складнішим і відповідно тривалішим. Цікаво, що перші студентки М. Грушевського були нерідко ровесницями свого професора, а деякі з них (наприклад, Варвара Літинська і Генрика Романовська – обидві 1865 р. н.) навіть старшими за нього.

З'ясовуючи фреквенцію українських жінок на курси М. Грушевського, можемо впевнено сказати, що вони були найбільш відданими шанувальницями його педагогічного таланту. Це, серед іншого, вочевидь можна пояснити і тим фактом, що на відміну від своїх колег-чоловіків, жінки не мали доступу до викладів на інших факультетах. Відтак, своєрідними “рекордсменами” на заняттях М. Грушевського були Ольга Вояківська, яка записувалася на його курси 10 семестрів поспіль; Марія Лучаківська – 9 семестрів, Олена Охримович і Стефанія Пашкевич – 8 семестрів. Пересічною фреквенцією був запис на курси українського професора протягом трьох-чотирьох семестрів, що перевищує відповідні показники у порівнянні зі студентами-чоловіками. У випадку О. Вояківської таке небуденне зацікавлення викладами автора “Історії України-Руси” можемо пояснити і тим фактом, що вона була небогою Марії Сильвестрівни Грушевської.

Деканатські каталоги також доводять чималу запитаність запропонованих М. Грушевським курсів з боку його українських студенток. Як правило, вони користали з усіх дидактичних пропозицій автора “Історії України-Руси”, що планувалися ним на той чи інший семестр. Відтак вихованки М. Грушевського зазвичай відвідували 3-4 його навчальні предмети протягом півріччя. Насамперед, це були загальні лекційні курси “Історія України-Руси” та “Вибрані питання історії Східної Європи”, що їх за періодами від передісторичних часів до ранньомодерної доби вчений викладав протягом кількох семестрів поспіль. Також активно українські студентки відвідували численні спецкурси М. Грушевського: “Суспільно-політичний устрій Великого князівства Литовського”, “Великий рух народів”, “Устрій і культура руських земель в X – XIII в.”, “Суспільні відносини і культурне життя в XIV – XV вв.”, “Українсько-руська палеографія”, “Економічне і культурне життя українсько-руських земель” та ін. Зрештою, каталог свідчить і про чималу популярність серед українських студенток наукового семінару М. Грушевського, що мав назву “Історичні вправи” (Тельвак, 2016). Потрапити до грона відвідувачів семінару було непросто, адже попередньою умовою була співбесіда з професором, за результатами якої він дозволяв участь у семінарі чи

відхиляв прохання. Як відомо, “Історичні вправи” були дидактичною підвалиною львівської історичної школи М. Грушевського (Telvak, Pedych, & Telvak, 2021).

Наступним етнічним актором дидактичної сцени М. Грушевського були польки. Їх було п’ятеро: Серафіна Лохінська, Наталія Гонсьоровська, Софія Пожицка, Вільгельміна Мішона і Каміла Дамбровська. Перша з них була старшою за свого професора аж на чотири роки, решта ж були не набагато молодшими за нього. У соціальному плані польки, подібно до своїх українських колежанок, здебільшого походили з середовища міського чиновництва.

Натомість, чималими відмінностями були позначені дидактичні переваги польських студенток. З них лише С. Лохінська обрала предмети “Україна в XVII – XVIII в.” та “Історичні вправи”, що були адресовані початкуючим українознавцям. Решта ж солідарно обирали курс “З історії Східної Європи в XVII в.”, що мав насамперед загальнопросвітницьке завдання. Цей предмет М. Грушевський хронологічно кореспондував з курсом історії України і читав за періодами протягом кількох семестрів. Як знаємо з епістолярію на той час київського магістранта, потреба викладати такий предмет відверто дратувала його. Натомість, як довела педагогічна практика і про це свідчить каталог, саме завдяки цьому курсу до викладацької орбіти вченого зазвичай і потрапляли студенти інших національностей. Тут цілком слушним є спостереження Святослава Пахолківа, що сприйняте спершу М. Грушевським за обтяжливий обов’язок викладання окремого лекційного курсу східноєвропейського минулого, із часом виявило себе як справжній шанс для української історичної науки та дидактики вищої школи (Пахолків, 2014, с. 279).

Зрештою, в жіночій студентській аудиторії М. Грушевського було по одній представниці білоруського та єврейського походження. Алоїза Пашкевичева та Гермін Вайсглас, подібно до своїх польських колежанок, походили з чиновницького середовища. Також подібно до них, згадані студентки записувалися на курс “Вибрані питання з історії Східної Європи”. Це ще раз доводить слушність вищезгаданого спостереження С. Пахолківа про важливість викладання М. Грушевським цього предмету для залучення до його студіюючої аудиторії студентів неісторичних спеціальностей та молоді неукраїнського походження.

З’ясовуючи мотивацію відвідування жінками курсів М. Грушевського, відзначимо її відмінність стосовно української та неукраїнської частин аудиторії вченого. У першому випадку вочевидь домінувало бажання якомога більш докладного пізнання рідного минулого. Отримані в університеті знання для студенток-українок мали лягти в основу їхньої подальшої викладацької чи, в поодиноких випадках, науково-дослідної праці. У випадку ж неукраїнських студенток М. Грушевського вочевидь домінували культурно-просвітницькі мотиви – бажання запізнатися з минулим сусіднього слов’янського народу в широкому контексті східноєвропейської культури, чия історія у той час ще не була включена до загальноновизнаного академічного канону. Властиво ця незвичність предмету викладання М. Грушевського і приваблювала до нього студентів неукраїнського походження, втім і її жіночу частину.

Зауважимо, що з’ясовані на підставі опрацювання деканатських каталогів кількісні параметри жіночої студентської аудиторії М. Грушевського не можемо вважати остаточними. Так, не виключеним є факт можливої некомплектності деканатських каталогів філософського факультету або ж втрата в них окремих аркушів. Відзначимо, що частково ці втрати можуть дозволити компенсувати абсолюторії – свідоцтва про закінчення університету, а також поодинокі збережені каталоги студентів, які

укладалися для кожного окремого предмету самим викладачем. Поодинокі примірники останнього виду документів університетського справочинства відклалися в ДАЛО і архівних колекціях М. Грушевського у Львові та Києві. Та попри таку можливу некомплектність, наведені дані дозволяють отримати переконливе уявлення про особливості формування жіночої аудиторії вченого, її кількісну динаміку, етнічний склад, дидактичні преференції тощо.

Поряд із кількісними параметрами студентської аудиторії М. Грушевського не менш важливими є її “якісні” характеристики. У випадку українських студенток можемо відзначити, що деканатські каталоги виразно свідчать про чималу популярність визначного вченого як викладача. Йдеться про те, що всі знакові діячки першої половини ХХ ст., що навчалися у Львівському університеті в “добу Грушевського”, вважали за потрібне з більшою чи меншою інтенсивністю відвідувати курси історика. Ми згадували вище, що жінки навчалися на філософському факультеті, маючи на оці вчительську кар’єру. Та це не зашкодило деяким з них залишити свій слід в історичній науці. Тут у першу чергу слід згадати єдину представницю львівської історичної школи Меланію Бордун (Макевич, 2013). Беручи до уваги ту обставину, що молода жінка була донькою греко-католицького священика, М. Грушевський дав їй для опрацювання маладонану на той час проблематику соціокультурної історії української духовної еліти ХVІІІ ст. (Тельвак, Педич, 2016, с. 93, 392).

Найбільше ж вихованок М. Грушевського зосередилося на вчителюванні та зробили чимало для поступу не тільки галицького, але й загальноукраїнського педагогічного та громадського руху протягом першої половини ХХ ст. Вартими на згадку є історикиня, викладачка географії, громадська та військова діячка, перша в світі жінка, офіційно зарахована на військову службу в званні офіцера, четарка Української Галицької Армії Олена Степанів; громадська діячка, музикантка, редакторка Дарія Шухевич; письменниця, перекладачка, публіцистка, революціонерка Анастасія Грінченко; музеєзнавиця, краєзнавиця і педагог Стефанія Садовська; талановита перекладачка Варвара Літинська; громадська діячка, журналістка, учасниця жіночого руху, очільниця жіночих організацій в діаспорі Олена Охримович; галицька громадська діячка та педагог Євстахія Тишинська та ін.

Зрештою, запропоновані М. Грушевським курси відвідало й немало визначних інтелектуалок Центрально-Східної Європи першої половини ХХ ст. Чого лише варте, приміром, ім’я знакової польської історикині та громадської й партійної діячки Наталії Гонсьоровської (1881 – 1964). Вона приймала активну участь у розбудові польського наукового життя, працюючи в Інституті історії Польської Академії наук, а також Варшавському та Лодзинському університетах. Н. Гонсьоровська була єдиною жінкою, що очолювала Польське історичне товариство. Іншим промовистим прикладом є видатна білоруська поетеса та громадська діячка Алоїза Пашкевичева (1876 – 1916), яка увійшла в історію літератури під псевдонімом Цьотка. Подібних свідчень можемо наводити багато.

Насамкінець відзначимо, що вивчення деканатських каталогів має чималий евристичний інтерес і в тому плані, що подекуди дозволяє уточнити біографічні дані багатьох українських діячок. Як приклад наведемо згадувану Ольгу Мочульську (уроджену Вояківську). У сучасних її біограмах наводиться лише рік народження – 1885 р. Насправді, як багаторазово вказала сама молода дівчина у деканатському каталозі, вона народилася 22 червня 1888 р. Важливими студентські каталоги є й для реконструкції суто українських сторінок життєписів інтелектуалок неукраїнського

походження. Йдеться про те, що їхні біографи практично нічого не згадують про навчання героїнь свого дослідження у найбільш авторитетного тоді знавця минулого України. Такі сюжети, поза сумнівом, значно б збагатили контекст їхніх життєписів.

Висновки. Опрацювання деканатських каталогів довело, що вони є найбільш солідним джерелом для вивчення багатьох малознаних аспектів діяльності Грушевського-педагога у Львівському університеті. Важливість цього виду університетського документообігу полягає в його масовому і формалізованому характері. Тож отримана з каталогів різнопланова інформація дає відповіді на широке коло питань, в обговоренні яких тривалий час домінувала емоційно забарвлена мемуарна традиція. Відтак вдалося реконструювати жіночу студентську аудиторію М. Грушевського, а саме з'ясувати її етнічні особливості, кількісні параметри, фреквенцію різних навчальних предметів тощо. Відзначимо, що записуючись на курси М. Грушевського, студентки мали різну мотивацію. У випадку українок домінувало бажання отримати глибокі знання про рідне минуле, що згодом використовувалися ними у педагогічній і громадській праці. Студенток неукраїнського походження відвідувати курси М. Грушевського спонукав загальнопросвітницький інтерес до історії та культури сусіднього народу, що якраз тоді виразно артикулював своє право на існування. Більшість зі студенток визначного вченого стали помітними діячками культури і науки першої половини ХХ ст. Вони популяризували чи трансформували отримані в університетські роки історичні знання, тим самим утверджуючи історіографічну концепцію М. Грушевського в інтелектуальній культурі Центрально-Східної Європи ХХ ст. (Тельвак, 2008, с. 40–157).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

- Грушевський, М.** (1905). *К польско-украинским отношениям в Галиции*. Киев.
- Макевич, І.** (2013). Меланія Бордун – дослідниця українського духовенства XVIII століття. *Історія релігій в Україні: науковий щорічник*, I, I: Історія, 788–798.
- Пахолків, С.** (2014). *Українська інтелігенція у Габсбурзькій Галичині: освічена верства й емансипація нації*. Львів: ЛА “Піраміда”.
- Піріг, Р., Тельвак, В.** (2016). *Михайло Грушевський: біографічний нарис*. Київ: Либідь.
- Піріг, Р., Тельвак, В.** (2021). *Михайло Грушевський: життєпис на тлі доби*. Херсон: Видавництво ОЛДІ-ПЛЮС.
- Тельвак, В., Педич, В.** (2016). *Львівська історична школа Михайла Грушевського*. Львів: Світ.
- Тельвак, В.** (2008). *Творча спадщина Михайла Грушевського в оцінках сучасників (кінець ХІХ – 30-ті роки ХХ століття)*. Київ–Дрогобич: “Вимір”.
- Тельвак, В.** (2016). “Історичні справи” Михайла Грушевського у Львівському університеті: спроба реконструкції. *Український археографічний щорічник. Нова серія. Випуск 19/20*, 313–322.
- Тельвак, В. В., Журавльов, С. А., Владига, О. М.** (2023). Студентська аудиторія Михайла Грушевського філософського факультету Львівського університету: склад та динаміка. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*, 11/53, 86–101.
- Тельвак, В., Лазурко, Л., Журавльов, С.** (2023). Студенти Михайла Грушевського правничого факультету Львівського університету (за деканатським каталогом). *Актуальні питання гуманітарних наук*, 61/3, 10–15.

Telvak, V., Pedych, V., & Telvak, V. (2021). Historical school of Mykhailo Hrushevsky in Lviv: formation, structure, personal contribution. *Studia Historiae Scientiarum*, 20, 239–261.

REFERENCES

Hrushevskiy, M. (1905). *K polsko-ukraynskym otnosheniyam v Halychyny* [To Polish-Ukrainian relations in Galicia]. Kyiv [in Russian].

Makevych, I. (2013). Melaniia Bordun – doslidnytsia ukrainskoho dukhovenstva XVIII stolittia [Melania Bordun is a researcher of the Ukrainian clergy of the 18th century]. *Istoriia religii v Ukraini: naukovyi shchorichnyk – History of religion in Ukraine: scientific yearbook*, I, I: Istoriia, 788–798. [in Ukrainian].

Pakholkiv, S. (2014). *Ukrainska intelihentsiia u Habsburzkii Halychyni: osvichena verstva y emansypatsiia natsii* [The Ukrainian intelligentsia in Habsburg Galicia: the educated class and the emancipation of the nation]. Lviv: LA “Piramida” [in Ukrainian].

Pyryg, R., & Telvak, V. (2016). *Mykhailo Hrushevskiy: biohrafichnyi narys* [Mykhailo Hrushevskiy: biographical essay]. Kyiv [in Ukrainian].

Pyryg, R., & Telvak, V. (2021). *Mykhailo Hrushevskiy: zhyttiepys na tli doby* [Mykhailo Hrushevskiy: biography against the background of the times]. Kherson [in Ukrainian].

Telvak, V., & Pedych, V. (2016). *Lvivska istorychna shkola Mykhaila Hrushevskoho* [Mykhailo Hrushevsky Lviv Historical School]. Lviv: Svit, [in Ukrainian]

Telvak, V. (2008). *Tvorcha spadshchyna Mykhaila Hrushevskoho v otsinkakh suchasnykh (kinets XIX – 30-ti roky XX stolittia)* [Mykhailo Hrushevsky’s creative heritage in the estimations of contemporaries (end of the XIX – 30s of the XX century)]. Kyiv–Drohobych: “Vymir”. [in Ukrainian].

Telvak, V. (2016). “Istorychni vpravy” Mykhaila Hrushevskoho u Lvivskomu universyteti: sprobа rekonstruktsii [Mykhailo Hrushevsky’s “Historical Exercises” at Lviv University: An Attempt at Reconstruction]. *Ukrainskyi arkhеohrafichnyi shchorichnyk. Nova seriia – Ukrainian Archaeographic Yearbook. New series*, 19/20, 313–322. [in Ukrainian]

Telvak, V. V., Zhuravlov, S. A., & Vladyga, O. M. (2023). Studentska audytoriiа Mykhaila Hrushevskoho filosofskoho fakultetu Lvivskoho universytetu: sklad, dynamika, vnesok v kulturu [Student audience of Mykhailo Hrushevsky faculty of philosophy of Lviv university: composition and dynamics]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriia Istoriia – Problems of Humanities. History Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 11/53, 86–101. [in Ukrainian].

Telvak, V., Lazurko, L., & Zhuravlov, S. (2023). Studenty Mykhaila Hrushevskoho pravnychoho fakultetu Lvivskoho universytetu (za dekanatskym kataloghom) [Students of Mykhailo Hrushevsky at the Faculty of Law of Lviv University (according to the dean’s catalog)]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk – Topical Issues in the Humanities*, 61/3, 10–15. [in Ukrainian].

Telvak, V., Pedych, V., & Telvak, V. (2021). Historical school of Mykhailo Hrushevsky in Lviv: formation, structure, personal contribution. *Studia Historiae Scientiarum*, 20, 239–261. [in English].

*Стаття надійшла до редакції 29 березня 2023 р.
Стаття рекомендована до публікації 18.12.2023.*

УДК 930(477)(092):[050(477):323.1(477)]“19”
DOI 10.69550/3041-1467.3.304741

Тарас БАТЮК

кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України та правознавства, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100 (tbatyuk@gmail.com)

ORCID: 0000-0003-4159-5226

ResearcherID: C-1506-2019

Taras BATIUK

PhD (History), Associate Professor, Department of Ukrainian History and Law, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24 Ivan Franko Str., Drohobych, Ukraine, postal code 82100 (tbatyuk@gmail.com)

Бібліографічний опис статті: Батюк, Т. (2023). Співпраця Мирона Кордуби з часописом “Громадська думка”. *Axis Europae*, 3, 49–59. doi: 10.69550/3041-1467.3.304741

Bibliographic Description of the Article: Batiuk, T. (2023). Spivpratsia Myrona Korduby z chasopysom “Hromadska dumka” [Cooperation of Myron Corduba with the newspaper “Hromadska Dumka”]. *Axis Europae*, 3, 49–59. doi: 10.69550/3041-1467.3.304741

**СПІВПРАЦЯ МИРОНА КОРДУБИ З ЧАСОПИСОМ
“ГРОМАДСЬКА ДУМКА”**

Анотація. Метою статті є проаналізувати публіцистику М. Кордуби на сторінках львівської газети “Громадська думка”. **Методологія дослідження** спирається на традиційне для історіографічних праць поєднання принципів (історизму та об’єктивності) і методів (загальнонаукових та спеціально-історичних) наукової праці. **Наукова новизна** статті полягає у спробі цілісного осмислення феномену публіцистичної спадщини історика в “Громадській думці”. **Висновки.** Публіцистика М. Кордуби на сторінках “Громадської думки” була присвячена всебічному осмисленню найбільш важливих для українців питань національного буття початку 1920-х років. Насамперед, це була складна проблема подолання широкого спектру наслідків поразки національних змагань на галицьких і наддніпрянських землях. Історик відкидає деструктивні заклики до національного самоприниження, показуючи суб’єктивні та об’єктивні причини втрати українцями власної державності. Він пропонує зробити належні висновки з поразки і рухатися далі шляхом здобуття незалежності. М. Кордуба переконував, що слід самим взяти долю у власні руки, тверезо оцінити несприятливу зовнішньополітичну ситуацію, обличити внутрішні чвари та дати чіткий сигнал західним країнам у наявності консолідованого бачення національної перспективи. Тільки така поведінка, твердить М. Кордуба, поверне до нас повагу європейських партнерів та уможливить налагодження конструктивних взаємин. Цим оптимізмом були позначені і його дописи, присвячені стосункам українців з одвічними суперниками – поляками та росіянами. Він наголошує на потребі пошуку консенсусу з сусідами шляхом побудови рівноправного діалогу та відмови від політики колекціонування національних кривд. Загалом, проаналізовані дописи М. Кордуби показують його як

талановитого публіциста, котрий проникливо діагностував проблеми сучасного йому українства та пропонував дієві рецепти національного одужання.

Ключові слова: М. Кордуба, “Громадська думка”, публіцистика, українсько-польські взаємини, українсько-російські стосунки.

COOPERATION OF MYRON CORDUBA WITH THE NEWSPAPER «HROMADSKA DUMKA»

Abstract. *The purpose of the article is to analyze the journalism of M. Korduba on the pages of the Lviv newspaper “Hromadska Dumka” (“Public Opinion”). The research methodology is based on a combination of principles (historicism and objectivity) and methods (general scientific and special-historical) of scientific work. The scientific novelty of the article consists in an attempt to comprehend the phenomenon of historian’s journalistic heritage in “Hromadska Dumka”. Conclusions. The journalism of M. Korduba on the pages of “Hromadska Dumka” was devoted to the comprehensive analysis of the most important issues for Ukrainians of national life during the early 1920s. First of all, it was a difficult problem to overcome a wide range of consequences of the defeat of the national struggle in the Galician and Transdnestrian lands. The historian urges against national self-humiliation, showing the subjective and objective reasons for Ukrainians to lose their own statehood. He proposes to make the right conclusions from defeat and move further to gaining independence. M. Korduba convinces that Ukrainians have the fate of their own hands, soberly assess the unfavorable foreign political situation, and urges to step aside from internal conflicts and to give a clear signal to the western countries about the presence of a consolidated vision of the national perspective. As M. Korduba claims, only unity of the Ukrainian nation will gain the respect of European partners and will establish constructive relations. This optimism also marked articles on the relations of Ukrainians with their eternal rivals – the Polish and Russians. He stresses at the need to seek consensus with the neighbors by establishing an equitable national dialogue and rejecting the policy of escalating national atrocities. In general, the analyses of M. Korduba’s writings prove him to be a talented publicist, who was able to diagnose the problems of Ukrainians of his times and offer effective recipes for national recovery.*

Key words: M. Korduba, “Hromadska Dumka”, journalism, Ukrainian-Polish relations, Ukrainian-Russian relations.

Постановка проблеми. Провідною тенденцією сучасного кордубознавства є послідовне розширення кола проблематики історіографічного аналізу. Крім традиційної уваги до різнопланової наукової спадщини видатного галицького історика, дослідники дедалі частіше говорять про потребу аналізу інших аспектів його інтелектуальної біографії. При цьому все більша увага присвячується громадському служінню М. Кордуби, насамперед, його політичній публіцистиці. Присвячена проблемам екзистенції українців у швидкоплинному світі, пошукам оптимальних моделей громадянського порозуміння та взаєминам з найближчими сусідами, ця публіцистика подекуди вражає актуальністю висловлених спостережень.

Аналіз досліджень. З огляду на сказане, публіцистичний доробок М. Кордуби вже неодноразово був у фокусі уваги дослідників його творчої спадщини (Батюк, 2013; Батюк, 2016; Батюк, 2018; Батюк, 2022a; Батюк, 2022b; Тельвак, Педич, 2016, с. 16–21, 48–52, 85–87, 154–162, 184–187, 269–273). Разом із тим, тема “Кордуба-публіцист”

ще далека від свого скільки-небудь повного висвітлення, адже більшість її сюжетів ще чекають самостійного осмислення. Зокрема, надалі мало відомо про співпрацю видатного історика з багатьма українськими періодичними виданнями, що виходили в Галичині у міжвоєнний час.

Метою статті є проаналізувати публіцистику М. Кордуби на сторінках львівської газети "Громадська думка".

Виклад основного матеріалу. Як відомо, в 1919 р. М. Кордуба разом із сім'єю перебрався до Львова, назавжди залишивши окуповані румунами Чернівці. В колишній столиці давньої австрійської провінції він одразу активно занурився у бурхливе громадське життя галицьких українців, котрі болоче переживали втрату короткочасної державності, знемагаючи від надужиття польських окупантів. Володіючи вишуканим публіцистичним пером, знаний історик долучився до осмислення ситуації, що склалася, на сторінках тогочасних українських видань. Протягом цілого 1920 року, на який припало чимало важливих в нашій історії подій, він активно співпрацював з газетою "Громадська думка", що постала як один із медійних органів-двійників, замість забороненого польськими окупантами "Діла". Про вагомість тогочасного публіцистичного голосу М. Кордуби говорить хоча б той факт, що його дописи завжди містилися як передовиці. Ще однією ознакою того непростого часу, що характеризує новопосталу польську "демократію", було те, що свої тексти історик мусів підписувати криптонімами, аргументовано боячись переслідувань з боку нової влади, котра безапеляційно позбавляла своїх опонентів праці та, навіть, свободи.

Теми для публіцистичних дописів М. Кордуби давало саме тогочасне життя, сповнене тривожних для українців новин. Найголоснішою подією кінця 1919 р. стало те, що в листопаді Найвища рада миру в Парижі своїм рішенням віддала Східну Галичину на 25 років під керівництво Польщі, при цьому передбачивши забезпечення прав українців окремим законодавчим статутом. Це рішення стало справжнім потрясінням для представників української галицької інтелігенції, адже знаменувало остаточну поразку національно-визвольної боротьби на зазбручанських теренах в очах західноєвропейського політикуму. Серед зливи емоційних публікацій, що змальовували згадане рішення послів як справжню національну катастрофу, тверезістю аналізу ситуації було позначено роздуми М. Кордуби.

Вказавши на деструктивність закликів ігнорувати очевидне, вчений запропонував натомість можливо спокійно розібратися в суті справи. На його переконання, "не зайвим буде ближше розглянутися по області, котрій Н[айвища] Р[ада] М[иру] присудила бути, довше чи коротше, самоуправною частиною польської держави" (Кордуба, 1920, с. 4). Насамперед, історик пропонує спробувати дати назву призначеній європейськими послами під самоуправління частині західноукраїнських земель. Осмислюючи цю проблему, знаний топономаст М. Кордуба оприявнює факт значною мірою принагідного визначення українських обшарів, що їм би призначалася автономія. З огляду на це, твердить учений, "тоді її звати Галицькою Україною, бо її межі куди вузші, чим межі заселеної Українцями території в давній австрійській провінції, званій Галичиною" (Кордуба, 1920, с. 4). Не можна, вказує публіцист, назвати цю територію й Східною Галичиною, адже її західним кордоном прийнято вважати річку Сян. З огляду на це – "для браку ліпшого імені" – М. Кордуба, з певним дотепом, називає проєктовану автономію Львівською республікою. Її кордони автор вважає "дуже химерними" і до вже наведених аргументів додає ще декілька не менш промовистих, що доводять цілковите ігнорування авторами проєкту історичних,

етнографічних та історичних реалій. По суті, згадана постанова обіймає самоуправне місто Львів і 45 політичних повітів.

Наступною проблемою, на котру звертає увагу М. Кордуба, є спроба реконструкції етнічного складу планованої автономії. При цьому критерієм учений пропонує обрати віросповідну приналежність населення. Таким чином, із загальної кількості мешканців новопосталої автономії, що мала б складати близько 5 млн. чоловік, на українську людність, за розрахунками вченого, припадає виразна більшість – близько 3 млн. або 63,6 %. Розподіл за національностями решти мешканців автономії виглядає наступним чином – 1071000 поляків (22,7 %), 592000 євреїв (12,5 %), 44000 німців (1 %). За цими підрахунками, в майбутньому парламенті такої автономії, вказує М. Кордуба, 2/3 місць мало б належати саме українцям, тоді як полякам – тільки 1/5. Втім, зі знанням реалій тогочасної польської “демократії”, публіцист промовисто додає – “коли би вибори проводилися без надужить” (Кордуба, 1920, с. 5). Та надаремними виявилися нарікання М. Кордуби несправедливості кордонів проєктованої автономії, адже, як відомо, польські політики цілковито проігнорували взяті на себе зовнішньополітичні зобов’язання.

В цій ситуації непевності майбутнього галицьких українців, найбільше уваги М. Кордуба, як аналітичний оглядач “Громадської думки”, присвятив осмисленню нових геополітичних реалій, що склалися в результаті прийнятих на повоєнних мирних конференціях рішень. Вповні очікувано, що вихідним пунктом його розважань були українські інтереси. Досвідчений політик слушно наголосив, що “війна на Сході і розв’язка східноєвропейського питання, се тепер безперечно найважливіша справа загальноєвропейської, чи радше світової політики. На сю проблему звернені під теперішню пору очі та увага найвизначніших дипломатів і державних керманців Західної Європи” (Проблема Східної Європи. I, 1920). На доказ цієї тези М. Кордуба наводить свідчення про десятки локальних конфліктів, що з різною інтенсивністю тривають у регіоні.

Причиною згаданих збройних конфліктів вчений визначає невирішеність місцевих суспільних, політичних і національних проблем. Адже усунення з політичної арени династій Романових і Габсбургів “завалило лишень стіну”, котра до цього часу заслонювала проблеми Центрально-Східної Європи. Далі М. Кордуба перераховує та аналізує найбільш дошкульні проблеми: “1) звільнення від віків поневолених народів, 2) упорядкування суспільного життя на тих самих підвалинах для меншостей, що й для національних більшостей, 3) переміна середньовічного поділу на класи та засобів продукції в модернім і демократичнім дусі, 4) утворення економічних федерацій, не займаючи національного життя поодиноких держав” (Проблема Східної Європи. I, 1920).

Жодна із цих проблем, скрушно підсумовує свій аналіз історик, на Сході Європи так і не була вирішена. Адже західні політики, погано орієнтуючись у ситуації, що склалася на території колишніх імперій Габсбургів і Романових, в своїх висновках цілковито покладалися на думку польських політиків. Таким чином, Польща в очах західного світу стала наслідницею Австро-Угорщини і Росії. Втім, наголошує М. Кордуба, нова держава стала спадкоємицею не тільки території обох тих держав, але й їхньої “смертної недуги”. Пояснюючи останню тезу, публіцист відзначає: “Коли розглянутися по області, обсаженій тепер польською армією [...] побачимо, що чисельне відношення пануючої нації до поневолених тут ще менше корисне для пануючої, як було в Австро-Угорщині та Росії. [...] Коли би сповнено бажання польських політиків, коли би всі ті землі справді мали бути прилучені до Польщі, – то

чиж можна віщувати тій державі іншу долю і інший кінець, як той, що ще так недавно стрінув Австро-Угорщину і Росію?" (Проблема Східної Європи. II, 1920, с. 3).

Таким чином, одним із перших серед сучасників М. Кордуба прозорливо передбачив швидку кризу твореного переможцями нового світопорядку, заснованого на формуванні держав, що включають значну кількість іноетнічного населення. Зі знанням тенденцій розвитку історичних подій на європейському континенті, вчений доводить безперспективність творення нових імперій на місці вже зруйнованих революційними потрясіннями держав. Новим господарям ситуації він дає пораду: "Дасть розв'язку тільки признання повної самостійності всім поневоленим народам та спромога улаштувати у себе дома лад на широкі демократичні основи і перевести потрібні суспільні та економічні реформи" (Проблема Східної Європи. II, 1920, с. 3).

Своє переконання про неможливість справедливого визначення міждержавних кордонів у повенній Європі М. Кордуба висловив і в статті з приводу переговорів між Польщею та Радянською Росією. Предметом цих переговорів власне й мали бути українські землі по правий бік Дніпра, котрі планувалося включити до складу Другої Речі Посполитої. Галицький історик піддав різкому осуду заклик деяких польських політиків і публіцистів повернути їхній державі кордони 1772 р., адже це означало б відновлення її імперського характеру. Такі переговори, переконує М. Кордуба, повинні неодмінно враховувати думку місцевого українського населення: "Головною підставою майбутніх переговорів між Польщею і більшовиками має бути заява з боку тих останніх повного *desinteressement* [безкорисливості] що-до земель, котрі лежать на захід від границь історичної Польщі з р. 1772. Долю тих земель вирішить Польща згідно з волею місцевого населення" (Границі з 1772 р., 1920).

Втім, констатує публіцист, імперські амбіції нової польської влади не дають їй подивитися на проблему своїх нових кордонів об'єктивно – крізь призму інтересів місцевого населення. Навпаки, твердить М. Кордуба, нова польська держава претендує на значні обшари українського Правобережжя, що буде означати повернення на ці землі національного гніту. "[...] Бачимо, – пише М. Кордуба, – що непольські землі, про котрих будучину і долю береться рішати польське правління, перевищають властиву Польщу майже втричі простором та вдвоє населенням" (Границі з 1772 р., 1920). Історик вкотре застерігає польську владу, наголошуючи, що такі "заборчі апетити" призведуть до гострого національного антагонізму, котрий у підсумку завдасть непоправної шкоди самому польському державотворенню.

У подібну до Галичини ситуацію потрапили й українські землі Бессарабії, окуповані Румунією. Та ж Мирова конференція в Парижі дала свою згоду, щоби Бессарабію приєднати до Румунії. Оскільки бессарабська справа була довгий час голосною в цілій Східній Європі та, як звертає увагу М. Кордуба, "по частині входить також і в сферу українських інтересів", він знайомить читачів "Громадської думки" з цим питанням. Насамперед, вчений наводить свої міркування стосовно назви краю, його територіальних меж, природних умов, історії та етнічного складу (М. Кордуба нараховує 21% українців у Бессарабії, які в двох повітах (Хотинському та Акерманському) мають перевагу над румунами). У підсумку, публіцист доходить висновку, що з цілого обшару Бессарабії саме ці два згадані повіти повинні отримати цілковиту національно-територіальну автономію.

Висловлюючи ці тези, М. Кордуба водночас полемізує з польськими публіцистами, котрі твердили про ідентичність галицької та бессарабської ситуацій і цим виправдовували загарбання Галичини. Історик пояснює: "Коли ж *Gazet-i*

Wieczorn-ій (з 27-го марта) захотілося потягнути паралелю між заняттям Бесарабії Румунами та Східної Галичини Поляками, то ми не маємо проти того нічого замітити, на скільки ходить о сам спосіб переведення сього діла. Коли ж ходить о річеве оправдання, то зазначимо, що в Бесарабії російський перепис виказує все ж таки 48 проц. румунського населення, а в Східній Галичині польський перепис зумів налічити тільки 21 прц. Поляків (римо-католиків)” (Бесарабія, 1920).

Поряд із аналізом зовнішньополітичної ситуації, М. Кордуба багато уваги відводив осмисленню внутрішньополітичних проблем, котрі спіткали українців по завершенню Першої світової війни. Вповні очікувано, що найбільше уваги він приділив тогочасним польсько-українським взаєминам. З неприхованим неспокоєм він віднотовував численні зазіхання польської окупаційної влади на громадянські свободи населення зазбручанських теренів. В розпачливому за тональністю дописі під промовистою назвою “До всіх!”, учений на численних прикладах показував непривабливе обличчя нових господарів краю.

Особливо дошкульною, вказував історик, була ситуація в освітній сфері, котра загрожувала правдивою гуманітарною катастрофою більшості уродженців східногалицьких теренів. Змальовуючи її, М. Кордуба емоційно писав: “Сотки української молодіжи, абсолювентів та абсолювенток гімназій і реальних шкіл вже два роки нидіють без ніякої науки, без спромоги дальшого образования. Без науки і спромоги дальшого образования, бо тенденційно заряджено все потрібне, щоби доступ до всіх культурних засобів, до джерел знання замкнути перед нею на сім колодок. Допущення до студій у вищих школах зроблено залежним від служби у польськім війську [...]” (До всіх!, 1920).

Більше того, окупаційна влада заборонила українцям доступ також до університетської бібліотеки, котра сотні років за будь-яких режимів завжди була відкритою для освіченої публіки. Така політика, робить невтішні прогнози М. Кордуба, приведе до інтелектуальної деградації українців і матиме “катастрофальні наслідки на цілі десятиліття”, адже інтелігентська верства, помітно винищена вогнем світової війни, не матиме природних джерел для відновлення. Саме цим пояснюється емоційність його апеляції до народів культурного світу: “Кличемо до всіх, що розуміють вагу культури – в імя ідеалів новітнього часу. Кличемо до цілого культурного світа, до всіх. Кличемо до тих, що мали змогу черпати з криниці знання, як і тих, котрим був замуrowаний до неї шлях. Не дайте нас на поталу, не допустіть до кромішньої тьми! Не дайте марніти, загинати і пропадати нашій молоді. Ми ж хочемо тільки волі і світла на нашій прадідній землі” (До всіх!, 1920).

Ще одним приводом для осмислення польсько-українських взаємин для М. Кордуби стала варшавська угода між С. Петлюрою та Ю. Пілсудським. Як і більшість інших політичних оглядачів, історик був занепокоєний таємничістю українських представників, котрі приховали від широкої громадськості сам хід переговорів і поставили її перед фактом підписання вкрай не вигідних для українців умов. Найбільшим шоком для національної інтелігенції стало добровільне зречення підписантів галицьких теренів на користь польської держави. Висловлюючи загальне обурення, М. Кордуба відзначив: “Але небувале і неприродне те, щоби якийсь народ, починаючи своє державне життя, мусів лишати “поза бортом” найсвідомійшу частину своєї землі, зрікатися області, на котрій населення національно найбільше розвинене, території, котра за останніх 50 літ була огнищем цілого його культурного і політичного життя, котра у визвольній боротьбі дала йому найліпше вишколених інтелектуальних

робітників, і найкращу армію. А такою частиною України була і є безперечно Галичина. І хоч як карикатурно і неприродно виглядала німецька концепція Польщі без Західної Галичини і Познанщини, без Кракова і Познаня, то ще більше карикатурно виглядає Україна без Східної Галичини" (Польсько-українська умова. I, 1920).

Галицький публіцист наголошує, що як тверезомислячий політик розуміє той факт, коли слабша сторона вповні очікувано поступається більш сильній. Тож українці не можуть не втрачати при укладенні договору з Польщею, котра за підтримки західних держав виграла війну. Та все ж має бути межа для поступок, а втрати повинні бути посилюваними для народу. Україна, твердить М. Кордуба, може й змогла би переболіти втрату Холмщини чи Підляща, Закарпатської України чи Підкарпаття. Але втрати Східної Галичини, що тривалий час була та надалі залишається національним П'ємонтом, вона ніколи не зможе компенсувати. "Такий договір понесе на собі клеймо вимушення з одного, а крайньої легководушності з другого боку, – наголошує історик. – Він не то не принесе збратання, але стане зародком дальших завзятих конфліктів" (Польсько-українська умова. II, 1920).

З огляду на це, М. Кордуба ставить цілком логічне запитання – чи Польщі потрібне справжнє порозуміння народу з народом, держави з державою, чи тільки фікція договору для маскуванню імперських цілей? Якщо йдеться все-ж про шире бажання налагодити надірвані війною польсько-українські взаємини, твердить історик, то польським елітам слід одностайно відмовитися від своїх планів інкорпорувати східногалицькі терени. Акумуляючи тогочасні настрої зазбручанської інтелігенції, М. Кордуба дає пораду політичним елітам: "Тому не слід ставити неможливих до переведення вимог, не перетягати струни! Краще заздалегідь перевести основну ревізію умови з 22 квітня, як опісля зазнати немилих несподіванок та закидати Українцям недотримання угоди. Се ясно і одверто сказати ми вважали за обов'язок народної честі. Розуму, помірковання, зрозуміння можливого й неможливого! Так кличемо нині до польського народу, до польського правління, до будівничих польської держави" (Польсько-українська умова. II, 1920).

Критику квітневої угоди М. Кордуба продовжив і в наступних передовицях "Громадської думки". Поява його дописів були викликана успішним просуванням польських військ на Правобережну Україну. Осмислюючи причини такого неочікуваного розвитку подій, учений вказує на хронічне неврахування більшовиками минулих помилок імперської влади, що в короткому часі знеохотило українців до нових господарів Росії. Тож історик застерігає поляків від поведінки попередніх окупантів, показуючи їхню сумну долю. Він укотре наголошує на потребі побудови рівноправного міжнаціонального діалогу: "Тільки отверта, щира і ясна згода народу з народом, закріплена певними гарантіями та основною переминою цілої дотеперішньої політики і тактики може тут ще числити на вражіння. Варшавський тайний договір з 22 квітня вже стрінувся з однодушним осудом цілого українського народу без різниці партій. На нім будувати нову еру польсько-українських взаємин було би кари гідною утопією, самодурством, наївним самообманом. Теперішній похід польського війська на Україну може щойно витворити підставу до правдивої польсько-української умови на дальшу мету" (Над Дніпро!, 1920).

Не менш болочими для українців були і їхні взаємини зі східними сусідами, що також стало темою публіцистичних роздумів М. Кордуби. Як і належить історик, вчений насамперед занурюється в історію українсько-російських контактів. Як і решта тогочасних інтелектуалів, етапною подією він назвав перехід Хмельницького

під російський протекторат, назвавши його “фатальною для України хвилею” (Україна і Московщина. I, 1920). Цю фатальність він пояснює несумісністю цивілізаційних кодів українців і росіян, адже “закостеніла” Москва не могла уявити собі іншого укладу життя крім свого московського: “Москалі ніколи не були в силі, не кажемо вже зрозуміти місцеві політичні і культурні інтереси прилучених до своєї держави народів, але хоч би просто житися з ними в буденнім життю” (Україна і Московщина. I, 1920).

Далі М. Кордуба стисло аналізує ставлення до “українського питання” в середовищі російських інтелектуалів XIX – початку XX ст. Його висновок невтішний – навіть російські романтики (Герцен і Бакунін) сприймали політичні амбіції своїх слов’янських братів за прояв їхньої несерйозності. А вже їхні інтелектуальні нащадки з другої половини XIX ст. до українських політичних аспірацій поставилися відверто вороже і ця ворожість лише зростала разом із інституційним становленням українського руху. “Відколи ж російські революційні гурти станули на більше реальний ґрунт, – відзначив М. Кордуба, – відколи від абстрактних теорій стали переходити до практичного життя і діяльності, від тоді їхнє відношення до українства становиться все більше негативно вороже” (Україна і Московщина. II, 1920).

Метою свого екскурсу в історію “українського” питання в Росії вчений вважав необхідність заперечити найбільш популярні тези місцевих москвофілів і наддніпрянських малоросів: “Ми довше зупинилися на перегляді програм і тактики найлівіших найбільше поступових кругів великоруської суспільності в українській справі, щоби розбити наївні ілюзії і безпідставні надії на підмогу тих кругів у розв’язці українського питання, в будівництві української державності” (Україна і Московщина. III, 1920). Велика російська революція, завершує свій історичний огляд М. Кордуба, не перемінила орієнтації великоруської суспільності в українській справі, а “коли де бачимо зміни в відношенні та настроях, то зовсім не на ліпше, а навпаки на гірше” (Україна і Московщина. III, 1920). З огляду на це, твердить історик, слід всіляко поборювати москвофільські орієнтації серед українських політиків. На його переконання, віра в прихильність до українства “московського ліберала” є не лише наївною, але й вкрай небезпечною з огляду на історичний момент, що його переживають українці.

В тогочасній ситуації поразки національно-визвольних змагань значна частина інтелігенції почала пропагувати ідею федеративного об’єднання українців з іншими, насамперед, сусідніми народами. Ці заклики до укладання різного роду реальних і фантастичних союзів стали справжньою політичною модою початку 1920-х років. Тож не випадково М. Кордуба, з властивим собі аналітичним підходом до вирішення будь-якої проблеми, звернувся і до цього питання, докладно проаналізувавши історичні та правові аспекти федералізму. Насамперед, він деконструє ідею федералізму як універсальний політичний лік для недержавних народів. На його тверде переконання, популярність федеративних гасел в українському випадку була завжди породженням зневіри. Федеративні гасла, наголошує М. Кордуба, “проповідують у нас головно ті політики, котрі не зовсім звикли працювати над освідомленням народніх мас і серед них-же шукати сил до боротьби з політичними переможцями, а всю доцільність своєї політики добачували скорше в умовах з держцями власти, в пактах, концесіях, нових ерах...” (Федерація чи самостійність? I., 1920).

Особливо історик дивується тим українським політикам, що незважаючи на столітній досвід національного закріпачення, надалі шукають федеративного зв’язку з Росією, котра у більшовицькому виданні перейняла всі імперські інстинкти держави Романових. Ділячись з читачем своїм нерозумінням таких діячів, М. Кордуба зазначає:

“Попадаються також і такі типи, що федерацію з Росією уважають не тільки як тимчасовий порятунок, як *malum necessarium*, але таку розв'язку українського питання ставлять куди ліпшу, чим повну самостійність України, кажучи, що ми надто слабкі, надто мало політично вироблені, щоби утримати свою зовсім окрему державність” (Федерація чи самостійність? I., 1920).

Переконаючи читача “Громадської думки” в нереальності укладання рівноправного союзу зі східним сусідом, М. Кордуба твердить, що федерація України з Московщиною, тобто відновлення давньої Росії в формі федеративної держави, хоч би на найкорисніших початкових умовах, викликала би вже від самого початку гостру внутрішню боротьбу за перемогу. Змальовуючи хід цієї боротьби та апелюючи до сумного досвіду одвічного українсько-російського протистояння, історик пише: “А що між Московщиною та Україною крім економічних та політичних, є ще й національні противенства, боротьба проявилася би на всіх трьох областях, на тій останній, очевидно, найсильніше. Як все і всюди, практичне життя перейшло би дуже швидко над паперовою умовою до денного порядку. На кожному кроці приходилося би змагатися не тільки із-за порушення компетенцій обласної законодавчої та виконавчої влади, але й за найдрібніші буденні справи. До того національну боротьбу треба би вести не тільки на вні, але й у внутрі, самим між собою, з огляду на існування у нас літературного москвофільства, котре заперечує нашу національну окремішність, і котре знаходило би сильну піддержку з боку московського центра. Отся боротьба вимагала би страшного напруження сил, з’їдала би цілу нашу енергію, спинювала би наш природній розвій. А чим вона кінчилася би не тяжко предвидіти, знаючи відносини засобів обох суперників. Не треба бути аж пророком, щоби перед сказати, що повторилися би часи Руїни, може у прискіпленім темпі” (Федерація чи самостійність? II., 1920).

Усвідомлюючи ці реальні ризики, запитує М. Кордуба, чи можна хоч на хвилину сумніватися, до чого українцям у той неспокійний час слід змагати та чого найбільше боятися? Відповідаючи політичним романтикам, він наголошує: “Федерація незла річ, але тільки між рівними контрагентами. Спілка слабого з сильним все і всюди кінчиться закріпощенням слабого” (Федерація чи самостійність? II., 1920).

В цих умовах загального скепсису щодо державотворчих можливостей українців, історик був одним із небагатьох, хто пропагував гасло орієнтації винятково на власні сили. Він переконував, що слід самим взяти долю у власні руки, тверезо оцінити несприятливу зовнішньополітичну ситуацію, залишити внутрішні чвари та дати чіткий сигнал західним країнам у наявності консолідованого бачення національної перспективи. Тільки така поведінка, твердить М. Кордуба, поверне до нас повагу європейських партнерів та уможливить конструктивний політичний діалог: “Антанта чекає на наш іспит політичної зрілості, приглядаючися тепер з боку, на скільки ми самі виявимо державно-творчу силу і аж опісля скаже своє важке слово. Коли ж ми прозаявимо ще й сей корисний момент, коли збойкотуємо будування України тому тільки, що за се діло тепер взялися особи і чинники декому менше симпатичні, з котрими маємо великі розрахунки – то, очевидно, й ця справа покінчиться невдачно і світ перейде над нами до денного порядку” (Англія і Схід Європи. II, 1920).

Висновки. Публіцистика М. Кордуби на сторінках “Громадської думки” була присвячена всебічному осмисленню найбільш важливих для українців питань національного буття початку 1920-х років. Насамперед, це була складна проблема подолання широкого спектру наслідків поразки національних змагань на галицьких і наддніпрянських землях. Історик відкидає деструктивні заклики до національного

самоприпинення, показуючи суб'єктивні та об'єктивні причини втрати українцями власної державності. Він пропонує зробити належні висновки з поразки і рухатися далі шляхом здобуття незалежності. М. Кордуба переконував, що слід самим взяти долю у власні руки, тверезо оцінити несприятливу зовнішньополітичну ситуацію, облишити внутрішні чвари та дати чіткий сигнал західним країнам у наявності консолідованого бачення національної перспективи. Тільки така поведінка, твердить М. Кордуба, поверне до нас повагу європейських партнерів та уможливить налагодження конструктивних взаємин. Цим оптимізмом були позначені і його дописи, присвячені стосункам українців з одвічними суперниками – поляками та росіянами. Він наголошує на потребі пошуку консенсусу з сусідами шляхом побудови рівноправного діалогу та відмови від політики колекціонування національних кривд. Загалом, проаналізовані дописи М. Кордуби показують його як талановитого публіциста, котрий проникливо діагностував проблеми сучасного йому українства та пропонував дієві рецепти національного одужання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

- Batiuk, T.** (2018). Myron Korduba's cooperation with the newspaper "Dilo". *Східноєвропейський історичний вісник*, 7, 40–45.
- Батюк, Т.** (2013). Співпраця Мирона Кордуби з газетою "Буковина". *Наукові записки Національного університету "Острозька академія"*, 20, 147–151.
- Батюк, Т.** (2016). Публіцистичне кредо Мирона Кордуби (віденсько-буковинський період). *Scriptorium nostrum*, 2 (5), 26–47.
- Батюк, Т.** (2022a). Мирон Кордуба – співробітник "Краківських вістей". *Актуальні питання гуманітарних наук*, 50, 4–10.
- Батюк, Т.** (2022b). Співпраця Мирона Кордуби з "Літературно-науковим вісником". *Актуальні питання гуманітарних наук*, 59, 12–18.
- Кордуба, М.** (1920). Бесарабія. *Громадська думка*, 80, 1.
- Кордуба, М.** (1920). Границі з 1772 р. *Громадська думка*, 75, 1.
- Кордуба, М.** (1920). До всіх! *Громадська думка*, 97, 1.
- Кордуба, М.** (1920). II. Англія і Схід Європи. *Громадська думка*, 137, 1.
- Кордуба, М.** (1920). Львівська республіка. *Громадська думка*, 24, 4–5.
- Кордуба, М.** (1920). Над Дніпро! *Громадська думка*, 106, 1.
- Кордуба, М.** (1920). Польсько-українська умова. I. *Громадська думка*, 101, 1.
- Кордуба, М.** (1920). Польсько-українська умова. II. *Громадська думка*, 102, 1.
- Кордуба, М.** (1920). Проблема Східної Європи. I. *Громадська думка*, 58, 1.
- Кордуба, М.** (1920). Проблема Східної Європи. II. *Громадська думка*, 59, 2–3.
- Кордуба, М.** (1920). Україна і Московщина. I. *Громадська думка*, 125, 1.
- Кордуба, М.** (1920). Україна і Московщина. II. *Громадська думка*, 126, 1.
- Кордуба, М.** (1920). Україна і Московщина. III. *Громадська думка*, 127, 1–2.
- Кордуба, М.** (1920). Федерація чи самостійність? I. *Громадська думка*, 150, 1.
- Кордуба, М.** (1920). Федерація чи самостійність? II. *Громадська думка*, 151, 1.
- Тельвак, В., Педич, В.** (2016). *Львівська історична школа Михайла Грушевського*. Львів.

REFERENCES

- Batiuk, T.** (2013). Spivpratsia Myrona Korduby z hazetoiu "Bukovyna" [Cooperation of Miron Korduby with the newspaper "Bukovina"]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia"*, 20, 147–151. [in Ukrainian].

Batiuk, T. (2016). Publitsystychnе kredo Myrona Korduby (vidensko-bukovynskyi period) [The journalistic credo of Miron Korduba (Viennese-Bukovinian period)]. *Scriptorium nostrum*, 2 (5), 26–47. [in Ukrainian].

Batiuk, T. (2018). Myron Korduba’s cooperation with the newspaper “Dilo”. *Skhidnoievropeiskyi istorychnyi visnyk*, 7, 40–45. [in English].

Batiuk, T. (2022a). Myron Korduba – spivrobotnyk “Krakivskykh vistei” [Myron Korduba – employee of “Krakow News”]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, 50, 4–10. [In Ukrainian].

Batiuk, T. (2022b). Spivpratsia Myrona Korduby z “Literaturno-naukovym vistnykom” [Cooperation of Myron Korduba with “Literary and scientific herald”]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, 59, 12–18. [In Ukrainian].

Korduba, M. (1920). Anhliia i Skhid Evropy. II. [England and the East of Europe]. *Hromadska dumka*, 137, 1. [in Ukrainian].

Korduba, M. (1920). Besarabiia [Besarabiia]. *Hromadska dumka*, 80, 1. [in Ukrainian].

Korduba, M. (1920). Do vsikh! [To all!]. *Hromadska dumka*, 97, 1. [in Ukrainian].

Korduba, M. (1920). Federatsiia chy samostiinist? I. [Federation or independence? I]. *Hromadska dumka*, 150, 1. [in Ukrainian].

Korduba, M. (1920). Federatsiia chy samostiinist? II. [Federation or independence? II]. *Hromadska dumka*, 151, 1. [in Ukrainian].

Korduba, M. (1920). Hranytsi z 1772 r. [Borders since 1772]. *Hromadska dumka*, 75, 1. [in Ukrainian].

Korduba, M. (1920). Lvivska respublyka [Lviv republic]. *Hromadska dumka*, 24, 4–5. [in Ukrainian].

Korduba, M. (1920). Nad Dnipro! [Above the Dnieper!]. *Hromadska dumka*, 106, 1. [in Ukrainian].

Korduba, M. (1920). Polsko-ukrainska umova. I. [Polish-Ukrainian condition. I]. *Hromadska dumka*, 101, 1. [in Ukrainian].

Korduba, M. (1920). Polsko-ukrainska umova. II. [Polish-Ukrainian condition. II]. *Hromadska dumka*, 102, 1. [in Ukrainian].

Korduba, M. (1920). Problema Skhidnoi Yevropy. I [Problem of Eastern Europe. I]. *Hromadska dumka*, 58, 1. [in Ukrainian].

Korduba, M. (1920). Problema Skhidnoi Yevropy. I [Problem of Eastern Europe. I]. *Hromadska dumka*, 59, 2–3. [in Ukrainian].

Korduba, M. (1920). Ukraina i Moskovshchyna. I. [Ukraine and Moscow Region. I]. *Hromadska dumka*, 125, 1. [in Ukrainian].

Korduba, M. (1920). Ukraina i Moskovshchyna. II. [Ukraine and Moscow Region. II]. *Hromadska dumka*, 126, 1. [in Ukrainian].

Korduba, M. (1920). Ukraina i Moskovshchyna. III. [Ukraine and Moscow Region. III]. *Hromadska dumka*, 127, 1–2. [in Ukrainian].

Telvak, V., & Pedych, V. (2016). *Lvivska istorychna shkola Mykhaila Hrushevskoho* [Lviv historical school of Mykhailo Hrushevsky]. Lviv. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 22 лютого 2023 р.
Стаття рекомендована до публікації 18.12.2023.

УДК 930.2(477)(092):070.48(477.83-25)“19”
DOI 10.69550/3041-1467.3.304749

Володимир НАКОНЕЧНИЙ

кандидат історичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин, Київський національний університет культури і мистецтв, вул. Є. Коновальця, 36, м. Київ, Україна, індекс 01601 (nakonechniy.ua@gmail.com)

ORCID: 0000-0002-0386-2162

ResearcherID: 3097015/volodymyr-nakonechnyj

Volodymyr NAKONECHNYI

PhD (History), Associate Professor of the Department of International Relationships, Kyiv National University of Culture and Arts, 36 Konovaltsia Str., Kyiv, Ukraine, postal code 01601 (nakonechniy.ua@gmail.com)

Бібліографічний опис статті: Наконечний, В. (2023). Питання міжнародних відносин у спадщині Юліана Тарновича як редактора “Нашого лемка”. *Axis Europae*, 3, 60–68. doi: 10.69550/3041-1467.3.304749

Bibliographic Description of the Article: Nakonechnyi, V. (2023). Pytannia mizhnarodnykh vidnosyn u spadshchyni Yuliana Tarnovycha yak redaktora “Nashoho lemka” [Issues of international relations in the legacy of Yulian Tarnovych as the editor of “Nash Lemko”]. *Axis Europae*, 3, 60–68. doi: 10.69550/3041-1467.3.304749

**ПИТАННЯ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН У СПАДЩИНІ ЮЛІАНА
ТАРНОВИЧА ЯК РЕДАКТОРА “НАШОГО ЛЕМКА”**

Анотація. Мета статті – дослідити особливості артикуляції Ю. Тарновичем багатопланової тематики міжнародних відносин на шпальтах газети “Наш лемко”. **Дослідницька методологія** спирається на звичне для праць з історії науки поєднання принципів (історизму та об’єктивності) і методів (філософських, загальнонаукових та спеціально-історичних) наукової праці. **Наукова новизна** розвідки полягає в комплексній реконструкції публіцистики Ю. Тарновича на сторінках “Нашого лемка”, присвяченій взаминам українців з поляками, росіянами та євреями. **Висновки.** Підсумовуючи представлену на сторінках “Нашого лемка” публіцистику Ю. Тарновича, присвячену проблематиці міжнародних відносин, відзначено, що її змістові контури задавало саме життя. Адже русину в його щоденності нерідко дошкульно давалися взнаки агресивна національна та фіскальна політика польської держави, російські агітатори з більшовицькими і москвофільськими гаслами, як і бажання несправедливої наживи з боку єврейських корчмарів і перекупників. Все це підштовхувало редактора першої русинської газети до посиленої рефлексії над непростими взаминами із сусідами з історичної перспективи та в реаліях сьогодення. Наслідками такої рефлексії для Ю. Тарновича було виховання у свого лемківського читача опірності до маніпуляцій непрошених гостей. Подекуди, як це було у єврейському випадку, такі поради перебували під впливом поширеної напередодні Другої світової війни ксенофобії та шкодили самим русинам у їхніх спробах віднайти модель можливо гармонійного міжнаціонального

співжиття з незручними сусідами. Втім, у цілому публіцистика редактора “Нашого лемка” сприяла утвердженню в русинському середовищі соборницької ідеології та цінностей громадського активізму. Це допомогло лемкам набутти потрібні єдність і стійкість в часи світового протистояння, швидко самоорганізуватися після вигнання з рідних земель та вибудувати рівноправний діалог з представниками різних народів в нових країнах проживання.

Ключові слова: Ю. Тарнович, міжнародні відносини, публіцистика, “Наш лемко”, Друга Річ Посполита.

ISSUES OF INTERNATIONAL RELATIONS IN THE LEGACY OF YULIAN TARNOVYCH AS THE EDITOR OF “NASH LEMKO”

Abstract. *The purpose of the article is to investigate the peculiarities of Y. Tarnovych's articulation of the multi-layered subject of international relations in the columns of the newspaper “Nash Lemko”. The research methodology is based on the combination of principles (historicism and objectivity) and methods (philosophical, general scientific and special-historical) of scientific research, which are usual for works on the historical science. The scientific novelty of the article consists in an attempt to comprehensive reconstruction of Y. Tarnovych's journalism on the pages of “Nash Lemko”, dedicated to the relations of Ukrainians with Poles, Russians and Jews. Conclusions.* Summarizing the journalistic work of Y. Tarnovych devoted to the problems of international relations presented on the pages of “Nash Lemko”, it was noted that its content was determined by life itself. After all, in his daily life, the Ruthenian was often frustrated by the aggressive national and fiscal policy of the Polish state, Russian agitators with Bolshevik and Muscophile slogans, as well as the desire for unjust profit from Jewish innkeepers and resellers. All this prompted the editor of the first Ruthenian newspaper to intensify reflection on difficult relations with neighbors from a historical perspective and in the reality of the time he lived in. The consequences of such reflection for Y. Tarnovych was teaching Lemko readers to resist to the manipulations of uninvited guests. In some places, as it was in the Jewish case, such advice was influenced by the xenophobia prevalent on the eve of the Second World War and harmed the Ruthenians themselves in their attempts to find a model of possible harmonious inter-ethnic coexistence with neighbors. However, in general, the journalistic work of the editor of “Nash Lemko” contributed to the establishment of the Sobornost ideology and values of public activism in the Ruthenian environment. This helped the Lemkos to acquire the necessary unity and stability in times of military confrontation, to quickly self-organize after being expelled from their native lands, and to build an equal dialogue with representatives of different peoples in their new countries of residence.

Key words: Y. Tarnovych, international relations, journalism, “Our Lemko”, the Second Polish Republic.

Постановка проблеми. Визначний український громадський діяч, журналіст, публіцист і письменник Юліян Тарнович (1903 – 1977) по праву вважається найбільш визначним лемківським активістом ХХ ст. Саме з його іменем пов'язані такі знакові громадські ініціативи як видання перших русинських часописів проукраїнської орієнтації (“Лемківщина”, “Наш лемко”, “Лемківські вісті” та ін.) чи становлення в структурі Товариства “Просвіта” Лемківської комісії. З огляду на це зрозумілою є чимала увага, що її цій культовій для русинства постаті відводять сучасні дослідники.

Натомість, ця увага значною мірою є селективною, адже сфокусована здебільшого на з'ясування створених Ю. Тарновичем громадських інституцій, залишаючи при цьому інші аспекти реалізації його творчої особистості здебільшого недослідженими. Найбільш помітною така дослідницька вибірковість є у випадку різнопланового публіцистичного доробку визначного діяча, що складає левову частку його багатой інтелектуальної спадщини.

Звертаючи увагу колег на потребу всебічного осмислення громадських дописів Ю. Тарновича, нижче ми спробуємо узагальнити ту їх частину, яка постала у міжвоєнний час, коли відбувалося формування публіцистичних орієнтирів визначного діяча. Як відомо, тоді Ю. Тарнович зосередився на виданні першого русинського часопису проукраїнської орієнтації “Наш лемко” (1934 – 1939), формуючи своїми дописами його ідейне обличчя та громадянську позицію. Оскільки публіцистика редактора на сторінках його часопису була багатоаспектною, ми сфокусуємося на тій її частині, яка стосувалася проблематики міжнародних взаємин.

Аналіз джерел та останніх досліджень. Як щойно мовилося, Ю. Тарнович є надзвичайно запитаною постаттю в сучасному лемкознавстві. Втім, така чимала увага наразі не набула нової історіографічної якості. Тож на сьогодні література проблеми є доволі скромною, адже складається з кількох нарисів біографічно-довідкового плану та більш чи менш докладних згадок про його працю як редактора лемківських часописів (Наконечний, 2018; Nakonechnyi, 2019; Тельвак, Наконечний, 2020; Тельвак, Тельвак, Наконечний, 2021; Тельвак, Тельвак, Наконечний, 2022). Це вочевидь не відповідає поважності внеску русинського діяча у модернізацію всіх сторін життя своїх співвітчизників. Звертаючи увагу на необхідність всебічного осмислення феномену Тарновича-інтелектуала, спеціально звернемося до проблематики міжнародних відносин, що він її актуалізував на шпальтах редагованого часопису “Наш лемко”. Цим і зумовлена актуальність нашого дослідження.

Мета статті – дослідити особливості артикуляції Ю. Тарновичем багатозарової міжнародної тематики на шпальтах газети “Наш лемко”.

Виклад основного матеріалу. Обставини народження Ю. Тарновича в Східній Галичині, як і його пізніша громадська праця в Другій Речі Посполитій підштовхували публіциста особливо уважно приглядатися до особливостей польсько-українських відносин. Адже як у часи галицької автономії, так і в міжвоєнний період поляки виступали домінуючим в економічному та політичному аспектах етнічним гравцем, що нав'язував, подекуди доволі жорстко, свою волю слабшому українському сусіду, незважаючи на його чисельну перевагу на східногалицьких теренах. Особливо прикрим таке сусідство було в гірських районах Східних Бескидів, населених представниками етнографічної української групи лемків. Вони компактно проживали широким клином поміж польськими та словацькими поселенцями. Бажаючи за будь-яку ціну ліквідувати цей клин, спочатку місцева шляхта, а в міжвоєнний час чиновники відродженої польської держави зосередили свої зусилля на тому, щоб підірвати український вибір лемків і гвалтовно нав'язати їм чи то польську, чи то якусь вигадану, найчастіше “карпаторуську” ідентичність. Властиво мужній опір лемків денаціоналізуючій політиці польської влади і потрапив у фокус уваги Ю. Тарновича як головного редактора часопису “Наш лемко”.

Національні утиски з боку польської адміністрації Ю. Тарнович відносив у більшості сфер громадського життя українського населення Бескидів. При цьому, на його переконання, особливо відчутними вони були у ділянці організованого

громадського життя. Польські чиновники від солтиса до поліціанта та податківця були особливо уважними до тих лемків, які займали активну проукраїнську позицію. Читаючи надіслані листи передплатників, Ю. Тарнович твердить, що її ознакою в очах владних чиновників був саме факт зацікавлення селянами “Нашим лемком”, попри те, що пресодрук виходив вповні легально після уважного цензурування. Редактор з прикрістю відзначає, що до читачів його часопису під надуманими приводами навідуються урядники та віднаходять приводи для накладення чималих грошевих кар, що підважували скромні русинські бюджети.

Поряд зі редагованим ним часописом, писав Ю. Тарнович, польська адміністрація на Лемківщині розгорнула репресії стосовно читалень “Просвіти”, виправдано вбачаючи в них осередки національної культури на селі. І в цьому випадку польські урядовці будь-що віднаходили підстави для припинення діяльності цих важливих громадських центрів української культури. А на тих лемків, які надавали під читальні власні будинки, заводилися справи про адміністративні порушення на підставі наклепів чи сфабрикованих свідчень русинів москвофільської орієнтації (Читальня загрожує, 1936, с. 9).

Втім, найбільшим градус антиукраїнськості, вказував Ю. Тарнович, був у випадку ставлення представників польської адміністрації до освітньої сфери русинів. На сторінках “Нашого лемка” головний редактор на багатьох прикладах доводив, що освітня адміністрація польської держави брутально відмовилася від міжнародних зобов’язань надати культурну автономію українцям, як найбільшій національній меншині. Це було спричинено знову ж таки бажанням денационалізації лемків, що виявилось неможливим без гвалтовного втручання до освітньої сфери. Тож попри юридично закріплені в міжнародних документах зобов’язання, поляки розпочали колонізацію русинської народної школи. Ю. Тарнович вказує, що для цього обиралися різні шляхи.

Першочергово робилися намагання підважити українські впливи на шкільну молодь москвофільськими. Як свідчать дописи редактора “Нашого лемка”, український буквар без жодного узаasadнення замінявся москвофільським. Втім, з чималим оптимізмом відзначав Ю. Тарнович, русини масово запротестували такій спробі підмінити в початковій школі українську літературну мову москвофільською говіркою. Він наголосив своєму читачеві: “Днесь знає кожний лемко, що його говіркою може послуговуватися біля своєї хати, одначе в школі мусить панувати спільна українська літературна мова. [...] [Лемки] домагаються в школі української літературної мови – такої, якою навчають у всіх українських школах, бо вони діти одної Матері! Це не є обяв одиниць, це воля всіх лемків” (-вич, 1934, с. 3).

Іншою чималою загрозою для лемківського шкільництва, на слушне переконання Ю. Тарновича, була насильна заміна українських учителів на польських педагогів. Розраховуючи на потрібний денационалізуючий результат, перших відсилали до навчальних закладів з домінуючим польським контингентом, натомість другими заповнювали лемківські народні школи. Зрозуміло, що вчителі-поляки, не володіючи рідною мовою горян, навчали русинську молодь польською або суржигом, незважаючи на закон, який гарантував право рідномовного навчання (Біда з лемками, 1936, с. 8). Ця загрозна для національного самоусвідомлення русинів ситуація перебувала у фокусі публіцистики Ю. Тарновича на сторінках “Нашого лемка”. Він слушно вказав, що в такій освітній ситуації “поляк-учитель нічим не відрізняється від поляка-поліціанта” (Дитина, як і життя, 1935, с. 4).

Насилля над національним сумлінням лемків з боку польських чиновників Ю. Тарнович відтотувував і в сфері церковно-релігійного життя. Ця проблема стала ще одним помітним сюжетом його міжвоєнної публіцистики. Йшлося про те, що найміцнішим заборолом проти денаціоналізації для лемків була їхня історична приналежність до греко-католицької церкви. Це утруднювало польській адміністрації проникнення до світу лемківських цінностей для його подальшої колонізації. У цій ситуації польські пропагандисти з подачі державних чиновників розгорнули голосну інформаційну кампанію з метою переконання лемків, що вони не українці греко-католицького обряду, а “поляки-уніати”. В цій ситуації інформаційного терору редактор “Нашого лемка” постійно наголошував своєму читачеві, що русини є українцями греко-католиками і цим суттєво відрізняються від польських наїзників: “Як бачимо, Лемківщина все мала живі зв’язки тільки із сходом. Твердження, що всі лемківські церкви побудували польські панове-шляхта також неправдиві. В церковних хроніках виразно записано, що лемки самі собі спільно церкви будували, а деякі церкви будували лемки-солтиси” (Лемко, 1934, р. 4).

Не менше нарікань з боку Ю. Тарновича на шпальтах редагованого ним часопису викликав колонізаційний за характером економічний визиск польською державою лемківських теренів. “Наш лемко” акцентував на варварському виснаженні новими господарями ситуації чималих природних можливостей регіону, їхнє ігнорування проблеми здійснення інвестицій у відновлювані проекти. При цьому особливо небезпечною стала ситуація неконтрольованої вирубки лісів, яка наражала місцеве населення на стихійні лиха. Тавруючи економічну політику польської держави, Ю. Тарнович русинським діалектом звертався до свого читача: “Презто ціле своє життя постиме тай постиме. Їме лем пісну бандурку з кропом, або з капустом. Рідко коли з квасним молоком. Самизме худи, вибіджени, не маме великої охоти до життя. Лем ся нам хоче спати. Бо, як человек наїстся лем бандур, то не можеся рвати до життя. Діти наши боси, обдерти, сині и бліди. Тіжик од маленькості кормите їх лем піснов бандурков” (Лемківська біда, 1934, р. 3).

Втім, попри чималі зусилля польської державної машини, Ю. Тарнович з чималими гордощами вказував, що програма з винародовлення лемків не досягла своєї мети. Це стало можливим у першу чергу завдяки жертовній просвітницькій праці русинських інтелектуалів та таким майданчикам громадського опору як часопис “Наш Лемко”. Згадуючи вже у повоєнний час нерівне польсько-українське змагання за Лемківщину, редактор пресодруку з гордістю підсумував результати своєї публіцистичної праці: “Населення Лемківщини твердо стояло на сторожі своїх національних прав і не прогиналося перед ніким. Воно не лякалося жодних погроз і по геройськи ставило своє чоло перед найбільшою небезпекою” (Юліан Бескид, 1954, р. 126).

Подібним за емоційністю до польсько-українського дискурсу було позначене осмислення Ю. Тарновичем проблематики міжнародних взаємин з нашим східним сусідом – росіянами. І в цьому випадку розставлення публіцистично-змістових акцентів зумовлювалося поточною суспільно-політичною ситуацією. Йдеться про помітне відродження москвофільських настроїв у лемківському селі. Це явище було значною мірою простимульоване польською владою, яка мала намір підважити український вибір лемків новою ідейною облудою, корені якої сягали старорусинства – популярної серед горян ідеології в XIX ст.

Реагуючи на такий виклик, Ю. Тарнович у своїй публіцистиці на сторінках “Нашого лемка” звертав увагу читача, що неполітичне за ідейним спрямуванням слов’янофільство західноукраїнських будителів XIX ст. ніяк не пов’язане з агресивною риторикою модерних москвофілів. Останні, пояснював редактор “Нашого лемка”, разом із чиновниками Другої Речі Посполитої будь що намагаються зруйнувати духовні зв’язки лемків з українським світом, перетворивши мешканців Бескидів на етнічний погній для чужих культур. Закликаючи свого читача до солідарного опору денационалізації та поширенню москвофільської ідеології Ю. Тарнович писав: “Всі українські села на Лемківщині за єдністю промовляють, бо тільки в єдності є ратунок перед різними хмарами, які напосідаються чорним туманом на українські стріхи в українських горах” (-вич, 1934, с. 3).

Осмислення Ю. Тарновичем феномену українсько-російських взаємин відбувалося також при висвітленні ним Талергофської трагедії. Її суттю були позасудові ув’язнення, заслання до концтаборів та масові страти українського населення Галичини через переважно безпідставні звинувачення у шпигунстві на користь російської армії в роки Першої світової війни. Як відомо, москвофіли ставили на карб свідомим українцям виникнення “пекла галицької України”, бо ніби саме вони доносили на своїх ідейних опонентів австрійській владі, спроваджуючи їх на шибениці. Редактор “Нашого лемка”, чимало присвятивши уваги цьому історичному сюжету в своїй публіцистиці, довів спекулятивність таких закидів, адже самі москвофіли спричинили австрійський терор проти східногалицького населення відвертою співпрацею з російськими спецслужбами напередодні війни та в роки окупації краю (Їздять собі, 1934, с. 2).

Ще одним поштовхом для Ю. Тарновича звернутися до українсько-російських взаємин у міжвоєнний час стали трагічні події на Наддніпрянщині в 1930-х рр. Як знаємо, тоді сталінський режим розгорнув небачений за жорстокістю терор голодом проти українського селянства, а національну інтелігенцію фактично знищив у кількох погромних кампаніях. На сторінках “Нашого лемка” редактор спробував осмислити цю антиукраїнську істерію російських більшовиків у ширшому культурно-історичному контексті. Ю. Тарнович слушно вказав, що за небезпекою для існування українського народу російський імперіалізм у всіх його ідеологічних обличчях є ще більш небезпечним, аніж польський (Ю. Т., 1938, с. 4). Реконструюючи українсько-російське протистояння протягом століть, редактор “Нашого лемка” вжив популярну тоді метафору одвічного протистояння гуманістичної цивілізації Заходу з нівелюючим цінність людського життя азійським Сходом. Осмислюючи сповнену трагічних сторінок історію взаємин двох сусідніх народів, Ю. Тарнович писав: “Українсько-московське суперництво сягає давніх часів Української Київської Держави й тягнеться нерозривною ниткою через усі століття нашої минувшини аж до теперішньої хвилини. Москва записалася кривавими буквами на сторінках нашої історії. [...] Москва несла нам стало пожари й руїну, знищення й загладу, на штиках багнетів несла нам братовбивчі кличі, що обеззброювали нашого духа, щоби відтак тим дужче затиснути петлю на нашій шиї” (Як Москва поневолювала, 1936, с. 2).

Зрештою, у фокус уваги Тарновича-публіциста потрапила також непроста проблематика українсько-єврейських взаємин. Їхня особливість полягала в тому, що обидва народи були недержавними і до певної міри експлуатованими панівними націями. При цьому так історично склалося, що євреї нерідко опинялися в ролі посередників між українцями й їхніми визискувачами. Вповні очікувано це викликало чималі тертя між нашими народами, коли вину за завдану кривду українці більш

охоче покладали на культурно інших євреїв, а не дійсних винуватців, з якими їх часто об'єднували спільні конфесійні цінності. Ще більш непростою ситуація стала в 1930-х рр., коли з подачі німецьких фашистів у Західній Європі наростала антисемітська істерія, якій піддалося чимало тогочасних інтелектуалів.

На жаль, не винятком став і Ю. Тарнович, який не завдав собі клопотів проникливіше подивитися на специфіку українсько-єврейських взаємин, а цілковито переклав на посередників відповідальність за спровоковане польською державою прогресуюче зубожіння лемків. Ба більше, євреї в публіцистиці редактора “Нашого лемка” стали відповідальними не тільки за економічний занепад русинів, але й їхню моральну деградацію, спричинену масовим пияцтвом, лінощами і розпустою, захопленням більшовицькими ідеями тощо. Тож повсюди Тарновичу-публіцисту вбачалися цілеспрямовані єврейські дії, спрямовані на знищення русинства. Звідси стають зрозумілими його непривабливі інвективи на адресу євреїв і розсипані шпальтами часопису шовіністичні штампи на кшталт “жид-нахаба”, “жид-пиявка” чи навіть “жид найгіршим ворогом людства” (Юліан Бескид, 1935, с. 3). Відзначимо, що ця проблема вимагає самостійного всебічного аналізу в контексті еволюції культурних стереотипів європейської публіцистики міжвоєнного часу.

Висновки. Підсумовуючи представлену на сторінках “Нашого лемка” публіцистику Ю. Тарновича, присвячену проблематиці міжнародних відносин, відзначимо, що її змістові контури задавало саме життя. Адже русину в його щоденності нерідко дошкульно давалися взнаки агресивна національна та фіскальна політика польської держави, російські агітатори з більшовицькими і москвофільськими гаслами, як і бажання несправедливої наживи з боку єврейських орендарів, корчмарів і перекупників. Все це підштовхувало редактора першої русинської газети до посиленої рефлексії над непростими взаєминами із сусідами з історичної перспективи та в реаліях сьогодення. Наслідками такої рефлексії для Ю. Тарновича було виховання у свого лемківського читача опірності до маніпуляцій непрошених гостей. Подекуди, як це було у єврейському випадку, такі поради перебували під впливом поширеної напередодні Другої світової війни ксенофобії та шкодили самим русинам у їхніх спробах віднайти модель можливо гармонійного міжнаціонального співжиття з незручними сусідами. Втім, у цілому публіцистика редактора “Нашого лемка” сприяла утвердженню в русинському середовищі соборницької ідеології та цінностей громадського активізму. Це допомогло лемкам набути потрібні єдність і стійкість в часи світового протистояння, швидко самоорганізуватися після вигнання з рідних земель та вибудувати рівноправний діалог з представниками різних народів у нових країнах проживання.

Перспективним продовженням теми нашого дослідження вважаємо необхідність цілісного опрацювання різнопланового публіцистичного доробку Ю. Тарновича.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

- Біда з лемками...** (1936). Біда з лемками... *Наш лемко*, 14, 8.
- вич. [Тарнович, Ю.]**. (1934). “Ми не хочемо букварів”. *Наш лемко*, 20, 3.
- Дитина, як і життя.** (1935). Дитина, як і життя, не дасть себе ошукати. *Наш лемко*, 24, 4.
- Їздять собі.** (1934). Їздять собі на талергофським конику. *Наш лемко*, 20, 2.
- Лемківська біда.** (1934). Лемківська біда, або о тім што нас гризе. *Наш лемко*, 1, 3.
- Лемко.** (1934). В обороні історичної правди. *Наш лемко*, 7, 4.

Наконечний, В. М. (2018). Українсько-польські взаємини 1930-х років у дзеркалі “Нашого Лемка”. *Східноєвропейський історичний вісник. Спец. вип.*, 3, 278–284.

Тельвак, В. В., Тельвак, В. П., Наконечний, В. М. (2021). “Геть отрую з наших хат!”: протиалкогольний дискурс газети “Наш лемко”. *Русин*, 66, 34–47.

Тельвак, В. В., Тельвак, В. П., Наконечний, В. М. (2022). “Чиїх батьків ми діти?»: історична політика “Нашого лемка”. *Русин*, 68, 154–167.

Тельвак, В., Наконечний, В. (2020). Становище русинської меншини в Другій Речі Посполитій за матеріалами газети “Наш лемко”. *Русин*, 61, 166–182.

Читальня загрожує (1936). Читальня загрожує публічній безпеці. *Наш лемко*, 22, 9.

Ю. Т. (1938). Новітнє кріпацтво. *Наш лемко*, 7 (103), 4.

Юліан Бескид [Тарнович, Ю.]. (1954). *На згарищах Зakerзоння*. Торонто.

Юліан Бескид [Тарнович, Ю.]. (1935). Жиди і Лемківщина. *Наш лемко*, 20 (44), 3.

Як Москва поневолювала. (1936). Як Москва поневолювала Український Нарід. *Наш лемко*, 5, 2.

“Ми не хочемо букварів”. (1934). “Ми не хочемо букварів”. *Наш лемко*, 20, 3.

Nakonechnyi, V. (2019). Yulian Tarnovych as a researcher of Polish-Ukrainian relationships. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*, 1/43, 213–228.

REFERENCES

Bida z lemkyamy... (1936). Bida z lemkyamy... [The trouble with the Lemkos...]. *Nash Lemko – Our Lemko*, 14, 8. [in Ukrainian].

Dytna, yak i zhyttia. (1935). Dytna, yak i zhyttia, ne dast sebe oshukaty [A child, like life, will not allow itself to be deceived]. *Nash Lemko – Our Lemko*, 24, 4. [in Ukrainian].

Lemkivska bida. (1934). Lemkivska bida, abo o tim shto nas hryze [The Lemkos disaster, or about what is gnawing at us]. *Nash Lemko – Our Lemko*, 1, 3. [in Ukrainian].

Yizdiat sobi. (1934). Yizdiat sobi na talerhofskim konyku [They ride the Thalerhof horse]. *Nash Lemko – Our Lemko*, 20, 2. [in Ukrainian].

Chyतालnia zahrozhuie. (1936). Chyतालnia zahrozhuie publichnii bezpetsi [The reading room threatens public safety]. *Nash Lemko – Our Lemko*, 22, 9. [in Ukrainian].

Iuliiан Beskyd [Tarnovych Yu.]. (1935). Zhydy i Lemkivshchyna [Jews and Lemkivshchyna]. *Nash Lemko – Our Lemko*, 20, 3. [in Ukrainian].

Iuliiан Beskyd [Tarnovych Yu.]. (1954). *Na zgharyshchakh Zakerzonnia* [On the backlashes of Zakerzon]. Toronto [in Ukrainian].

Lemko. [Tarnovych Yu.]. (1934). ‘V oboroni istorychnoi pravdy’ [In defense of historical truth]. *Nash Lemko – Our Lemko*, 7, 4. [in Ukrainian].

Nakonechnyi, V. (2018). Ukrainko-polski vziaimyny 1930-kh rokiv u dzerkali “Nashoho Lemka” [Ukrainian-polish relations in 1930s in the mirror of “Nash Lemko”]. *Skhidnoievropeiskiy istorychniy visnyk – East European historical bulletin*, 3, 278–284. [in Ukrainian].

Nakonechnyi, V. (2019). Yulian Tarnovych as a researcher of Polish-Ukrainian relationships. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiа Istoriiа – Problems of the humanities: a collection of scientific works of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University. History Series*, 1/43, 213–228. [in Ukrainian].

Telvak, V. V., & Nakonechnyi, V. M. (2020). Stanovyshche rusynskoi menshyny v Druhii Rechi Pospolytii za materialamy hazety “Nash Lemko” [The Rusin minority in the Second Polish Republic according to Nash Lemko newspaper]. *Rusyn*, 61, 166–182. [in Ukrainian].

Telvak, V. V., & Nakonechnyi, V. M. (2021). “Het otruiu z nashykh khat!”: protyalcoholnyi dyskurs hazety “Nash lemko” [“Get rid of poison in our houses!”: anti-alcohol discourse of the newspaper “Nash Lemko”]. *Rusyn*, 66, 34–47. [in Ukrainian].

Telvak, V. V., Telvak, V. P., & Nakonechnyi, V. M. (2022). “Chyikh batkiv my dity?”: istorychna polityka “Nashoho lemka” [“Whose parents are we children?”: the historical policy of “Our Lemka”]. *Rusyn*, 68, 154–167. [in Ukrainian].

-vych. [Tarnovych Yu.]. (1934). “My ne khochemo bukvariv” [“We don’t want primers”]. *Nash Lemko – Our Lemko*, 20, 3. [in Ukrainian].

Yak Moskva ponevoliuvala. (1936). Yak Moskva ponevoliuvala Ukrainskyi Narid [How Moscow enslaved the Ukrainian Nation]. *Nash Lemko – Our Lemko*, 5, 2. [in Ukrainian].

Yu. T. (1938). Novitnie kripatstvo [Modern serfdom]. *Nash Lemko – Our Lemko*, 7, 4. [in Ukrainian].

*Стаття надійшла до редакції 1 травня 2023 р.
Стаття рекомендована до публікації 18.12.2023.*

УДК 930.2(477):070.48(477.83)“1937/1938”

DOI 10.69550/3041-1467.3.304743

Микола ГАЛІВ

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри історії України та правознавства, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100 (halivm@yahoo.com)

ORCID: 0000-0001-7068-3124

ResearcherID: F-3855-2018

Scopus ID: 57212151942

Анна ПУРІЙ

магістр історії, здобувач кафедри історії України та правознавства, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100 (annapuriy@gmail.com)

ORCID: 0000-0002-3587-2162

Mykola HALIV

PhD hab. (Education), Full Professor, Department of Ukraine's History and Law, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24, Ivan Franko Str., Drohobych, Ukraine, postal code 82100 (halivm@yahoo.com)

Anna PURIY

Master of History, External Postgraduate Student of the Department of Ukraine's History and Law, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24, Ivan Franko Str., Drohobych, Ukraine, postal code 82100 (annapuriy@gmail.com)

Бібліографічний опис статті: Галів, М., Пурій, А. (2023). Культурно-просвітницьке життя Дрогобиччини за матеріалами газети “Гомін Басейну”/“Гомін Краю” (1937 – 1938). *Axis Europae*, 3, 69–89. doi: 10.69550/3041-1467.3.304743

Bibliographic Description of the Article: Haliv, M., & Puriy, A. (2023). Kulturno-prosvitnytske zhyttia Drohobychchyny za materialamy hazety “Homin Baseinu”/“Homin Kraiu” (1937 – 1938) [The cultural and educational life of Drohobych County according to the materials of the newspaper “Homin Baseinu”/“Homin Kraiu” (1937 – 1938)]. *Axis Europae*, 3, 69–89. doi: 10.69550/3041-1467.3.304743 [in Ukrainian].

**КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКЕ ЖИТТЯ ДРОГОБИЧЧИНИ
ЗА МАТЕРІАЛАМИ ГАЗЕТИ
“ГОМІН БАСЕЙНУ”/“ГОМІН КРАЮ”
(1937 – 1938)**

Анотація. Мета статті – розкрити висвітлення на шпальтах газети “Гомін Басейну”/ “Гомін Краю” (1937–1938) культурно-просвітницького життя українського населення Дрогобицького повіту. **Методологія дослідження** спирається на принципи

історизму, системності, авторської об'єктивності, а також на методи зовнішньої та внутрішньої критики історичних джерел. Наукова новизна: уперше в історичній науці та пресознавстві проаналізовано рецепцію культурно-просвітницького життя Дрогобиччини у газеті "Гомін Басейну" / "Гомін Краю" (1937–1938). **Висновки.** Отже, культурно-просвітницьке життя Дрогобиччини висвітлено у газеті "Гомін Басейну" ("Гомін Краю") найбільш повно. Наведені у часописі матеріали можна поділити на такі тематичні групи: 1) просвітницьке життя в окремих населених пунктах: Бориславі, Дрогобичі, селах Модрич, Солець, Болехівці, Тустановичі, Солонсько, Вороблевичі, Унятичі, Лішня, Лужок Долішній, Добрівляни, Доброгостів тощо; 2) діяльність окремих організацій та їхніх осередків у містах і селах Дрогобиччини: УПТ "Рідна Школа", товариств "Просвіта", "Сільський Господар", "Союз Українок", "Робітничка Громада" та ін.; 3) святкування річниць історичних подій (бій під Крутами, Акт Злуки УНР і ЗУНР, розстріл під Базаром тощо) та історичних героїв – геніїв української нації: Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки; 4) літературне, хорове і театральне життя Дрогобиччини (літературні вечори, концерти хору "Боян Дрогобицький", хору Дмитра Котка, виступи театру "Заграва" тощо). Відзначимо, що автором просвітницької статті про бій під Крутами в одному з випусків газети "Гомін Басейну" був Зенон Коссак, відомий діяч ОУН. З приводу ж просвітницької роботи товариства "Робітничка Громада" редакція газети висловлювала осудливі характеристики з огляду на лівий характер ідеології і діяльності цієї організації. Загалом, зазначені дописи містять точні дати певних подій, численні імена та прізвища просвітницьких діячів, назви і зміст культурних заходів, які проводилися на Дрогобиччині у 1937–1938 рр.

Ключові слова: "Гомін Басейну" / "Гомін Краю", культурно-просвітницьке життя, українська преса, Товариство "Просвіта".

THE CULTURAL AND EDUCATIONAL LIFE OF DROHOBYCH COUNTY ACCORDING TO THE MATERIALS OF THE NEWSPAPER "HOMIN BASEINU"/"HOMIN KRAYU" (1937 – 1938)

Abstract. *The purpose of the article is to reveal the coverage of the cultural and educational life of the Ukrainian population of the Drohobych County in the columns of the newspaper "Homin Baseinu"/"Homin Krayu" (1937 – 1938). The research methodology is based on the principles of historicism, systematicity, authorial objectivity, as well as methods of external and internal criticism of historical sources. **Scientific novelty:** for the first time in historical science and press studies, the reception of the cultural and educational life of Drohobych County in the newspaper "Homin Baseinu"/"Homin Krayu" (1937 – 1938) was analyzed. **Conclusions.** So, the cultural and educational life of Drohobychchyna is most fully covered in the newspaper "Homin Baseinu"/"Homin Krayu". The materials presented in the magazine can be divided into the following thematic groups: 1) educational life in certain settlements: Boryslav, Drohobych, the villages of Modrych, Solets, Bolekhivtsi, Tustanovichi, Solonsko, Voroblevychi, Unyatychi, Lishnya, Luzhok Dolishniy, Dobrivlyany, Dobrohostiv, etc.; 2) activities of individual organizations and their branches in the cities and villages of Drohobych County: UPT "Ridna Shkola" (Native School), "Prosvita" (Education), "Silskyi Hospodar" (Village Master), "Soyuz Ukrainok" (Ukrainian Women's Union), "Robitnycha Hromada" (Workers' Community), etc.; 3) celebration of the anniversaries of historical events (battle near Kruty, Act of Zluka UNR and ZUNR, execution near Bazar, etc.) and historical*

heroes - geniuses of the Ukrainian nation: Taras Shevchenko, Ivan Franko, Lesya Ukrainka; 4) literary, choral and theatrical life of Drohobychchyna (literary evenings, concerts of the Boyan Drohobyskyi Choir; Dmytro Kotko's Choir; performances of the "Zagrava" theater, etc.). It should be noted that Zenon Kossak, a well-known figure of the OUN, was the author of an enlightening article about the battle near Kruty in one of the editions of the newspaper "Homin Baseinu". Regarding the educational work of the "Workers' Community" society, the newspaper's editorial board expressed reprehensible characteristics, considering the left-wing nature of the ideology and activities of this organization. In general, these posts contain the exact dates of certain events, numerous names and surnames of educational figures, the names and content of cultural events held in Drohobych region in 1937 – 1938.

Key words: "Homin Baseinu"/"Homin Krayu", cultural and educational life, Ukrainian press, Society "Prosvita".

Постановка проблеми. Одним із найбільш інформативних джерел до історії Дрогобиччини кінця 1930-х рр. є двотижнева українська газета "Гомін Басейну"/"Гомін Краю". У ній публікувалися матеріали політичного, економічного, історико-краєзнавчого характеру. Значну частину пресового контенту складала короткі повідомлення, які доволі часто стосувалися різних аспектів культурно-просвітницького життя у містах і селах Дрогобицького повіту Львівського воєводства міжвоєнної Польщі. Переважна більша частина цих повідомлень мали фактуальний характер, хоч, звісно, не були позбавленні оцінювального та риторичного субстрату, пов'язаного з ідеологічними уподобання авторів та редакторів газети. Актуальність статті полягає в потребі якомога повнішої експлікації відомостей про культурно-просвітницьке життя Дрогобиччини у міжвоєнні роки.

Аналіз досліджень та публікацій. Українська преса Дрогобицького повіту, яка видавалася у міжвоєнні роки ХХ ст., на жаль, репрезентувалася незначною кількістю видань, що відзначила О. Дроздовська (Дроздовська, 2000). Серед них помітним явищем у другій половині 1930-х рр. стала газета "Гомін Басейну. Інформаційно-суспільний двотижневик". Відзначимо, що певна характеристика часопису здійснена у меморійно-публіцистичних працях Василя Вергана (Верган, 1973), А. Гладилевича (Гладилевич, 1973), Юліана Середяка (Середяк, 1997). Про газету "Гомін Басейну" ("Гомін Краю") згадує в своїй монографії Олесі Дроздовська (Дроздовська, 2001). У статті Лідії Сніцарчук йдеться про наклад газети "Гомін Краю" та її нетривале видання (Сніцарчук, 2010). Найбільш ґрунтовну характеристику редакційної політики газети дано у статті Миколи Галіва та Анни Пурій (Галів, Пурій, 2023). Деякі методологічні підходи до розкриття проблеми ми запозичили з праць Володимира Наконечного (Наконечний, 2017), Віталія Виздрика та Костянтина Курилишина (Vyzdryk, & Kurylyshyn, 2020; Vyzdryk, & Kurylyshyn, 2022), Миколи Галіва та Василя Ільницького (Haliv, & Ilnytskyi, 2021; Ilnytskyi, & Haliv, 2022). Наразі доводиться констатувати відсутність праць, присвячених аналізу матеріалів газети "Гомін Басейну" ("Гомін Краю") про культурно-просвітницьке життя Дрогобиччини.

Мета дослідження – розкрити висвітлення на шпальтах газети "Гомін Басейну" / "Гомін Краю" (1937 – 1938) культурно-просвітницького життя українського населення Дрогобицького повіту.

Виклад основного матеріалу. Значна частину публікацій у газеті "Гомін Басейну" ("Гомін краю") стосувалися культурно-просвітницьких процесів на теренах Дрогобицького повіту. Для прикладу, у першому випуску газети з'явилося повідомлення

щодо просвітницького життя села Модрич. Невідомий дописувач наголошував, що село стало “свідомим” завдяки праці гуртка Українського педагогічного товариства “Рідна Школа” та жіночої секції при осередку Товариства “Сільський Господар”. Молодь гуртується в аматорському (театральному) і співочому гуртках. Мешканці Модрича, на думку автора, цікавляться “всіми актуальними питаннями”. Водночас автор висловлює пропозицію: “Добре було б, якби створився ініціативний комітет будови Нар[одного] Дому. Тут знайшли б поміщення усі товариства, а тоді праця над дальшим піднесенням села пішла б повною парою. Це дуже важлива справа, тим більше тепер коли большевицька гідра знову піднімає голову, через “Робітничу Громаду”” (З життя, 1937, с. 7). Вочевидь, йшлося про робітниче культурно-просвітницьке товариство “Робітнича громада”, засноване 1925 р. з ініціатив Української соціал-демократичної партії.

У тому ж номері газети йшлося і про культурно-освітнє життя Губич – дільниці міста Борислава. Дописувач (припускаємо, той же, що писав і про Модрич) говорить про помітний занепад усякої просвітницької і громадянської праці в Губичах, де немає діяльності читальні “Просвіти” й інших товариств. “Час-до-часу хіба наспіє звістка, що десь там на забаві побилися якісь типи”, – з сумом резюмує автор, і робить висновок: “Село зкомунізоване й анархічне” (Губичі, 1937, с. 7). Подібно він відгукується і про північну околицю Борислава – Баню Котівську, яка живе “відрубним та трохи несамовитим життям”. Хоч тут є і читальня “Просвіти”, і осередок Товариства “Союз Українок”, але вони практично не діють. Автор говорить про правдиво “банську темноту” у домівці “Просвіти”, яка мала б бути “святиною духа”. Члени читальні власне не читають і не переглядають газет. “Ніодне (товариство у Бані Котівській. – Авт.) не журиться потребами молодого покоління, про духовний корм для нього. А молодь марнує літа на бійках і всякій іншій сваволі” (Північні периферії, 1937, с. 7), – зазначає дописувач.

Дописувач до газети “Гомін Басейну” детально висвітлив і культурно-просвітницьке життя с. Солець, яке перебувало під впливом комуністичних ідей. Автор констатує: “Комунізм існує тут і досі. Але він вже не поширюється, а радше відбороняється супроти нового, та могутнього руху, що зумів спрямувати життя на правильний шлях” (Як виглядає, 1937, с. 7). Зазначивши, що Солець боровся з комунізмом 10 років, наголошує: тепер селяни відзначають без перешкод всі національні свята й річниці. Перше “свято Базару” (відзначення річниці страти більшовиками вояків Армії УНР під Базаром. – Авт.) на Дрогобиччині відсвяткував саме Солець. Саме в цьому селі міститься “одинокка, здається, в цілім повіті висипана могила в честь Поляглих за волю”. Національно свідомо молодь вже традиційно влаштовує мандрівки на гори на Ключ і Маківка. Тепер власними силами мешканці села будують величавий “Народний дім”. Щоночі біля будови хлопці та дівчата стоять на сторожі, в день безкоштовно працюють на будівництві. Мешканці с. Солець передплачують усі “національні часописи”. Донедавна тут процвітало й фізичне виховання молоді, але після заборони “руханкового товариства” справа занепала. Проте ведуться заходи щодо заснування нового “українського спортивного товариства”. “Загально життя громадське є доволі високо розвинене”, – констатував автор, додавши: “Та не бракує типів, які не то що не працюють, але також свідомо те життя спинюють” (Як виглядає, 1937, с. 7).

Тематика національно-культурного життя с. Солець знайшла продовження і в наступних випусках газети. Так, в одній зі статей йшлося про діяльність вибраних до громадського уряду села радних, які склали “клуб українських радних в Сільці”,

обравши до президії Остапа Главача як представника, Миколу Мінчака (син Михайла) як заступника, Петра Возняка як секретаря. Надалі у статті викладалася присяга, яку склали члени цього українського клубу: "...святочно прирікаємо під словом чести українського громадянина, що будемо щиро, чесно і солідарно боронити своїх громадян в громадській Раді. Будемо теж слухатись взаємно з нинішньо-вибраною президією й завжди виступати в часі громадських засідань. Якщо б одначе сталося так, що котрийсь з українських радних не пописувався до більшості і виломлювався з-під вище наведених обов'язків, президія клубу українських радних по умотивуванні даного члена викине з клубу українських радних завжди" (Солець, 1937, с. 6).

У числах 2-3 "Гомону Басейну" (1937 р.) з'явилася просвітницька стаття, присвячена 18-й річниці бою під Крутами. Її автор підписався криптонімом "З. К.". Автором був Зенон Коссак, відомий діяч ОУН (Гладилевич, 1973, с. 774). Він писав про "великий чин трьохсот прекрасних лицарів". На його думку, "Геройський бій на стації Крути, як епохальна подія, вказав первісну природню й найсутнішу границю, що розмежовує два світи – Західно-Європейський від азійсько-першорядного значення і вказує на Україну, як початок творення нового життя. Крути кров'ю зазначили героїчну оборону західно-європейської культури та цивілізації, – не Німеччина ні Франція чи котра інша держава, але Україна від віків берегла й береже перед дикою варварською навалюю Європу, її культуру та цивілізацію. Життя вчить нас, що велика ідея, що її пристрасно любимо, стає джерелом невичерпної енергії, посвяти, невимовної творчості й надлюдських чинів, що вона будить людину до життя і запліднює безсмертністю в героїчних подвигах. Безсмертними стали Крутяцькі Герої, що роковини їхньої смерті святкуємо, що їхня смерть в ім'я Великої Ідеї Української Нації стала мітом. Хай же Крути стануть вічною силою, що вестиме нас на великі подвиги. Хай героїзм Крутянців – стане символом наказу Нації. В кожну ж річницю ставаймо кращі й сильніші, зборюймо всякі скази в нас і нав'язуючи до героїчного пориву нації маймо віру в наші сили й нашу перемогу" (З. К., 1937, с. 1).

Дописувачів і кореспондентів газети цікавили й питання діяльності окремих українських товариств. Зокрема, в одній зі статей йшлося про діяльність повітового гуртка УПТ "Рідна Школа". 1 лютого 1937 р. Рада і старшина цього гуртка у Дрогобичі провели одне зі своїх засідань. Під час наради було порушено питання щодо членства у "Рідній Школі". Констатувалося, що Дрогобиччина належить до однієї з "краще зорганізованих округ", однак, на жаль, ще багато громадян навіть у самому Дрогобичі не почувують обов'язку стати активним членом "Рідної Школи". Автор вважає, що не потрібно нікому сьогодні доводити значення й потреби Товариства, бо кожен знає, що від неї багато в чому залежить "наше бути або не бути". Загалом автор засудив таку байдужість, опісля повідомив, що на засіданні вирішено звернутися безпосередньо до окремих громадян із запрошенням вступити у члени "Рідної Школи". Він відзначив, що селянство Дрогобиччини на загал усвідомлює вагу і завдання Товариства, доказом чого є закуплені святочні свічки "Рідної Школи", пожертва на коляду для неї, або пожертва кооперативи "Сила" у Доброгостові, яка надала Товариству позику на суму 100 зл. Знову, ж автор відзначає, що "...по наших селах ідея "Рідної Школи" ще не вкорінилася глибоко. Наше селянство під впливом своїх щоденних занять призвичаєне надивитись на всяку акцію під кутом безпосередньо-очевидних користей і під тим кутом подекуди трактує теж акцію "Рідної Школи" (мовляв не маю дітей до школи, не чую свого сина на пана або плачу за науку в школі і т. п.). Те наставлення воно мусить собі пареламати!" (Рідна школа, 1937, с. 4).

Про діяльність осередку УПТ “Рідна Школа” повідомлялося і в дописі про громадсько-культурне життя села Далява на Дрогобиччині. Відзначалося, однак, що в селі кооператив і товариство “Каменярі” ще “опановані комуністами”, але інші ділянки культурно-освітнього життя села – “в руках націоналістів”. При осередку “Рідної Школи” створено самоосвітній гурток, хор “Сурма”, аматорський гурток та смичковий оркестр. Майже щонеділі відбуваються виклади (відкриті лекції) на різні актуальні теми. У селі нещодавно було закладено осередок Товариства “Сільський Господар”. Організовано харчування для дітей місцевих бідняків. Утворено комітет побудови “Народного Дому” (“Твердия комуни”, 1937, с. 7).

Позитивно оцінювалася діяльність гуртка УПТ “Рідна Школа” у с. Колпець, при якому діяла велика бібліотека. У селі працював кооператив, який “гарно розвивається” і заснував дві філії, котрі теж “гарно працюють”. Часто відбуваються театральні вистави, концерти й “гутірки”. З ініціативи Василя Паламаря та “з допомогою українського громадянства” у 1936 р. утворено великий духовий оркестр. Після 6-місячної підготовки під проводом фахового вчителя цей оркестр виступає на “фестонах” і різних святах Дрогобиччини (П-ах, 1937, с. 5). До гуртка “Рідної Школи” села Ластівки приєдналася молодь з Коротича – присілка Кропивника Нового. Вона уторила курс для неграмотних, керівником якого став Михайло Луцишин (Посторонній, 1937, с. 5).

Дописувач газети “Томін Краю” (1 січня 1938 р.) повідомив читачам про організований дрогобицьким гуртком УПТ “Рідна Школа” курс трикотарства і вишивок під проводом Марії Куш. Упродовж одного місяця дівчата навчилися гарно вишивати, навіть узялися вишити фелон місцевому парохові (Т. Г., 1938, с. 9). Ця ж газета розповіла і про успіхи гуртка “Рідної Школи” у с. Болехівці, де 21 листопада 1937 р. вшановано пам’ять героїв, які загинули під Базаром. Було інсценізовано виставу “Ой Морозе, Морозенку”, а місцевий “інтелігент, провідник молоді” Теодор Паньків виголосив реферат про героїв Базару. У дописі відзначалося: “це перша вистава в Болехівцях, що мала морально-виховний вплив на публіку” (Перша імпреза, 1938, с. 9). У цьому ж селі завдяки ініціативі членів “Рідної Школи” проведено шкільний плебісцит за українську мову навчання у місцевій школі. Через Повітовий Союз “Рідної Школи” у Дрогобичі шкільному інспектору у Самборі 24 грудня 1937 р. було подано 158 декларацій за 260 дітей. Збір декларацій проведено без розголошу: декларації роздано увечері, а наступного дня зранку їх було підписано у волосному уряді (Обсерватор, 1938, с. 8). В іншому матеріалі цієї ж газети повідомлялося, що молодь і робітники с. Опака тепер облишили “комуністичні доктрини”, покинули товариство “Робітнична Громада” й долучилися до гуртка УПТ “Рідна Школа” в рідному селі (Робітництво Опаки, 1938, с. 9).

Діяльність осередків Товариства “Просвіта” також викликала увагу редакції досліджуваної газети. В одному з номерів зазначалося, що у суботу 5 квітня 1937 р. у Дрогобичі відбулися загальні збори філії “Просвіти”. Попередньо проведено богослужіння і панахиду за померлих просвітян у церкві св. Трійці. Збори вів голова філії др. Степан Витвицький, а пізніше др. Іван Блажкевич. Під час виступів наводилися статистичні дані про діяльність філії у минулому році. Так, у 1936 р. до товариства вступили 694 особи. Сама філія об’єднувала вже 6423 членів у 73 читальнях Дрогобиччини. Діяли три курси для неграмотних, 13 читалень повіту проводили “голосове читання”, засновано 23 самоосвітні гуртки з 296 членами, проведено 154 поїздки. Доходи філії становили 5769,11 зл., видатки – 4895,02 зл. У подальшій дискусії порушено найважливіші справи культурно-освітнього життя повіту. Головою філії

знову обрано Степана Витвицького. Збори закінчились співом національного гімну (Д. К., 1937, с. 4).

Чимало публікацій присвячено діяльності читалень “Просвіти” у селах Дрогобиччини. Зокрема, 1 серпня 1937 р. у газеті “Гомін Басейну” (ч. 10) йшлося про перші кроки діяльності читальні “Просвіта” у с. Підмонастирок біля Підбужа. Гурток молоді при читальні влаштовує різні імпрези, а ході з них призначає на будівництво “Народного Дому” в селі. 4 травня відбулася вистава комедії Б. Пирятинського “Десятник Люлька”, на яку зібралось багато селян. Однак відзначалося, що чимало молоді залишається поза працею читальні, лише відвідують її задля танців на вечорницях (Присутній, 1937b, с. 5).

Певну увагу редакція часопису приділяла й діяльності осередків Товариства “Сокіл”. Зокрема, повідомлялося, що у лютому 1937 р. у с. Мразниця відбулися загальні збори осередку Товариства “Сокіл”, на яких головою вибрано Миколу Андрушківа, а начальником Володимира Андрушківа. Товариство передплачувало газети “Голос”, “Соکیلські Вісті” й “Спорт”. Члени “Сокола” з Мразниці у минулому році здобули кубок і дипломи під час змагань “День Українського Спортівця”. 7 березня 1937 р. осередок товариства урочисто відзначив річницю від дня народження Лесі Українки. Реферат виголосила Дора Бундзяк. Хор виконав декілька пісень (З спортивного життя, 1937, с. 5). 28 лютого аматорська секція осередку Товариства “Сокіл” поставила у Гуковій Горі драму П. Мерчука на чотири дії “Ми йдемо в бій!” (Юнацтво Тустанович, 1937, с. 5).

Відомо, що активно діяв осередок Товариства “Сокіл” у с. Попелі (Біликівський, 2021, с. 79–80). У газеті “Гомін Басейну” повідомлялося, що 8 березня 1937 р. спортивно-руханкове товариство “Сокіл” у цьому селі влаштувало великі вечорниці, на які запросило багато гостей із сусідніх сіл. Старшина “Сокола” ухвалила, що забава має відбутися без алкогольних напоїв, тільки з чаєм. Надалі повідомлялося, що окремі попелівчани заглядають до “жидівського шинку” і декларували заклик не вдаватися до алкоголю, а навідуватися до читальні (Попелі, 1937, с. 7). Автор цього допису в газеті підписався криптонімом “В. Л.”. Припускаємо, що ним був Володимир Лабанців, активний діяч “Просвіти”, “Сокола”, член ОУН.

Певну просвітницьку працю вела організація “Робітнича Громада”, яку в газетах “Гомін Басейну” і “Гомін Краю” переважно критикували за соціалістичні візії. Так, 4 грудня 1937 р. професор В. Старосольський, будучи у Дрогобичі, виголосив в осередку “Робітничої Громади” реферат на тему “Провідна роль українського пролетаріату” (Відчит, 1938, с. 5). 2 січня 1938 р. М. Колодрубєць у залі “Робітничої Громади” в Дрогобичі виголосив доповідь на тему “Безробіття”. Доповідач зупинився на ситуації у західній Польщі. Водночас критикував газету “Гомін Краю”, яка, за його словами, є “ворогом працюючих мас” (Василик, 1938, с. 8). Редакція “Гомону Краю” не залишилася в боргу і негативно охарактеризувала святкування осередком “Робітничої Громади” в Дрогобичі річницю бою під Крутами. На думку редакції, вшанувати жертв “червоної московської навали” не можуть ті, які “звеличують пам’ять Маркса–Леніна, цебто якраз тих, яких ученики Крути спричиняли і під їхнім червоним Маркс-ленінівським прапором жорстоко вимордовували тих, які йшли Україну обороняти” (Свято в честь Крутяцьких Героїв, 1938, с. 12).

Розповідаючи про діяльність українських організацій у с. Тустановичі, кореспондент часопису “Гомін Басейну”, відзначав діяльність осередків “Просвіти” (поруч якого діє “прекрасна кооператива”) та “Сокола”. Зазначалося, що молодь села

бере активну участь у громадській праці, влаштовує багато імпрез та святкує всі національні свята. Як приклад, у газеті наводився факт відзначення 22 січня (“святочні дні молоді”, а насправді річниця Акту Злуки між УНР і ЗУНР), коли для молоді було прочитано реферат про Богдана Хмельницького. 30 січня (день бою під Крутами) реферат прочитав Петро Драган, а вірші декламували О. Галик та І. Бачинська. “Можна сміло сказати, що Тустановичі стоять на варті українства й національної ідеї в Нафтовому Басейні” (Тустановичі, 1937, с. 6), – стверджував кореспондент газети.

Один із дописувачів газети “Голос Краю” розповів про роботу українських організацій у с. Тустановичі впродовж листопада-грудня 1937 р. Відзначалася річниця Листопадового Зриву, коли напередодні увечері було відправлено панахиду. У заході взяли участь, зокрема, колишні воїни УГА, які утворили почесну варту біля могили. Відтак відбулися збори у читальні “Просвіти”, на яких виступав др. Іван Блажкевич з Дрогобича. 14 листопада провели кооперативне свято, де виголосив реферат др. С. Витвицького. Згодом у наступні неділі реферати представили інженер М. Каплистий, др. І. Блажкевич з Дрогобича та Ірина Гладка зі Львова. Місцевий осередок Товариства “Сокіл” готувався до “попису”, а місцевий “Союз Українок” провів 5 грудня 1937 р. свято Лесі Українки. Місцевий кооператив “Злука” розширювала свою діяльність: 15 грудня відкрила свою філію у Волянці (П-ср, 1938b, с. 9).

Позитивно оцінювала редакція газети й громадське життя у селах Залокоть, Биків, Лужок Долішній, Солоньско, Доброгостів та ін. Зокрема, у Залокоті читальня “Просвіти” влаштувала під час Йорданських свят виставу “На широких степах України”, з якою місцеві просвітяни відвідали село Недільна (Залокоть, 1937, с. 6). 22 січня 1937 р. у селі Биків місцевий парох о. Іван Бугера провів урочисте богослужіння та виголосив “відповідну проповідь”. Крім нього, на Різдво у Бикові було влаштовано виставу “Дума про Нечая” (Биків, 1937, с. 6). Широко описано проведення “свята Крут” у с. Снятинка, яке відбулося у неділю 31 січня 1937 р. Програма свята передбачала виголошення реферату делегатом гуртка Товариства “Рідна Школа” з Дрогобича Адольфа Гладилевичем (відомим діячем ОУН. – Авт.), виконання пісень місцевим хором під диригуванням Миколи Радишака. Пам’ять героїв Крут присутні вшанували хвилиною мовчання, а завершилося свято “відспіванням Національного Гімну”. На думку, кореспондента, свято було “найкращою відповіддю всім тим, що хотіли б звести це село з правильного шляху служби рідній Нації” (Перше свято, 1937, с. 6). У с. Лужок Долішній “група свідомих українців”, згуртована в осередках “Просвіти” і “Рідної Школи” із запалом працювала на “народній ниві” (Лужок Долішній, 1937, с. 6). У Солоньську добре розвивається кооператив, і це притому, що в селі “нема зовсім нашої інтелігенції”. У минулому році Солоньско святкувало 25-літній ювілей читальні “Просвіти”. Відчувався брак власної домівки читальні (Солоньско, 1937, с. 7). У с. Унятичі активно працювала жіноча секція Товариства “Сільський Господар”, яка організувала різні свята. Одне з них відбулося 14 січня 1937 р. Учасники свята виконали гімн “Ще не вмерла...”. Жіноча секція нараховувала 60 осіб і належала до найкраще організованих секцій у повіті (Унятичі, 1937, с. 7). У с. Доброгостів придбано ділянку і побудовано дім, в якому розмістилися всі культурно-освітні установи. Прибудовано і оздоблено театральний зал, придбано значне майно. В неділі й свята в читальні відбувалося голосне читання (Дмитреньків, 1937, с. 6).

Про діяльність жіночої секції при осередку Товариства “Сільський Господар” мовиться в одній із публікацій у номері газети від 16 березня 1937 р. про с. Модрич. У ній розповідається, що 28 лютого жіноча секція осередку Товариства “Сільський

Господар” улаштувала концерт на честь Лесі Українки. Концерт підготувала Ганя Максимів, яка також виголосила реферат. Вірші поетеси декламували чотири членкині секції. Крім того, відбувалась збірна декламація трьох маленьких дівчат. Жіночий хор під диригуванням Миколи Кінки виконав чотири пісні. Відзначалося, що при осередку “Сільського Господаря” сформовано “доріст”, який провадить Михайло Васишин. Добре працює також гурток “Рідної Школи” (Присутній, 1937а, с. 5).

Схвальні слова висловили дописувачі газети “Гомін Басейну” на адресу с. Вороблевичі, яке “належить у Дрогобиччині до свідомих сіл”. У ньому діяли декілька культурно-освітніх установ, в яких праця йшла “невпинно вперед”. Дописувачі відзначали роль у цьому пароха о. Теодора Варехи, котрий прибув до села у травні 1936 р. Наголошувалося, що активно працює утворений у квітні 1936 р. гурток Товариства “Союз Українок”, до якого належать понад 40 жінок. Щонеділі учасники цього гуртка відвідували читальню “Просвіти”, де обговорювали різні справи й брали участь у голосному читанні часопису “Жіноча Воля”. Заходом гуртка відбувалася 3 січня 1937 р. вистава “Перша дитина” (А. П., 1937, с. 7).

Подібні відгуки знаходимо і про с. Гаїв Вижні, яке стає “свідомішим” завдяки різним культурно-освітнім товариствам, зокрема жіночій секції при осередку Товариства “Сільський Господар”. Одним із досягнень секції було організоване дійство “Ялинка” 20 січня 1937 р. у домівці читальні “Просвіти”, на яке зібралися місцеві мешканці й запрошені члени товариства з Гаїв Нижніх, зокрема о. А. Рудавський і о. Д. Савка, відпоручник філії “Сільського Господаря” у Дрогобичі М. Каплистий. Було проведено збір коштів на громадські потреби – зібрано 343 зл. Свято завершили виконанням національного гімну (Місцевий, 1937, с. 7).

Один із дописувачів газети “Гомін Басейну” (псевдонім “Василь Дунайло”) писав про рідне с. Лішня, яке, за його словами, налічує 345 хат і 450 родин, приблизно 2000 осіб. У селі мешкають 8 єврейських і 5 польських родин. Для польських родин надсилають три газети. А на 437 українських родин є лише 10 чисел “Батьківщини”, шість чисел “Народньої Справи”, три числа “Неділі”, три числа “Христос Наша Сила” й одне число “Нашого Прапору”. А коли до села надійде 20 примірників “Голосу Басейну”, то важко його розповсюдити поміж людей (не бажають купувати), хоча в сусідніх Унятичах розходить аж 50 примірників цього часопису. Попри це, автор відзначив, що в селі загал населення горнеться до праці у “Просвіті”, “Рідній Школі” та “Сільському Господареві”. Осередок Товариства “Сільський Господар” в Лішні налічує 280 членів і чотири секції, зокрема жіночу і вишколу хліборобської молоді. Секція вишколу хліборобської молоді налічує 38 членів і має свій хор, який провадить місцевий дяк Кантор. У цій секції, крім господарства, її члени вивчають також географію та історію України (Дунайло, 1937, с. 5).

У Дрогобичі 10 лютого 1937 р. (припускаємо, у Народному Домі) М. Островерха виголосив реферат “Італія, її культура, життя села й міста”. Доповідач – відомий знавець Італії, яку детально пізнав підчас свого перебування у “країні чорних сорочок”. Він цікаво й доступно змалював вдачу, побут і культуру італійського народу. Було заплановано й доповідь про політичне життя тогочасної Італії (Ад., 1937, с. 7). Зусиллями філії “Союзу Українок” у Дрогобичі відбувся 6 березня 1938 р. “Вечір народної ноші й звичаїв”. У заході взяли участь гуртки “Союзу Українок” з Дрогобича (вулиці Стрийська, Горішня Брама), сіл Тустановичі, Вороблевичі, Трускавець, Східниця й Грушів. У дописі наголошувалося, що присутні “захоплювалися красою наших прегарних обрядів та ноші різних місцевостей Дрогобиччини” (Вечір, 1938, с. 8).

1 березня 1937 р. у газеті “Гомін Басейну” було надруковано серію коротких повідомлень про відзначення у селах Дрогобиччини дня героїв Крут. Так, 21 січня у домівіці “Просвіти” у Вороблевичах відбулося “Свято Крутів”. Хор під диригентурою Івана Патиного виконав багато “гарних пісень”. Священик о. Т. Вареха виголосив реферат. Юнаки декламували вірші. Свято завершилося виконанням “Національного Гімну” (Свято Крутів, 1937, с. 7). 31 січня 1937 р. відбулися загальні збори читальні “Просвіти” у с. Сопіт, де представник Товариства “Дешева Книжка” Іван Розвадовський виголосив реферат про бій під Крутами, а урядовець філії “Просвіти” у Сколе Іван Вориняк – реферат про значення “Просвіти” (Сопіт, 1937, с. 7). У с. Раневичі функціонував гурток “Рідної Школи”, де праця “поступає по правильній дорозі”. Молодь, яка діє в цьому гуртку, часто влаштовує вистави, реферати та інші імпрези. Відбулося й свято Крут, де з рефератом виступив В. Ясеницький (Раневичський, 1937, с. 7). Широко описано відзначення цього свята у Трускавці читальнею “Просвіти” 14 лютого 1937 р. Зранку після богослужіння о. декан Іван Валюх відправив панахиду за загиблими героями. Увечері відбувся святковий концерт у залі “Сільського Господаря”. Реферат виголосив Тадей Білас. Місцевий хор під керівництвом Ярослава Біласа виконав декілька пісень. Поезію “Ми молоді” виголосила Ольга Білас. На закінчення представлено інсценізацію “Месть духів”. Свято закінчилося виконанням національного гімну. Однак у газеті висловлювалося зауваження: “громадянство взяло дуже малу участь у святі Крут”. 24 січня у Трускавці відбулися й “сходина” членів читальні “Просвіти”, де Володимир Білас виголосив реферат, присвячений річниці бою під Крутами. Опісля також виконано національний гімн (Трускавець, 1937, с. 7).

У Бориславі “свято Крут” було організовано осередком Товариства “Сокіл”. Спочатку о. Н. Яців та о. О. Шуляка відправили панахиду за полеглих героїв під Крутами. Потім у залі “Народного Банку” відбулася “святочна академія” (Борислав, 1937, с. 7). Значно ширше описано свято героїв Крут у Дрогобичі. У церкві св. Трійці було проведено поминальне богослужіння, яке відправив о. ігумен ЧСВВ С. Бараняк. Після богослужіння відправлено панахиду. 29–31 січня 1937 р. відбулися зібрання таких товариств: “Сокіл”, “Союз Українок”, студентська секція Товариства “Підгір’я”, читальня “Просвіти” на вул. Горішня Брама – Завіжна та читальня “Просвіти” на вул. І. Франка. На кожному зібранні виголошено реферати про бій під Крутами. Молодь української гімназії 30 січня вшанувала пам’ять героїв “святочною академією” зі вступним словом учня Лемека, рефератом учня Костишина, декламаціями та хоровими співами. 15 лютого в Дрогобичі студентська таремісничо-робітничая молодь організували “святочну академію для широкого громадянства”. До програми свята ввійшли промова редактора часопису “Голос” Богдана Кравців, реферат А. Гладилевича, виступ хору “Боян”, декламації та інсценізація “Месть духів” (Дрогобич Крутам, 1937, с. 4). Схоже відбувалася акція і в Гаях Вижніх, де також із рефератом виступив А. Гладилевич і було продемонстровано містерію “Месть духів” (Гаї Вижні, 1937, с. 5). У Сприні на Самбірщині 7 лютого проведено “святочні сходина”, де з рефератом і декламацією “Крути” виступив Віктор Сабат. Перед цим відбулася панахида. Дописувач відзначав, що “в цій околиці Сприня – це національно найсвідоміше село” (Сприня, 1937, с. 5).

У селах Сторона та Підбуж також вшанували подвиг героїв бою під Крутами. 25 лютого 1937 р. у Стороні відбулася “святочна академія”, під час якої виступив о. Крайчик, було виголошено реферат, співав хор і декламувалися вірші. Свято закінчилося виконанням національним гімну (Сторона, 1937, с. 5). 15 лютого

схожі врочистості відбулися у Підбужі. Виголошено реферат Дмитра Зибликевича, декламацію “Крути” та низку пісень (Підбуж, 1937, с. 5).

Наступного року про відзначення на Дрогобиччині річниці бою під Крутами інформувала газета “Гомін Краю”. Наголошувалося, що у с. Болехівці 30 січня 1938 р. відбулася академія “в честь лицарів, упавших на полі слави в обороні української держави”. Молодь виконала низку стрілецьких пісень. Теодор Паньків виголосив патріотичний реферат. Вірш “Крути” декламував Ярослав Гавдяк (Крути в Болехівцях, 1938, с. 8). Того ж дня двадцяті річницю бою під Крутами вшанувало с. Солоньско. Доповідь виголосив В. Куций, а присутні на “святчній академії” засвідчили шану героям хвилиною мовчання. Відтак М. Кішко декламував “Присягу українського юнацтва в роковини бою під Крутами”. Свято закінчилося виставою “Мова Років”, котру зіграла актори-аматори місцевої читальні “Просвіти” (С. Ц., 1938, с. 12). Молодь с. Гаї Вижні вшанувала “свято Крут” тим, що тримала піст впродовж дня 29 січня. У полудень (о 12 год.) вдарив дзвін як сигнал до загальної двохвилинної мовчанки. Увечері (о 17.30 год.) молодь зібралася на панахиду. 30 січня у залі читальні “Просвіти” відбувся концерт, під час якого пролунала пісня “Україно моя”, реферат В. Лялюка з Дрогобича, декламації віршів. Концерт закінчився виконанням національного гімну (Свято Крут, 1938, с. 12).

Газета “Гомін Басейну” повідомляла й про вшанування пам’яті видатних українських письменників. Зокрема, у номері часопису від 16 березня 1937 р. було опубліковано редакційну статтю, присвячену 123-й річниці від народження Тараса Шевченка. У ній йшлося про творчість поета, її значення для формування української нації (Сто двадцять три роки тому, 1937, с. 1.). Велику статтю присвячено проведенню Шевченкового свята у Бориславі. На думку автора: “Це свято було наглядним доказом того, що культ Шевченка не маліє, а противно росте, щораз то ширші закреслює крути, поширюючи національну свідомість і привертаючи на лоно правдивої ідеї усіх будучих синів” (Інсе, 1937, с. 3). Наголошувалося, що велика зала “Народного Банку” була повністю заповнена. У святі брав участь бориславський хор “Боян” при участі хору з Мразниці. Було виконано “Заповіт” Шевченка (на музику М. Вербицького). Далі слідувала промова проф. Княжинського. Потім хор із Мразниці співав “Думи мої” та “Утоплена”. Допомогу молодому хорові надавала проф. Н. Кулицька. Відтак декламувалися поезії Т. Шевченка та інсценізувалися його твори (Інсе, 1937, с. 3). Окреме Шевченківське свято в Бориславі організувало 14 березня 1937 р. товариство “Робітнича Громада” у приміщенні “Дому Людового”. Концерт відкрила пісня “Журавлі” у виконанні хору цього ж товариства. Разом з іншими піснями, виголошувалися реферати та декламації (Борислав, 1937b, с. 7).

Надалі йшлося про концерт на честь Тараса Шевченка у с. Дерезичі (14 березня), де вступне слово виголосив Ілько Петрів, а реферат – Ольга Луців. Співав мішаний хор під диригентурою Дмитра Заяця. Виголошено сім деклямацій, та інсценізовано “Розриту могилу” (Дерезичі, 1937, с. 7). У той же день відзначало Шевченківські дні с. Попелі. Свято відкрив вступним словом М. Яримович. Далі хор під управою М. Хомутника виконав декілька пісень. Вірш “Треті півні” декламував М. Бойко. Свято закінчилося співом національного гімну (Попелі Шевченкові, 1937, с. 7). У Трускавці свято на честь Кобзаря проведено 23 березня 1937 р. У програмі були пісні у виконанні місцевого хору, реферат, декламація та інсценізація. Хор співав початкову частину поеми “Іван Підкова”. Ольга Білас декламувала “Посланіє”, реферат виголосив Володимир Білас. Інсценізувалася поема “Причинна”. Свято також завершилося виконанням національного

гімну (Трускавець Шевченкові, 1937, с. 7). 21 березня 1937 р. гурток УПТ “Рідна Школа” у с. Снятинка відзначив свято Т. Шевченка. Реферат виголосив Степан Митріш, декламували вірші Микола Дума, Юлія Турчик, Микола Лепан і Юлія Хлонь (Снятинка Шевченкові, 1937, с. 7). Учні української гімназії ім. І. Франка у Дрогобичі 6 квітня влаштували концерт на честь Т. Шевченка (Середнєшкільна молодь, 1937, с. 7). 7 квітня роковини Кобзаря відсвяткувала Східниця (Льос, 1937, с. 7). 18 квітня відбулося Шевченківське свято в Унятичах, яке організував гурток УПТ “Рідна Школа”. Вступне слово виголосив Іван Добрянський, а реферат А. Гладолович (Нагуєвичі, 1937, с. 7). 11 квітня 1937 р. заходи на честь Т. Шевченка відбулися і в Літині (Літиня, 1937, с. 7), а 18 квітня – у Млинках Шкільникових (Присутній, 1937с, с. 7). Такі ж врочистості проведено у Добрівлянах (М. М., 1937, с. 8), Почаєвичих (Свідомий, 1937, с. 8), Грушові (Місцевий, 1937, с. 8), Вацевичих (Микола, 1937, с. 8). Відзначимо, що 12 липня 1937 р. у с. Добрівляни було посвячено новозбудований Народний Дім. Акт посвяти здійснив перемишльський греко-католицький єпископ Й. Коциловський (Величаве свято, 1937, с. 4).

У с. Лішня дещо запізнило відбувся концерт на честь Т. Шевченка – лише 16 травня. У дописі про подію зазначалося, що це був перший такий концерт у селі. Свято відбулося під відкритим небом. Хор під проводом диригента Кантора “співав дуже гарно”. Вступне слово виголосив місцевий священик о. Канда, а реферат – делегат повітового Союзу Кружків “Рідної Школи” в Дрогобичі. Поезії Т. Шевченка декламували М. Ясюра, М. Стаханів, А. Ясюра й Т. Дорожевець. У концерті взяв участь і хор “Хліборобського Вишколу Молоді” (Член Виділу, 1937, с. 5).

Врочистості на честь Івана Франка, як повідомляла газета “Гомін Басейну”, влаштувала читальня “Просвіти” у Млинках Шкільникових 30 травня 1937 р. Участь у святі брали хорові колективи з інших сіл: Монастиря Дерезицького, Дерезичі, Модрич (організовані гуртками “Рідної Школи”). Виступав і хор читальні “Просвіти” з Млинок Шкільникових. Об’єднані хори виконали “Вічний революціонер”. Відтак виголошено реферат “про Великого Громадянина дрогобицької землі – Івана Франка”. Опісля хори (кожен окремо) виконали по дві пісні. Лунали й декламації віршів генія. Свято закінчилося виконанням гімну “Ще не вмерла Україна” (Присутній, 1937с, с. 4).

Редакція газети “Гомін Басейну” помістила 16 квітня 1937 р. статтю Юрія Соснини (псевдонім гімназиста Юрія Костишина) “Літературний вечір в Дрогобичі”. Відзначимо, що у ньому брали участь члени редакції і автори газети: Максим Гладилович і Юрій Середяк. У статті наголошувалося, що “Другий Літературний Вечір Нафтового Басейну” відбувся у Дрогобичі 4 квітня 1937 р. У ньому взяли участь 8 авторів-літераторів, мешканців краю. Вечір відкрив п. Максим Гладилович, який у вступному слові говорив про суть сучасної доби й літератури та окреслив значення цього літературного вечора. Пізніше автори читали своєї праці. Селянин з Лішні Федір Настьошин читав вірші “Весна”, “Крути” та уривки з поеми “Борислав”. У “Весні” представлено думки, переживання й надії українського села, а у “Бориславі” – визискування українців чужими зайдами. На думку автора статті, найкращою поезією Настьошина є “Крути”. Твори Настьошина написані за взірцем старих поетів, а “Борислав” за формою викладу нагадує Франкового “Коваля Бассіма” чи “Абу-Касимові капці” (Соснина, 1937, с. 3).

Надалі Ю. Соснина розповідав про наступних авторів. Так, селянин із с. Тустановичі Петро Драган прочитав своє оповідання “На Маківку”. Молодий селянин із с. Унятичі Степан Стап’як виголосив декілька гарних поезій про нафтовий басейн і нарис “Сині ночі”. В українській літературі звикли вони бачити героїв,

узятих із сільського життя. На “Літературному Вечорі” студент Тарас Лялюк читав свою новелу “Вуличник”, де за героя узяв представника міської вулиці, який під час Визвольних Змагань загинув за Україну. “В новелі пробивається великий мистецький хист автора, та знання душі й життя свого героя” (Соснина, 1937, с. 3), – відзначав Ю. Соснина. 19-літня Ольга Білас з Трускавця прочитала вірші “Моя Україно!” і “Крутянам”. Журналіст Юліан Середяк із с. Летня читав оповідання “За справу”, де представив долю галицького українця, що загинув “за цісаря й батьківщину”, та долю його дітей, які гинули за Україну. Найцікавішою появою в літературному житті Дрогобиччини Ю. Соснині видався молодий селянин Терентій Піхоцький зі с. Сторона. Він закінчив три класи народної школи, “але власним трудом добув таке знання, інтелігенцію й засіб слів, що не один абсолювент гімназії не може йому дорівняти”. На цьому “Літературному Вечорі” Т. Піхоцький виступив із віршами “Із сучасних хвиль”, “На сторожі”, “І небо”, та з нарисом “Про легендарні часи”. Ю. Соснина зауважував: “Поезія Піхоцького – це відбитка світогляду молодого покоління. В його рядках чується тверде сучасне життя та ставлення до цього життя української молоді. В його ритмах звучить могутнє Ольжичове “Покірну землю чути під собою””. Позитивно він характеризував ще одного автора – селянина Степана Митриша зі с. Снятинка. “У його простих, невишуканих словах відбивається душа українського селянина, але не селянина – чужого попихача, тільки селянина, що в нього глибоко вкорінилась любов до України, селянина, свідомого, що ворог?” (Соснина, 1937, с. 3), – писав автор критичного огляду.

У газеті “Гомін Басейну” публікувалися матеріали про хорове і театральне життя краю. Зокрема, зазначалося, що 7 квітня 1937 р. у Дрогобичі побував український хор Дмитра Котка. У залі дрогобицького “Сокола” він виконав 15 пісень. 8–9 квітня Дрогобич відвідав український театр “Заграва”, який зіграв чотири фрагменти з життя Тараса Шевченка, а також комедію з купецького життя “Муравлі” (Збори, 1937, с. 6–7). 10 квітня хор під проводом Дмитра Котка побував у Східниці (Льос, 1937, с. 7). 12–13 квітня театр “Заграва” навідався до Трускавця (Буй-Тур, 1937, с. 7). 5 грудня 1937 р. хор Дмитра Котка знову відвідав Дрогобич (Хор Котка, 1938, с. 5).

У першому номері газети “Гомін Краю” повідомлялося, що 20 листопада 1937 р. у залі “Сокола” в Дрогобичі за ініціативою “Дрогобицького Бояна” відбулося свято стрілецької пісні. Реферат виголосив Р. Купчинський, який “в спосіб простий, без вишуканих слів, з деякою дозою гумору переповів історію творення стрілецьких пісень, малюючи її барвне воєнне тло” (Мила Імпреза, 1938, с. 4). На початку листопада 1937 р. завітав до Дрогобича театр “Заграва”, представивши глядачам історичну драму “Слово о полку Ігоря” (Драма, 1938, с. 4). У першій половині січня 1938 р. Дрогобиччину відвідав український народний театр ім. М. Садовського. Найдовше виступав у Тустановичах, представляючи вистави: “Хмари”, “Мазепа”, “Маруся Богуславка”, “Хата за селом”, комедія “Супружий меч” (Театр, 1938, с. 8).

Непересічне святкування було проведено у Бориславі 5 грудня 1937 р. у залі “Народного Дому”. Місцеві українські організації відзначали 900-ліття проголошення київським князем Ярославом Мудрим Богородиці покровителькою українського народу. Виступ хору під проводом знаного диригента о. Северина Сапруна справив “дуже сильне враження” (П-єр, 1938а, с. 9).

Торкнулася газета “Гомін Краю” і питання утворення в Дрогобичі регіонального музею, який повинен мати український характер. Питання актуалізувалося у зв’язку з виставкою місцевого польського живописця Фелікса Ляховича, де експонувалися

пам'ятки минулого Дрогобича. “Мимо свого протиукраїнського наставлення [виставка] наглядно виказувала, як завзято боронили наші предки свої права. Записати їх діла і передати майбутнім поколінням, це наш обов'язок” (На маргінесі, 1938, с. 4), – наголошувалося в часописі.

Висновки. Отже, культурно-просвітницьке життя Дрогобиччини висвітлено у газеті “Гомін Басейну” (“Гомін Краю”) найбільш повно. Наведені у часописі матеріали можна поділити на такі тематичні групи: 1) дописи про просвітницьке життя в окремих населених пунктах: Бориславі, Дрогобичі, селах Модрич, Солець, Болахівці, Тустановичі, Солонсько, Вороблевичі, Унятичі, Лішня, Лужок Долішній, Добрівляни, Доброгостів тощо; 2) дописи про діяльність окремих організацій та їхніх осередків у містах і селах Дрогобиччини: УПТ “Рідна Школа”, товариств “Просвіта”, “Сільський Господар”, “Союз Українок”, “Робітничка Громада” та ін.; 3) дописи про святкування річниць історичних подій (бій під Крутами, Акт Злуки УНР і ЗУНР, розстріл під Базаром тощо) та історичних героїв – геніїв української нації: Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки; 4) дописи про літературне, хорове і театральне життя Дрогобиччини (літературні вечори, концерти хору “Боян Дрогобицький”, хору Дмитра Котка, виступи театру “Заграда” тощо). Відзначимо, що автором просвітницької статті про бій під Крутами в одному з випусків газети “Гомін Басейну” був Зенон Коссак, відомий діяч ОУН. З приводу ж просвітницької роботи товариства “Робітничка Громада” редакція газети висловлювала осудливі характеристики з огляду на лівий характер ідеології і діяльності цієї організації. Загалом, зазначені дописи містять точні дати певних подій, численні імена та прізвища просвітницьких діячів, назви і зміст культурних заходів, які проводилися на Дрогобиччині у 1937 – 1938 рр.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

- А. П.** (1937). Дещо з Вороблевич. *Гомін Басейну*, 5, 7.
Ад. (1937). М. Островерха в Дрогобичі. *Гомін Басейну*, 5, 7.
Биків. (1937). Биків. *Гомін Басейну*, 4, 6.
Біликівський, Т. (2021). Нариси історії села Попелі. Дрогобич: П'світ.
Борислав. (1937а). Борислав Крутянцям. *Гомін Басейну*, 5, 7.
Борислав. (1937б). Борислав. Робітничка громада Шевченкові. *Гомін Басейну*, 7, 7.
Буй-Тур. (1937). Театр “Заграда” в Трускавці. *Гомін Басейну*, 9, 7.
Василик. (1938). Гомін Басейну. Дивний відчит. *Гомін Краю*, 4, 8.
Величаве свято. (1937). Величаве свято в Добрівлянах. *Гомін Басейну*, 10, 4.
Верган, В. М. (1973). Українська преса в Дрогобичі. *Дрогобиччина – земля Івана Франка. Збірник географічних, історичних, етнографічно-побутових матеріалів та мемуарів*, (т. 1, с. 767–772). Нью-Йорк–Париж–Сідней–Торонто.
Вечір. (1938). Вечір народної ноші і звичаїв. *Гомін Краю*, 9, 8.
Відчит. (1938). Відчит Старосольського. *Гомін Краю*, 2, 5.
Гаї Вижні. (1937). Гаї Вижні Крутам. *Гомін Басейну*, 6, 5.
Галів, М., Пурій, А. (2001). Газета “Гомін Басейну”/“Гомін Краю” (1937 – 1938 рр.): характеристика часопису. *Пресознавство – Press Studies. Науковий журнал Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України*, 2, 59–79. DOI: <https://doi.org/10.37222/2786-7552-2023-2-4>
Гладилович, А. (1973). “Гомін Басейну” – газета Дрогобиччини. *Дрогобиччина – земля Івана Франка. Збірник географічних, історичних та етнографічно-побутових і мемуарних матеріалів*, (т. 1, с. 773–776). Нью-Йорк–Париж–Сідней–Торонто.

- Губичі.** (1937). Губичі. *Гомін Басейну*, 1, 7.
- Дережичі.** (1937). Дережичі Шевченкові. Дрогобиччина. *Гомін Басейну*, 7, 7.
- Д-К.** (1937). Хроніка. Загальні Збори філії Товариства “Просвіта”. *Гомін Басейну*, 10, 4.
- Дмитреньків.** (1937). Доброгостів. *Гомін Басейну*, 10, 6.
- Драма.** (1938). Драма, яку переживала публіка разом з артистами. *Гомін Краю*, 1, 4.
- Дрогобич.** (1937). Дрогобич Крутам. *Гомін Басейну*, 6, 4.
- Дроздовська, О.** (2000). Українська преса Дрогобича (20–30-ті рр. ХХ ст.). *Українська періодика: історія і сучасність. Доповіді та повідомлення шостої Всеукраїнської науково-теоретичної конференції (11–13 травня 2000 р.)*, (с. 144–149). Львів.
- Дроздовська, О.** (2001). *Українські часописи повітових міст Галичини (1865 – 1939 рр.): історико-бібліографічне дослідження*. Львів.
- Дунайло, В.** (1937). Лішня (Дрогобиччина). *Гомін Басейну*, 6, 5.
- З життя.** (1937). З життя. *Гомін Басейну*, 1, 7.
- З спортивного життя.** (1937). З спортивного життя – Мразниця. *Гомін Басейну*, 6, 5.
- З. К.** (Зенон Коссак). (1937). Крути. *Гомін Басейну*, 2–3, 1.
- Заколоть.** (1937). Заколоть. *Гомін Басейну*, 4, 6.
- Збори.** (1937). Збори “Народного Дому”. *Гомін Басейну*, 9, 6–7.
- Іпсе.** (1937). Свято Тараса Шевченка в Бориславі. *Гомін Басейну*, 7, 3.
- Крути в Болехівцях.** (1938). Крути в Болехівцях. *Гомін Краю*, 6–7, 8.
- Літіння.** (1937). Літіння. *Гомін Басейну*, 9, 7.
- Лужок Долішній.** (1937). Лужок Долішній. *Гомін Басейну*, 4, 6.
- Льос.** (1937). Східниця. *Гомін Басейну*, 9, 7.
- М. М.** (1937). Дописи. Добрівляни. *Гомін Басейну*, 9, 8.
- Микола, Р.** (1937). Вацевичі. *Гомін Басейну*, 9, 8.
- Мила Імпреза.** (1938). Мила Імпреза. *Гомін Краю*, 1, 4.
- Місцевий.** (1937а). Гаї Вижні. Жіноцтво села береться до праці. *Гомін Басейну*, 5, 7.
- Місцевий.** (1937б). Грушів. *Гомін Басейну*, 9, 8.
- Наконечний, В.** (2017). Русинська спільнота міжвоєнної Польщі у висвітленні “Нашого Лемка”. *Східноєвропейський історичний вісник – East European Historical Bulletin*, 5, 129–137. doi: 10.24919/2519-058x.5.116977
- На маргінесі.** (1938). На маргінесі одної ділянки, яка лежить облогом. *Гомін Краю*, 1, 4.
- Нагуєвичі.** (1937). Нагуєвичі. *Гомін Басейну*, 9, 7.
- Обсерватор.** (1938). Зразковий плебісцит. *Гомін Краю*, 4, 8.
- П-ах.** (1937). Дописи. Де недавно панувала комуна... Колпець (Дрогобиччина). *Гомін Басейну*, 10, 5.
- Перша імпреза.** (1938). Перша імпреза, що мала виховний вплив. *Гомін Краю*, 3, 9.
- Перше свято.** (1937). Перше свято Крутів у Снятинці. *Гомін Басейну*, 4, 6.
- П-єр.** (1938а). Величає свято в Бориславі. *Гомін Краю*, 3, 9.
- П-єр.** (1938б). З життя Тустанович. *Гомін Краю*, 3, 9.
- Північні периферії.** (1937). Північні периферії Борислава-Баня Котівська. *Гомін Басейну*, 1, 7.

- Підбуж.** (1937). Підбуж Крутам. *Гомін Басейну*, 6, 5.
- Попелі Шевченкові.** (1937). Попелі Шевченкові. *Гомін Басейну*, 7, 7.
- Попелі.** (1937). Попелі. Дрогобиччина. *Гомін Басейну*, 7, 7.
- Посторонній.** (1938). Коротище – присілок Кропивника Нового. *Гомін Краю*, 1, 5.
- Присутній.** (1937а). Модрич (Дрогобиччина). *Гомін Басейну*, 6, 5.
- Присутній.** (1937б). “А до читальні йдуть хіба танцювати на вечерниціх” (Підмонастирок к. Підбужа). *Гомін Басейну*, 10, 5.
- Присутній.** (1937с). Млинки Шкільникові. *Гомін Басейну*, 9, 7; 10, 4.
- Раневицький, Є.** (1937). Раневичі (Дрогобиччина). *Гомін Басейну*, 5, 7.
- Рідна школа.** (1937). Рідна школа у Дрогобичі. *Гомін Басейну*, 4, 4.
- Робітництво.** (1938). Робітництво Опаки надіється на працю. *Гомін Краю*, 3, 9.
- С. Ц.** (1938). Солонсько Крутам. *Гомін Краю*, 6–7, 12.
- Свідомий.** (1937). Почаєвичі. *Гомін Басейну*, 9, 8.
- Свято в честь Крутяцьких Героїв.** (1938). Свято в честь Крутяцьких Героїв чи їх профанація. *Гомін Краю*, 6–7, 12.
- Свято Крут.** (1938). Свято Крут в Гаях Вижних. *Гомін Краю*, 6–7, 12.
- Свято Крутів.** (1937). Свято Крутів у Вороблевичах. *Гомін Басейну*, 5, 7.
- Середнєшкільна молодь.** (1937). Середнєшкільна молодь Дрогобича Шевченкові. *Гомін Басейну*, 9, 7.
- Середяк, Ю.** (1997). “Голос Басейну”. *Дрогобиччина – земля Івана Франка. Збірник географічних, історичних та етнографічно-побутових і мемуарних матеріалів*, (т. 4, с. 292–295). Дрогобич.
- Сніцарчук, Л.** (2010). Динаміка розвитку української преси міжвоєнної Галичини. *Збірник праць Науково-дослідного центру періодики*, 9, 26–53.
- Снятинка.** (1937). Снятинка Шевченкові. Дрогобиччина. *Гомін Басейну*, 7, 7.
- Солець.** (1937). Солець 20 грудня 1936 слідує підписів укр. Радних. *Гомін Басейну*, 2–3, 6.
- Солонсько.** (1937). Солонсько (Дрогобиччина). *Гомін Басейну*, 5, 7.
- Сопіт.** (1937). Сопіт (Скільщина). *Гомін Басейну*, 5, 7.
- Соснина, Ю.** (1937). Літературний Вечір в Дрогобичі. *Гомін Басейну*, 8, 3.
- Сприня.** (1937). Сприня Крутам. *Гомін Басейну*, 6, 5.
- Сто двадцять три роки.** (1937). Сто двадцять три роки тому... *Гомін Басейну*, 6, 1.
- Сторона.** (1937). Сторона Крутам. *Гомін Басейну*, 6, 5.
- Т. Г.** (1938). Йдемо національним шляхом. *Гомін Краю*, 3, 9.
- Твердиня комуни.** (1937). “Твердиня комуни” Далява – Дрогобиччина. *Гомін Басейну*, 7, 7.
- Театр.** (1938). Театр ім. Садовського в Нафтовому Басейні. *Гомін Краю*, 6–7, 8.
- Трускавець Шевченкові.** (1937). Трускавець Шевченкові *Гомін Басейну*, 7, 7.
- Трускавець.** (1937). Трускавець. *Гомін Басейну*, 5, 7.
- Тустановичі.** (1937). Тустановичі. *Гомін Басейну*, 4, 6.
- Унятичі.** (1937). Унятичі. *Гомін Басейну*, 5, 7.
- Хор Котка.** (1938). Хор Котка в Дрогобичі. *Гомін Краю*, 2, 5.
- Член Виділу.** (1937). Член Виділу. Свято Т. Шевченка під голим небом (3 життя Лішні). *Гомін Басейну*, 10, 5.
- Юнацтво.** (1937). Юнацтво Тустанович при праці. *Гомін Басейну*, 6, 5.

Як виглядає. (1937). Як виглядає колишня твердиня комунізму в Дрогобиччині? *Гомін Басейну*, 1, 7.

Haliv, M., & Pnytskyi, V. (2021). The methods of internal criticism of written sources in the works of ukrainian historians: on the example of scientific narratives on the history of education (1840s – 1930s). *Annales Universitatis apulensis. Series Historica*, 1 (25), 281–297. doi: <https://doi.org/10.29302/auash.2021.25.1.14>

Pnytskyi, V., & Haliv, M. (2022). Theoretical Argumentation in the Historical Narrative of Ukraine of the Second Half of the 19th – First Half of the 20th century (on the Example of Research in the History of Education). *Eminak*, 3 (39), 66–80. doi: [https://doi.org/10.33782/eminak2022.3\(39\).591](https://doi.org/10.33782/eminak2022.3(39).591)

Vyzdryk, V., & Kurylyshyn, K. (2020). Ukrainian schooling before World War I (based on the “Dilo” magazine). *Skhidnoevropeyskyi Istorychnyi Visnyk – East European Historical Bulletin*, 17, 112–123. doi: 10.24919/2519-058x.17.218182

Vyzdryk, V., & Kurylyshyn, K. (2022). Ukrainian Citizens’ Committee in 1918 – 1921 (according to the materials of the periodical “Dilo”). *Skhidnoevropeyskyi istorychnyi visnyk – East European Historical Bulletin*, 24, 90–98. doi: 10.24919/2519-058X.24.264739

REFERENCES

A. P. (1937). Deshcho z Voroblevych [Something from Voroblevych]. *Homin Baseinu*, 5, 7. [in Ukrainian].

Ad. (1937). M. Ostroverkha v Drohobychi [M. Ostroverkha in Drohobych]. *Homin Baseinu*, 5, 7. [in Ukrainian].

Bykiv. (1937). Bykiv [Bykiv]. *Homin Baseinu*, 4, 6. [in Ukrainian].

Bilykivskiy, T. (2021). *Narysy istorii sela Popeli* [Essays on the history of the village of Popeli]. Drohobych: Pósvit. [in Ukrainian].

Boryslav. (1937a). Boryslav Krutyantsiam [Boryslav for Krutyants]. *Homin Baseinu*, 5, 7. [in Ukrainian].

Boryslav. (1937b). Boryslav. Robitnycha hromada Shevchenkovi [Boryslav. Working community for Shevchenko]. *Homin Baseinu*, 7, 7. [in Ukrainian].

Bui-Tur. (1937). Teatr “Zahrava” v Truskavtsi [Theater “Zagrava” in Truskavets]. *Homin Baseinu*, 9, 7. [in Ukrainian].

Vasylyk. (1938). Dyvnyi vidchyt [The strange lecture]. *Homin Kraiu*, 4, 8. [in Ukrainian].

Velychave sviato. (1937). Velychave sviato v Dobrivlianakh [A grand holiday in Dobrivlyany]. *Homin Baseinu*, 10, 4. [in Ukrainian].

Verhan, V. M. (1973). *Ukrainska presa v Drohobychi* [Ukrainian press in Drohobych]. *Drohobychchyna – zemlia Ivana Franka*, (t. 1, s. 767–772). New-York–Paris–Sydney–Toronto. [in Ukrainian].

Vechir. (1938). Vechir narodnoi noshi i zvychaiv [An evening of folk costumes and customs]. *Homin Kraiu*, 9, 8. [in Ukrainian].

Vidchyt. (1938). Vidchyt Starosolskoho [Starosolsky’s lecture]. *Homin Kraiu*, 2, 5.

Hai Vyzhni. (1937). Hai Vyzhni Krutam [Hai Vyzhni for Kruty]. *Homin Baseinu*, 6, 5. [in Ukrainian].

Haliv, M., & Purii, A. (2001). Hazeta “Homin Baseinu”/“Homin Kraiu” (1937–1938 rr.): kharakterystyka chasopysu [The newspaper “Homin Baseinu”/“Homin Kraiu” (1937–1938): characteristics of the gazette]. *Presoznavstvo – Press Studies*, 2, 59–79. doi: <https://doi.org/10.37222/2786-7552-2023-2-4> [in Ukrainian].

Hladylovych, A. (1973). “Homin Baseinu” – hazeta Drohobychchyny [“Homin Baseinu” is a newspaper of Drohobych County]. *Drohobychchyna – zemlia Ivana Franka*, (t. 1, s. 773–776). New-York–Paris–Sydney–Toronto.

Hubychi. (1937). Hubychi [Hubychi]. *Homin Baseinu*, 1, 7. [in Ukrainian].

Derezhychi. (1937). Derezhychi Shevchenkovi [Derezhychi for Shevchenko]. *Homin Baseinu*, 7, 7. [in Ukrainian].

D-K. (1937). Khronika. Zahalni Zbory filii Tovarystva “Prosvita” [Chronicle. General Meeting of the branch of “Prosvita” Society]. *Homin Baseinu*, 10, 4. [in Ukrainian].

Dmytrenkiv. (1937). Dobrohostiv [Dobrohostiv]. *Homin Baseinu*, 10, 6. [in Ukrainian].

Drama. (1938). Drama, yaku perezhivala publika razom z artystamy [The drama experienced by the audience together with the artists]. *Homin Kraiu*, 1, 4. [in Ukrainian].

Drohobych. (1937). Drohobych Krutam [Drohobych for Kruty]. *Homin Baseinu*, 6, 4. [in Ukrainian].

Drozdovska, O. (2000). Ukrainska presa Drohobycha (20–30-ti rr. XX st.) [Ukrainian Press in Drohobych (20s–30s of the 20th century)]. *Ukrainska periodyka: istoriia i suchasnist. Dopovidi ta povidomlennia shostoi Vseukrainskoi naukovo-teoretychnoi konferentsii (11–13 travnia 2000 r.)*, (s. 144–149). Lviv. [in Ukrainian].

Drozdovska, O. (2001). *Ukrainski chasopysy povitovykh mist Halychyny (1865–1939 rr.): istoriko-bibliohrafichne doslidzhennia* [Ukrainian magazines of the district cities of Galicia (1865–1939): historical and bibliographical research]. Lviv. [in Ukrainian].

Dunailo, V. (1937). Lishnia (Drohobychyna) [Lishnia (Drohobych County)]. *Homin Baseinu*, 6, 5. [in Ukrainian].

Z zhyttia. (1937). Z zhyttia [From life]. *Homin Baseinu*, 1, 7. [in Ukrainian].

Z sportyvnoho zhyttia. (1937). Z sportyvnoho zhyttia – Mraznytsia [From sports life – Mraznytsia]. *Homin Baseinu*, 6, 5. [in Ukrainian].

Z. K. (Zenon Kossak). (1937). Kruty [Kruty]. *Homin Baseinu*, 2–3, 1. [in Ukrainian].

Zakolot. (1937). Zakolot [Stab]. *Homin Baseinu*, 4, 6. [in Ukrainian].

Zbory. (1937). Zbory “Narodnoho Domu” [Meetings of the “People’s House”]. *Homin Baseinu*, 9, 6–7. [in Ukrainian].

Ince. (1937). Sviato Tarasa Shevchenka v Boryslavi [The holiday of Taras Shevchenko in Boryslav]. *Homin Baseinu*, 7, 3. [in Ukrainian].

Kruty v Bolekhivtsiakh. (1938). Kruty v Bolekhivtsiakh [Kruty in village of Bolekhivtsi]. *Homin Kraiu*, 6–7, 8. [in Ukrainian].

Litynia. (1937). Litynia [Litynia]. *Homin Baseinu*, 9, 7. [in Ukrainian].

Luzhok Dolishnii. (1937). Luzhok Dolishnii [Luzhok Dolishnii]. *Homin Baseinu*, 4, 6. [in Ukrainian].

Los’. (1937). Skhidnytsia [Skhidnytsia]. *Homin Baseinu*, 9, 7. [in Ukrainian].

M. M. (1937). Dopysy. Dobrivliany [Posts. Village of Dobrivliany]. *Homin Baseinu*, 9, 8.

Mykola, R. (1937). Vatsevychi [Vatsevychi]. *Homin Baseinu*, 9, 8. [in Ukrainian].

Myla Impreza. (1938). Myla Impreza [Dear Impreza]. *Homin Kraiu*, 1, 4. [in Ukrainian].

Mistsevyi. (1937a). Hai Vyzhni. Zhinotstvo sela beretsia do pratsi [Hai Vyzhni. The women of the village go to work]. *Homin Baseinu*, 5, 7. [in Ukrainian].

Mistsevyi. (1937b). Hrushiv [Hrushiv]. *Homin Baseinu*, 9, 8. [in Ukrainian].

Nakonechnyi, V. M. (2017). Rusynska spilnota mizhvoiennoi Polshchi u vysvitleni "Nashoho Lemka" [Ruthenian Community of Interwar Poland in Terms of "Our Lemko"]. *Skhidnoievropeiskyi Istorychnyi Visnyk – East European Historical Bulletin*, 5, 129–137. doi: 10.24919/2519-058x.5.116977 [in Ukrainian].

Na marhinesi. (1938). Na marhinesi odnoi dilianky, yaka lezhyt oblohom [On the margin of one plot that is under siege]. *Homin Kraiu*, 1, 4. [in Ukrainian].

Nahuievychi. (1937). Nahuievychi [Nahuievychi]. *Homin Baseinu*, 9, 7. [in Ukrainian].

Observer. (1938). Zrazkovyi pliebistsyt [Model plebiscite]. *Homin Kraiu*, 4, 8. [in Ukrainian].

P-akh. (1937). Dopysy. De nedavno panuvala komuna... Kolpets (Drohobychchyna) [Posts. Where the communists ruled recently... The village of Kolpets (Drohobych County)]. *Homin Baseinu*, 10, 5. [in Ukrainian].

Persha impreza. (1938). Persha impreza, shcho mala vykhovnyi vplyv [The first event that had an educational impact]. *Homin Kraiu*, 3, 9. [in Ukrainian].

Pershe sviato. (1937). Pershe sviato Krutiv u Sniatyntsi [the first holiday of the Kruty in the village of Snyatynka]. *Homin Baseinu*, 4, 6. [in Ukrainian].

P-yr. (1938a). Velychave sviato v Boryslavi [Great holiday in Boryslav]. *Homin Kraiu*, 3, 9. [in Ukrainian].

P-yr. (1938b). Z zhyttia Tustanovych [From the life of the village of Tustanovychi]. *Homin Kraiu*, 3, 9. [in Ukrainian].

Pivnichni peryferii. (1937). Pivnichni periferii Boryslava – Bania Kotivska [The northern outskirts of Boryslav – Banya Kotivska]. *Homin Baseinu*, 1, 7. [in Ukrainian].

Pidbuzh. (1937). Pidbuzh Krutam [Pidbuzh for Kruty]. *Homin Baseinu*, 6, 5. [in Ukrainian].

Popeli Shevchenkovi. (1937). Popeli Shevchenkovi [Popeli for Shevchenko]. *Homin Baseinu*, 7, 7. [in Ukrainian].

Popeli. (1937). Popeli. Drohobychchyna [Popeli. Drohobych County]. *Homin Baseinu*, 7, 7. [in Ukrainian].

Postoronni. (1938). Korotyshche – prysilok Kropyvnyka Novoho [Korotyshche is a settlement of Kropyvnyk Novy]. *Homin Kraiu*, 1, 5. [in Ukrainian].

Prysutnii. (1937a). Modrych (Drohobychchyna) [Modrych (Drohobych County)]. *Homin Baseinu*, 6, 5. [in Ukrainian].

Prysutnii. (1937b). "A do chytalni ydut khiba tantsiuvaty na vechernytsiakh" (Pidmonastyrok k. Pidbuzha) ["And they only go to the reading room to dance at evening parties" (Pydmonasyrok, near Pidbuzh)]. *Homin Baseinu*, 10, 5. [in Ukrainian].

Prysutnii. (1937c). Mlynky Shkilnykovi [Mlynky Shkilnykovi]. *Homin Baseinu*, 9, 7; 10, 4. [in Ukrainian].

Ranevytskyi, Ye. (1937). Ranevychi (Drohobychchyna) [Ranevychi (Drohobych County)]. *Homin Baseinu*, 5, 7. [in Ukrainian].

Ridna shkola. (1937). Ridna shkola u Drohobychi [Native school in Drohobych]. *Homin Baseinu*, 4, 4. [in Ukrainian].

Robitnytstvo. (1938). Robitnytstvo Opaky nadiietsia na pratsiu [Opaka workers hope for work]. *Homin Kraiu*, 3, 9. [in Ukrainian].

S. Ts. (1938). Solonsko Krutam [Solonsko for Kruty]. *Homin Kraiu*, 6–7, 12.

Svidomyi. (1937). Pochaievychi [Pochaievychi]. *Homin Baseinu*, 9, 8. [in Ukrainian].

Sviato v chest Krutiatskykh Heroiv. (1938). Sviato v chest Krutiatskykh Heroiv chy yikh profanatsiia [A holiday in honor of Heroes of Kruty or its desecration]. *Homin Kraiu*, 6–7, 12. [in Ukrainian].

Sviato Krut. (1938). Sviato Krut v Haiakh Vyzhnykh [Holiday of the Kruty in Haiy Vyzhni]. *Homin Kraiu*, 6–7, 12. [in Ukrainian].

Sviato Krutiv. (1937). Sviato Krutiv u Voroblevykhakh [Holiday of the Kruty in Voroblevychi]. *Homin Baseinu*, 5, 7. [in Ukrainian].

Serednieshkilna molod. (1937). Serednieshkilna molod Drohobycha Shevchenkovi [Drohobych high schools youth for Shevchenko]. *Homin Baseinu*, 9, 7. [in Ukrainian].

Serediak, Yu. (1997). “Holos Baseinu” [“Holos Baseinu”]. *Drohobychchyna – zemlia Ivana Franka*, (t. 4, s. 292–295). Drohobych. [in Ukrainian].

Snitsarchuk, L. (2010). Dynamika rozvytku ukrainskoi presy mizhvoiennoi Halychyny [The dynamics of the development of the Ukrainian press in interwar Galicia]. *Zbirnyk prats Naukovo-doslidnoho tsentru periodyky – Collection of works of the Scientific Research Center of Periodicals*, 9, 26–53. [in Ukrainian].

Sniatynka. (1937). Sniatynka Shevchenkovi [Sniatynka for Shevchenko]. *Homin Baseinu*, 7, 7. [in Ukrainian].

Solets. (1937). Solets 20 hrudnia 1936 sliduie pidpysiv ukr. Radnykh [Village of Solets, December 20, 1936 follows the signatures of the Ukrainian councilors]. *Homin Baseinu*, 2–3, 6. [in Ukrainian].

Solonsko. (1937). Solonsko (Drohobychyna) [Solonsko (Drohobych County)]. *Homin Baseinu*, 5, 7. [in Ukrainian].

Sopit. (1937). Sopit (Skilshchyna) [Sopit (Skole County)]. *Homin Baseinu*, 5, 7. [in Ukrainian].

Sosnyna, Yu. (1937). Literaturnyi Vechir v Drohobychi [Literary party in Drohobych]. *Homin Baseinu*, 8, 3. [in Ukrainian].

Sprynia. (1937). Sprynia Krutam [Sprynia for Kruty]. *Homin Baseinu*, 6, 5. [in Ukrainian].

Sto dvadtsiat try roky. (1937). Sto dvadtsiat try roky tomu... [One hundred and twenty-three years ago...]. *Homin Baseinu*, 6, 1. [in Ukrainian].

Storona. (1937). Storona Krutam [Storona for Kruty]. *Homin Baseinu*, 6, 5. [in Ukrainian].

T. H. (1938). Ydemo natsionalnym shliakhom [We are going the national way]. *Homin Kraiu*, 3, 9. [in Ukrainian].

Tverdynia komuny. (1937). “Tverdynia komuny” Daliava [The “stronghold of the communists” – the village of Dalyava]. *Homin Baseinu*, 7, 7. [in Ukrainian].

Teatr. (1938). Teatr im. Sadovskoho v Naftovomu Baseini [Theater named after Sadovskyi in the Oil Basin]. *Homin Kraiu*, 6–7, 8. [in Ukrainian].

Truskavets Shevchenkovi. (1937). Truskavets Shevchenkovi [Truskavets for Shevchenko]. *Homin Baseinu*, 7, 7. [in Ukrainian].

Truskavets. (1937). Truskavets [Truskavets]. *Homin Baseinu*, 5, 7. [in Ukrainian].

Tustanovychi. (1937). Tustanovychi [Tustanovychi]. *Homin Baseinu*, 4, 6. [in Ukrainian].

Uniatychi. (1937). Uniatychi [Uniatychi]. *Homin Baseinu*, 5, 7. [in Ukrainian].

Khor Kotka. (1938). Khor Kotka v Drohobychi [Kotko’s Choir in Drohobych]. *Homin Kraiu*, 2, 5. [in Ukrainian].

Chlen Vydilu. (1937). Sviato T. Shevchenka pid holym nebom (z zhyttia Lishni) [T. Shevchenko's holiday under the open sky (from the life of Lishna)]. *Homin Baseinu*, 10, 5. [in Ukrainian].

Yunatstvo. (1937). Yunatstvo Tustanovych pry pratsi [Tustanovychi's youth at work]. *Homin Baseinu*, 6, 5. [in Ukrainian].

Yak vyhliadaie. (1937). Yak vyhliadaie kolyshnia tverdynia komunizmu v Drohobychchyni? [What does the former stronghold of communism in Drohobych County look like?]. *Homin Baseinu*, 1, 7. [in Ukrainian].

Haliv, M., & Pnytskyi, V. (2021). The methods of internal criticism of written sources in the works of ukrainian historians: on the example of scientific narratives on the history of education (1840s – 1930s). *Annales Universitatis apulensis. Series Historica*, 1 (25), 281–297. DOI: <https://doi.org/10.29302/auash.2021.25.1.14> [in English].

Pnytskyi, V., & Haliv, M. (2022). Theoretical Argumentation in the Historical Narrative of Ukraine of the Second Half of the 19th – First Half of the 20th century (on the Example of Research in the History of Education). *Eminak*, 3 (39), 66–80. doi: [https://doi.org/10.33782/eminak2022.3\(39\).591](https://doi.org/10.33782/eminak2022.3(39).591) [in English].

Vydryk, V., & Kurylyshyn, K. (2020). Ukrainian schooling before World War I (based on the “Dilo” magazine). *Skhidnoievropeyskyi Istorychnyi Visnyk – East European Historical Bulletin*, 17, 112–123. doi: [10.24919/2519-058x.17.218182](https://doi.org/10.24919/2519-058x.17.218182) [in English].

Vydryk, V., & Kurylyshyn, K. (2022). Ukrainian Citizens' Committee in 1918 – 1921 (according to the materials of the periodical “Dilo”). *Skhidnoievropeyskyi Istorychnyi visnyk – East European Historical Bulletin*, 24, 90–98. doi: [10.24919/2519-058X.24.264739](https://doi.org/10.24919/2519-058X.24.264739) [in English].

Стаття надійшла до редакції 20 березня 2023 р.
Стаття рекомендована до публікації 18.12.2023.

УДК 94:355(477.8):343.22“1943/1947”

DOI 10.69550/3041-1467.3.304740

Ярослав АНТОНЮК

доктор історичних наук, старший науковий співробітник, Галузевий державний архів Служби безпеки України, вул. Золотоворітська, 7, м. Київ-1, індекс 01601 (history.volyn@gmail.com)

ORCID: 0000-0002-9419-5990

Researcher ID: E-3588-2017

Scopus ID: 58247510100

Василь ІЛЬНИЦЬКИЙ

доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії України, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100; доцент кафедри мобілізаційної, організаційно-штатної та кадрової роботи, Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, вул. Героїв Майдану, 32, м. Львів, Україна, індекс 79026 (vilnickiy@gmail.com)

ORCID: 0000-0002-4969-052X

Researcher ID: H-4431-2017

Scopus ID: 57203399830

Yaroslav ANTONIUK

PhD hab. (History), Senior researcher of the Branch State Archive of the Security Service of Ukraine, 7 Zolotovoritiska, Street, Kyiv-1, Ukraine, postal code 01601 (history.volyn@gmail.com)

ORCID: 0000-0002-9419-5990

Researcher ID: E-3588-2017

Scopus ID: 58247510100

Vasyl ILNYTSKYI

PhD hab. (History), Full Professor, Head of the Department of History of Ukraine, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24 Ivan Franko Street, Drohobych, Ukraine, postal code 82100; Associate Professor, Department of Mobilization, Personnel and Human Resources Management, Hetman Petro Sahaidachnyi National Ground Forces Academy, 32 Heroyiv Maidana Street, Lviv, Ukraine, postal code 79026 (vilnickiy@gmail.com)

Бібліографічний опис статті: Антонюк, Я., Ільницький, В. (2023). Дисциплінарна відповідальність та суд в Українській повстанській армії (1943 – 1947). *Axis Europae*, 3, 90–99. doi: 10.69550/3041-1467.3.304740

To cite this article: Antoniuk, Y., & Pnytskyi, V. (2023). Dystsyplinarna vidpovidalnist ta sud v Ukrainskii povstanskii armii (1943 – 1947) [Disciplinary responsibility and trial in the Ukrainian Insurgent Army (1943 – 1947)]. *Axis Europae*, 3, 90–99. doi: 10.69550/3041-1467.3.304740 [in Ukrainian].

ДИСЦИПЛІНАРНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ТА СУД В УКРАЇНСЬКІЙ ПОВСТАНСЬКІЙ АРМІЇ (1943 – 1947)

Анотація. *Мета статті* – вивчити особливості формування основних засад дисциплінарної відповідальності та організації судочинства в Українській повстанській армії (1943 – 1947). **Методологія дослідження** опирається на принципи науковості, системності, загальнонаукові (аналіз, синтез) та спеціально-історичні (історико-типологічний, історико-системний, історико-порівняльний) методи та методи критики історичних джерел. **Наукова новизна** полягає у тому, що на основі невідомих та маловідомих джерел проведено цілісне дослідження судово-дисциплінарної практики в Українській повстанській армії (1943 – 1947). **Висновки.** Таким чином, Принципи функціонування судово-дисциплінарної практики в Українській повстанській армії були започатковані влітку 1943 р. на теренах Волині та Західного Полісся. Наприкінці того ж року повстанське судівництво поширилося на Галичину а також сусідні терени східної Польщі та Словаччини. Головними судово-дисциплінарними органами в підрозділах УПА були “Польові суди”. За необхідності вони скликалися при кожній сотні. Передбачалося, що з трьох суддів “Польового суду” один займатиме посаду не нижче рівня сотенного, другий – ройового. Вироки виносилися на основі “Дисциплінарного статуту УПА”. У ньому злочини поділяли на легкі та важкі. До останніх входили: зрада, шкідництво, невиконання наказу, яке призвело до значних втрат, повторне дезертирство. Звинувачених за важкими злочинами переважно страчували. Затверджував вирок “Польового суду” командир відповідного повстанського підрозділу. Зазвичай легкими провинями займалися “козацькі суди”. Скликали їх командири повстанських підрозділів у випадку: пияцтва, невиконання наказу без важких наслідків, незначних крадіжок. Вироками були: відправлення до “карних відділів”, “карний арешт”, “шомполуванням” перед шеренгою, “стійка під рушницю” або “падання долів” за командою. При повторному притягненні до відповідальності покарання посилювалося включно до страти.

Ключові слова: Українська повстанська армія, судово-дисциплінарна практика, вирок, злочини, покарання, “Польові суди”, “козацькі суди”.

DISCIPLINARY RESPONSIBILITY AND TRIAL IN THE UKRAINIAN INSURGENT ARMY (1943 – 1947)

Abstract. *The purpose of the article* is to study the peculiarities of the formation of the basic principles of disciplinary responsibility and the organization of judicial proceedings in the Ukrainian Insurgent Army (1943 – 1947). **The research methodology** is based on the principles of scientificity, systematicity, general scientific (analysis, synthesis) and special-historical (historical-typological, historical-systemic, historical-comparative) methods and methods of criticism of historical sources. **The scientific novelty** lies in the fact that, on the basis of unknown and little-known sources, a comprehensive study of judicial and disciplinary

*practice in the Ukrainian Insurgent Army (1943 – 1947) was conducted. **Conclusions.** Thus, the Principles of Judicial and Disciplinary Practice in the Ukrainian Insurgent Army were initiated in the summer of 1943 in the territories of Volyn and Western Polissia. At the end of the same year, the insurgent judiciary spread to Galicia and the neighboring territories of eastern Poland and Slovakia. The main judicial and disciplinary bodies in the units of the UPA were “Field Courts”. If necessary, they convened at every hundred. It was assumed that one of the three judges of the “Field Court” would hold a position not lower than the level of centurion, the second – squad leader. Sentences were handed down on the basis of the “UPA Disciplinary Statute”. In it, crimes were divided into light and serious. The latter included: treason, vandalism, failure to comply with an order that led to significant losses, repeated desertion. Those accused of serious crimes were mostly executed. The commander of the relevant rebel unit approved the verdict of the “Field Court”. “Cossack courts” usually dealt with minor crimes. They were summoned by the commanders of insurgent units in case of: drunkenness, failure to comply with an order without serious consequences, minor thefts. The sentences were: sending to the “penal departments”, “criminal arrest”, “shompoling” in front of the line, “standing under the gun” or “falling of fates” on command. In case of repeated prosecution, the punishment was increased up to and including execution*

Keywords: *Ukrainian Insurgent Army, judicial and disciplinary practice, verdict, crimes, punishments, “Field court”, “Cossack courts”.*

Постановка проблеми. Розвиток європейської судової системи у ХХ столітті ознаменувався непростими історичними процесами. Складовою їх частиною була визвольна боротьба поневолених народів, яка передбачала функціонування власних недержавних судово-дисциплінарних органів. У нашій історичній традиції найбільш виразно зазначена практика проявилася в розвитку Української повстанської армії (далі – УПА). Відповідно військової специфіки вона передбачала низку особливостей. Вивчення цих питань має важливе теоретичне та практичне значення з огляду на триваючу російсько-українську війну.

Мета статті – вивчити особливості формування основних засад дисциплінарної відповідальності та організації судочинства в Українській повстанській армії (1943 – 1947).

Огляд історіографії. Відзначимо, що спеціальні узагальнюючі дослідження із питань дисциплінарної відповідальності та організації судочинства в Українській повстанській армії (1943 – 1947) відсутні. Окремі аспекти проблеми знайшли своє висвітлення у публікаціях українських дослідників Дмитра Веденеєва та Геннадія Биструхіна (Веденеєв, 2002, с. 32–40; Веденеєв, Биструхін, 2006, с. 210–211; Веденеєв, Биструхін, 2007, с. 432; Веденеєв, Биструхін, 2008, с. 38). Деякі питання функціонування системи покарань в УПА висвітлювалися Володимиром Сергійчуком (Сергійчук, 1996), а особливості судового діловодства – Володимиром Ковальчуком (Ковальчук, 2008, с. 75–80). Безпосередньо особливості функціонування Служби безпеки ОУН і УПА вивчав Василь Ільницький (Ільницький, 2014; Ільницький, 2016; Діяльність Служби безпеки ОУН, 2009). Судово-дисциплінарна практика також відображена і в узагальнюючих (Ільницький, 2009; Ільницький, 2012; Ільницький, 2016) та спеціальних (Plytskyi, & Haliv, 2019; Plytskyi, & Haliv, 2020; Ільницький, В., Гриник, Л., & Старка, 2023; Plytskyi, V., & Antoniuk, 2023) працях В. Ільницького. Враховуючи викладене, вважаємо необхідним та актуальним комплексне дослідження судово-дисциплінарної практики в УПА.

Виклад основного матеріалу. Застосування судово-дисциплінарної практики в УПА розпочалося вона влітку 1943 р. на теренах Волині та Західного Полісся (на той період входили до рейхскомісаріту “Україна”), де повстанцям вдалося звільнити від німців значні території. Наприкінці того ж року мережа УПА поширилася на Галичину та Закарпаття.

Першим дисциплінарним органом в повстанських підрозділах був “Польовий суд”. Упродовж літа – осені 1943 р. він постійно діяв при військовій базі “Січ” (Свинаринський ліс на Володимирщині). Очолював зазначений “Польовий суд” комендант ВПЖ військової округи “Тури” (Волинська область) Олександр Косаревич (“Омелько”), а функції слідчого виконував “Аркадій” (АУСБУ ВО, ф. 4, спр. 2976, арк. 85). За необхідності “Польові суди” могли скликатися при кожній сотні (ГДА СБУ, ф. 65, оп. 1, спр. С-9109, т. 2, арк. 61). Відбувалися це наступним чином. Командир ВПЖ загону вносив клопотання відповідному командиру УПА. Той у свою чергу призначав трьох суддів. Перший з них повинен був займати посаду не нижче рівня сотенного, другий – не нижче ройового. ВПЖ надавала їм матеріали розслідування. Вирок або “Засуд” затверджував командир загону (АУСБУ ВО, ф. 5, спр. 8054, арк. 72; ГДА СБУ, ф. 62, оп. 4, спр. 29, арк. 335). На теренах Перемишльської округи ОУН до складу “Польового суду” входили: командир сотні, комендант ВПЖ та референт СБ. Крім того передбачався “оборонець” звинуваченого (Brogzuniak, 2006, s. 388).

Згідно “Дисциплінарного статуту УПА” важкими злочинами вважалися: 1) зрада, 2) шкідництво, 3) невиконання наказу, яке призвело до значних втрат, 4) повторне дезертирство. Здебільшого звинувачених за ними страчували (ГДА СБУ, ф. 65, оп. 1, спр. С-9109, т. 1, арк. 62; Сергійчук, 1996, с. 272–274). Виходячи з рішень “Польових судів” Групи “Заграва” (Рівненська область) основна їх частина стосувалася повторних дезертирств з УПА (Ковальчук, 2008, с. 79). Хоча нерідко до суворих покарань засуджували крадіїв та запідозрених у співпраці з ворогом (ГДА СБУ, ф. 65, оп. 1, спр. С-8467, т. 1, арк. 125). Так, весною 1944 р. на території Острожецького р-ну Рівненської обл. було розстріляно повстанця, який вкрав у господаря сало, чим скомпрометував перед місцевою чеською громадою цілу сотню (Архів АУСБУ РО, ф. 4, спр. 10406, арк. 90). У грудні 1944 р. під час бою з військами НКВС стрілець “Обух” намагався застрілити з гвинтівки командира сотні УПА “Морозенка”. Його справу розслідувала ВПЖ. На допиті він зізнався, що виконував завдання начальника Лановецького райвідділу НКВС. Після цього йому винесли вирок – розстріл перед шеренгою стрільців “за зраду УПА” (АУСБУ ТО, ф. 6, спр. 19299, арк. 29).

При виконанні страт існували певні регіональні відмінності. Наприклад, на півдні Рівненщини при Групі УПА Петра Олійника (“Енея”) траплялися випадки засудження до відрубування голови перед шеренгою повстанців (АУСБУ РО, ф. 5, спр. 12247, арк. 15). Такі вирокі отримали: шеф зв’язку Групи Микола Мартиновський (“Муха”) (ГДА СБУ, ф. 65, оп. 1, спр. С-9219, т. 1, арк. 231), козак “Тимошенко” з охорони Петра Олійника (“Енея”). 26 листопада 1943 р. – козак “Ризикант” з загону УПА Микити Скуби (“Лайдаки”) (Дубровицький р-н) (ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 67961, арк. 65зв.). У квітні 1944 р. – козак з загону Макара Мельника (“Кори”) (Володимирецький р-н) (АУСБУ РО, ф. 5, спр. 1148, арк. 22).

До повноважень “Польового суду” входив розгляд справ не лише рядових повстанців, а й командирів підрозділів УПА. Одним із поширених звинувачень були помилкові рішення в бойовій ситуації. Наприклад, невдалий обстріл артилерійською чотою “Берези” у вересні 1943 р. німецького гарнізону м. Мізоч на Здолбунівщині.

Незважаючи на те що гармати стріляли прямим наведенням зі зручної позиції, поцілити жодного разу їм не вдалося (Марчук, Тищенко, 2007, с. 163). У березні 1944 р. відбувся “Польовий суд” над командиром “Кривим”, який розмістив свій підрозділ біля м. Броди, де їх обстріляли німці (ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 50970, т. 1, арк. 197). Зазвичай у подібних справах застосовували дисциплінарні покарання. Восени 1945 р. на території Олеського р-ну Львівської обл. відбувся “Польовий суд” над сотенним УПА Михайлом Ковалишиним (“Опокою”). За звинуваченням у боягузтві під час бою його понизили до рядового стрільця (ГДА СБУ, ф. 71, оп. 7, спр. 5, арк. 96).

Значно суворіше карали невиконання або порушення наказу. 6 березня 1944 р. “Польовий суд” розглядав справу курінного УПА Порфирія Антонока (“Кліща”). Його звинувачували у несанкціонованих переговорах з німцями. На суді головував Євген Татура (Роман Петренко) (“Омелько”), а членами були: суспільник “Золотаранко” та сотенний “Летун”. Справу розглядали протягом дня. За вироком “Польового суду” курінного “Кліща” засудили до розстрілу із правом апеляції протягом 24 годин після оголошення вироку (ГДА СБУ, ф. 13, оп. 1, спр. 376, т. 54, арк. 1). 21 березня 1944 р. за панікерство та відмову виконати наказ про передислокацію на Полісся, було розстріляно командира куреня “Погром” Григорія Кузьму (“Мороза”) (Літопис УПА. Нова серія. Т. 14..., 2010, с. 116). Звинувачення у невиконанні наказу не завжди завершувалися стратою. Звинуваченого у переговорах з німцями начальника вишкільного відділу штабу УПА-Захід Івана Вересюка (“Іванчука”) виправдали (ГДА СБУ, ф. 6, оп. 1, спр. 74268, арк. 177). Командира сотні УПА “Чорні чорти” (Коломийщина) Михайла Дарабана (“Дона”) відсторонили у січні 1944 р. на три місці від посади (АУСБУ ЛО, ф. 5, спр. 35197, арк. 13). Подібне покарання отримав за невиконання наказу командир Кременецького куреня УПА Іван Климишин (“Крук”) (Данилюк, 1968, с. 280). Останні “Польові суди” діяли при повстанських куренях на Закерзонні до осені 1947 р. (ГДА СБУ, ф. 65, оп. 1, спр. С-9108, т. 2, арк. 61–62; Спр. С-9109, т. 1, арк. 62).

Переважно легкими злочинами серед вояків УПА займалися “козацькі суди”, які вперше були запроваджені наказом ГВШ УПА № 2/43 від 18 грудня 1943 р. (ГДА СБУ, ф. 6, оп. 1, спр. 74268, т. 2, арк. 13зв; Веденєєв, 2002. № 5–6. С. 35). Скликали “козацькі суди” командири повстанських підрозділів (ГДА СБУ, ф. 6, оп. 1, спр. 74268, т. 2, арк. 13зв.). До їхньої компетенції входило: 1) пияцтво; 2) невиконання наказу, яке не призвело до важких наслідків; 3) незначні крадіжки (ГДА СБУ, ф. 65, оп. 1, спр. С-8707, арк. 11–22; Сергійчук, 1996, с. 275–277). Переважно “козацькі суди” присуджували покарання 10–20 ударів буками (палкою) перед шеренгою повстанців (АУСБУ ТО, ф. 6, спр. 19299, арк. 29). У сотні УПА “Орла” на Ковельщині застосовували покарання: “долів” – падіння за командою тридцять раз на землю, “стійка” під гвинтівкою від 10 хвилин до години, “шомполування” перед шеренгою – 10–25 ударів (АУСБУ ВО, ф. 4, спр. 10584, арк. 193). За невиконання наказу стрілець ВПЖ Дмитро Грицько (“Цяпка”) був засуджений до 48 годин “під рушницею”, а зв’язковий Ярослав Глух з с. Славна Зборівського р-ну Тернопільської обл. – до 10 ударів палицею (ГДА СБУ, ф. 73, оп. 1, спр. 14, арк. 18; Горить ліс!, 1975, с. 66). Якщо обвинуваченого судили вдруге кара посилювалася та передавалася до “Польового суду”. У цьому випадку страчували за порівняно незначні провини. Наприклад, трьох повстанців сотні УПА Михайла Кучери (“Яра”) ТВ “Лемко” (Лемківщина), хворих венеричними недугами, засудили до розстрілу (ГДА СБУ, ф. 62, оп. 4, спр. 17, арк. 10; Samborski, 2013, s. 98).

Одним із видів дисциплінарних покарань за легкі злочини було відправлення до “карних відділів”. У них засуджені повстанці виконували найважчі роботи та перебували

на спеціальному харчуванні, який розробляв господарчий референт (Сергійчук, 1996, с. 275). Діяльність “карних відділів” передбачалося при ВПЖ кожного загону УПА. Їх завданням головним завданням було посилення дисциплінованості повстанця. Так, стрільця Федора Безушка (“Бурчака”), який загубив гвинтівку, спочатку змусили її відшукати. Лише після цього його відправили до “карного відділу” при загоні УПА Макара Мельника (“Кори”) на Сарненщині (АУСБУ РО, ф. 4, спр. 68144, арк. 11). Восени 1943 р. стрілець Григорій Пастушок (“Сокол”) втік з підстаршинської школи в с. Мочулки Турійського р-ну (Волинь). Невдовзі його заарештували вдома співробітники СБ та відправили до “карної сотні” на Поліссі. Після відбуття двомісячного покарання “Сокола” включили до сотні УПА Федора Трофимчука (“Сіромахи”) (АУСБУ ВО, ф. 5, спр. 1577, арк. 13). У грудні 1943 р. стрілець УПА Микола Квятковський, будучи п’яним, відкрив безпричинну стрілянину. Після цього він намагався дезертирувати та був схоплений боївкою СБ Порицького р-ну ОУН. На “Польовому суді” в с. Мокрець (Володимирщина) його засудили до розстрілу. Однак, невдовзі покарання замінили на чотири тижні перебування у “карній” сотні “Голуба”, яка знаходилася неподалік у с. Ставки (АУСБУ ВО, ф. 4, спр. 23018, т. 2, арк. 2–3). Відомо про існування спеціальних “карних таборів” для засуджених повстанців. Один з них діяв влітку – восени 1943 р. при осередку ВПЖ групи “Тури” на чолі з Олександром Косаревичем (“Омельком”) на “Січі” в Свиляринському лісі (Володимирщина) (АУСБУ ВО, ф. 4, спр. 2976, арк. 86). На початку 1944 р. у підпорядкуванні штабу УПА-Північ на Поліссі діяв карний табір “Кентавр” (Веденєєв, Биструхін, 2006, с. 300; ОУН і УПА в 1944 році..., 2009, с. 29). Здебільшого дисциплінарне покарання через “карні відділи” застосовували на Волині та Західному Поліссі. Хоча окремі випадки траплялися у Галичині. Так, комендант СБ Терехівського повіту Степан Ситник (“Мак”) арештував у листопаді 1943 р. оунівця Йосипа Гловацького. Після допиту його відправили до “карної сотні” УПА (АУСБУ ТО, ф. 6, спр. 4966, арк. 263).

Існувало також покарання “карним арештом” при підрозділі УПА. При цьому засудженому заборонялося курити, читати, грати й співати. “Карний арешт” поділявся на кілька видів: 1) звичайний (умови як і у інших повстанців), 2) загострений (передбачався відпочинок на твердому ліжку), 3) важкий (засуджений отримував протягом двох днів по 200 грам хліба та літр води, а на третій день – варену їжу, вдень заборонялося лежати чи сидіти, дозволялася лише одна прогулянка на добу, тривалістю до 15 хвилин, вночі з 22.00 до 5.00 відпочинок передбачався у холодному приміщенні з твердим ліжком) (Сергійчук, 1996, с. 276–277). За затримання у відпустці до місяця карного арешту був засуджений стрілець Федір Безушко (“Бурчак”) з с. Дубівка Володимирецького р-ну. Відбуваючи покарання він щодня бігав, повзав землею та маршував. Після цього “Бурчака” призначили станичним СБ та дозволили повернутися додому (ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 68144, арк. 94).

Висновки. Таким чином, принципи функціонування судово-дисциплінарної практики в Українській повстанській армії були започатковані влітку 1943 р. на теренах Волині та Західного Полісся. Наприкінці того ж року повстанське судівництво поширилося на Галичину а також сусідні терени східної Польщі та Словаччини. Головними судово-дисциплінарними органами в підрозділах УПА були “Польові суди”. За необхідності вони скликалися при кожній сотні. Передбачалося, що з трьох суддів “Польового суду” один займатиме посаду не нижче рівня сотенного, другий – ройового. Вироки виносилися на онові “Дисциплінарного статуту УПА”. У ньому злочини поділяли на легкі та важкі. До останніх входили: зрада, шкідництво, невиконання

наказу, яке призвело до значних втрат, повторне дезертирство. Звинувачених за важкими злочинами переважно страчували. Затверджував вирок “Польового суду” командир відповідного повстанського підрозділу.

Зазвичай легкими провинами займалися “козацькі суди”. Скликали їх командири повстанських підрозділів у випадку: пияцтва, невиконання наказу без важких наслідків, незначних крадіжок. Вироками були: відправлення до “карних відділів”, “карний арешт”, “шомполуванням” перед шеренгою, “стійка під рушницею” або “падання долів” за командою. При повторному притягненні до відповідальності покарання посилювалося включно до страти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

- Архів Управління Служби безпеки України в Рівненській області (АУСБУ РО).*
Архів Управління Служби безпеки України в Тернопільській області (АУСБУ ТО).
Архів Управління Служби безпеки України у Волинській області (АУСБУ ВО).
Архів Управління Служби безпеки України у Львівській області (АУСБУ ЛО).
Веденєв, Д. (2002). Військово-польова жандармерія – спеціальний орган Української повстанської армії. *Воєнна історія*, 5–6, 32–40.
Веденєв, Д., Биструхін Г. (2006). *Меч і тризуб. Розвідка і контррозвідка руху українських націоналістів та УПА. 1920 – 1945.* Київ: Генеза.
Веденєв, Д., Биструхін, Г. (2007). “Повстанська розвідка діє точно й відважно...”. *Документальна спадщина підрозділів спеціального призначення Організації українських націоналістів та Української повстанської армії. 1940 – 1950-ті роки.* Київ: К.І.С.
Веденєв, Д., Биструхін, Г. (2007). *Двобій без компромісів. Протиборство спецпідрозділів ОУН та радянських сил 1945 – 1980-ті рр.* Київ: Генеза.
Галузевий державний архів Служби безпеки України (ГДА СБУ).
Горить ліс! (1975). *Горить ліс! Спомини колишнього вояка УПА.* Лондон: Українська видавнича спілка.
Данилюк, М. (1968). *Повстанський записник.* Нью-Йорк; Джерсі-Сіті: Свобода.
Діяльність Служби безпеки ОУН (2009). *Діяльність Служби безпеки ОУН на Дрогобиччині: документи і матеріали (1944 – 1951) / упорядники В. Ільницький, М. Галів; передмова – В. Ільницький, примітки – М. Галів.* Кн. 1. Дрогобич: ПП “Швидкодрук”.
Ільницький, В. (2009). *Дрогобицька округа ОУН: структура і керівний склад (1945 – 1952 рр.).* Дрогобич: Вимір.
Ільницький, В. (2012). *Провід ОУН Карпатського краю.* Торонто – Львів: Видавництво “Літопис УПА”.
Ільницький, В. (2014). *Функціонування служби безпеки у Карпатському краї ОУН (1945 – 1954). Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*, 24, 293–315.
Ільницький, В. (2016). *Функціонування військово-польової жандармерії у Воєнній окрузі 4 “Говерля” (1944 – 1945). Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: “Історія”, 24, 95–100.*
Ільницький, В. (2016) *Карпатський край ОУН в українському визвольному русі (1945 – 1954).* Дрогобич: Посвіт. 2016. 696 с.

Льницький, В., Гриник, Л., Старка, В. (2023). Особливості грошового обігу та фінансових документів у Карпатському краї ОУН (1945 – 1954). *Український нумізматичний щорічник*, 7, 202–220.

Ковальчук, В. (2008). Протоколи допитів у системі документообігу Організації Українських Націоналістів (Б) і Української повстанської армії (1940 – 1944 рр.). *Воєнна історія*, 5 (41), 75–80.

Літопис УПА. Нова серія. Т. 14 (2010). Літопис УПА. Нова серія. Т. 14: *УПА і запілля на ПЗУЗ 1943–1945: нові документи* / упоряд.: В. Ковальчук, І. Марчук. Київ; Торонто: Літопис УПА.

Марчук, І., Тищенко, О. (2007). *УПА. Гурби: квітень 1944-го. 4-те вид., доповнене*. Рівне: Видавництво Олега Зеня.

ОУН і УПА в 1944 році (2009). ОУН і УПА в 1944 році: документи: у 2-х ч. / упоряд.: О. Веселова, С. Кокін, О. Лисенко, В. Сергійчук. Київ: НАН України; Інститут історії України. Ч. 1.

Сергійчук, В. (1996). *ОУН-УПА в роки війни: нові документи і матеріали*. Київ: Дніпро.

Brożniak, A. (2006). Uwagi o pracy Służby Bezpieczeństwa Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów w świetle sprawozdania referenta I okręgu OUN za maj-czerwiec 1945 roku. *Pamięć i Sprawiedliwość*, 5/1 (9), 387–400.

Pnytskyi, V., & Antoniuk, Y. (2023). OUN(m) Underground Activities on Transnistria Governorate Territory (1941 – 1944). *Eminak*, 1 (41), 169–183.

Pnytskyi, V., & Haliv, M. (2019). The struggle of soviet repressive and punitive organs against former romanian intelligence and counterintelligence structures in Ukraine (1944 – 1951). *Analele Universității din Craiova. Istorie (Annals of the University of Craiova. History)*, Anul. XXIV, 2 (36), 103–118.

Pnytskyi, V., & Haliv, M. (2020). Structure and activities of romanian intelligence and counterintelligence bodies in Transnistria (1941 – 1944) (based on SSA SSU). *Analele Universității din Craiova. Istorie (Annals of the University of Craiova. History)*, Anul. XXV, 1 (37), 107–124.

Samborski, M. (2013). Służba Bezpieczeństwa w tzw. Zakierzońskim kraju OUN-SD. Sposób organizacji i obsada kadrowa. *Dzieje najnowsze*, XLV, 87–106.

REFERENCES

Arkhiv Upravlinnia Sluzhby bezpeky Ukrainy v Rivnenskkii oblasti – AUSBU RO [Archive of the Office of the Security Service of Ukraine in the Rivne region].

Arkhiv Upravlinnia Sluzhby bezpeky Ukrainy v Ternopilskii oblasti – AUSBU TO [Archive of the Office of the Security Service of Ukraine in the Ternopil region].

Arkhiv Upravlinnia Sluzhby bezpeky Ukrainy u Volynskii oblasti – AUSBU VO [Archive of the Office of the Security Service of Ukraine in the Volyn region].

Arkhiv Upravlinnia Sluzhby bezpeky Ukrainy u Lvivskii oblasti – AUSBU LO [Archive of the Office of the Security Service of Ukraine in the Lviv region].

Viedenieiev, D. (2002). Viiskovo-polova zhandarmeriia – spetsialnyi orhan Ukrainskoi povstanskoi armii [The military field gendarmerie is a special body of the Ukrainian insurgent army]. *Voienna istoriia*, 5–6, 32–40. [in Ukrainian].

Viedenieiev, D., & Bystrukhin H. (2006). *Mech i tryzub. Rozvidka i kontrrozvidka rukhu ukraïnskikh natsionalistiv ta UPA. 1920 – 1945* [Sword and trident. Intelligence and

counter-intelligence of the movement of Ukrainian nationalists and the UPA. 1920 – 1945]. Kyiv: Geneza. [in Ukrainian].

Viedenieiev, D., & Bystrukhin, H. (2007). *“Povstanska rozvidka diie tochno y vidvazhno...”*. *Dokumentalna spadshchyna pidrozdiliv spetsialnoho pryznachennia Orhanizatsii ukrainskykh natsionalistiv ta Ukrainskoi povstanskoï armii. 1940 – 1950-ti roky* [“Insurgent intelligence acts precisely and courageously...”. Documentary heritage of the special purpose units of the Organization of Ukrainian Nationalists and the Ukrainian Insurgent Army. 1940 – 1950s]. Kyiv: K.I.S. [in Ukrainian].

Viedenieiev, D., & Bystrukhin, H. (2007). *Dvobii bez kompromisiv. Protyborstvo spetspidrozdiliv OUN ta radianskykh syl 1945 – 1980-ti rr.* [Duel without compromises. The struggle between special units of the OUN and Soviet forces 1945 – 1980s]. Kyiv: Geneza. [in Ukrainian].

Haluzeyvi derzhavnyi arkhiv Sluzhby bezpeky Ukrainy – HDA SBU [Branch State Archive of the Security Service of Ukraine].

Horyt lis! (1975). *Horyt lis! Spomyny kolyshnoho voïaka UPA* [The forest is on fire! Memories of a former UPA soldier]. London: Ukrainska vydavnycha spilka. [in Ukrainian].

Danyiuk, M. (1968). *Povstanskyi zapysnyk* [Rebel notebook]. Niu-York; Dzherisiti: Svoboda. [in Ukrainian].

Diïalnist Sluzhby bezpeky OUN (2009). *Diïalnist Sluzhby bezpeky OUN na Drohobychchyni: dokumenty i materialy (1944 – 1951)* [Activities of the OUN Security Service in Drohobych region: documents and materials (1944 – 1951)] / [uporiadnyky V. Ilnytskyi, M. Haliv; peredmova – V. Ilnytskyi, prymitky – M. Haliv]. Kn. 1. Drohobych: PP “Shvydkodruk”. [in Ukrainian].

Ilnytskyi, V. (2009). *Drohobyt'ska okruha OUN: struktura i kerivnyi sklad (1945 – 1952 rr.)* [Drohobyt'sk District of the OUN: structure and leadership (1945 – 1952)]. Drohobych: Vymir. [in Ukrainian].

Ilnytskyi, V. (2012). *Provid OUN Karpatskoho kraiu* [Conduct of the OUN of the Carpathian region]. Toronto – Lviv: Vydavnytstvo “Litopys UPA”. [in Ukrainian].

Ilnytskyi, V. (2014). *Funktsionuvannia sluzhby bezpeky u Karpatskomu kraï OUN (1945 – 1954)* [Functioning of the security service in the Carpathian region of the OUN (1945 – 1954)]. *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist, 24*, 293–315. [in Ukrainian].

Ilnytskyi, V. (2016). *Funktsionuvannia viiskovo-polovoi zhandarmerii u Voiennii okruzi 4 “Hoverlia” (1944 – 1945)* [Functioning of the military field gendarmerie in Military District 4 “Hoverlyia” (1944 – 1945)]. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Serii: “Istoriia”, 24*, 95–100. [in Ukrainian].

Ilnytskyi, V. (2016). *Karpatskyi kraï OUN v ukrainskomu vyzvolnomu rusi (1945 – 1954)* [The Carpathian region of the OUN in the Ukrainian liberation movement (1945 – 1954)]. Drohobych: Posvit. [in Ukrainian].

Ilnytskyi, V., Hrynyk, L., & Starka, V. (2023). *Osoblyvosti hroshovoho obihu ta finansovykh dokumentiv u Karpatskomu kraï OUN (1945 – 1954)* [Peculiarities of money circulation and financial documents in the Carpathian region of the OUN (1945 – 1954)]. *Ukrainskyi numizmatychnyi shchorichnyk, 7*, 202–220. [in Ukrainian].

Kovalchuk, V. (2008). *Protokoly dopytiv u systemi dokumentoobihu Orhanizatsii Ukrainskykh Natsionalistiv (B) i Ukrainskoi povstanskoï armii (1940 – 1944 rr.)* [Protocols of interrogations in the document circulation system of the Organization of Ukrainian

Nationalists (B) and the Ukrainian Insurgent Army (1940 – 1944)]. *Voienna istoriia*, 5 (41), 75–80. [in Ukrainian].

Litopys UPA. Nova seriia. T. 14 (2010). *Litopys UPA. Nova seriia. T. 14: UPA i zapillia na PZUZ 1943 – 1945: novi dokumenty [Annals of the UPA. New series. Vol. 14: UPA and zapilya on PSUZ 1943 – 1945: new documents]* / uporiad.: V. Kovalchuk, I. Marchuk. Kyiv; Toronto: Litopys UPA. [in Ukrainian].

Marchuk, I., & Tyshchenko, O. (2007). *UPA. Hurby: kviten 1944-ho. 4-te vyd., dopovnene* [UPA Hurby: April 1944. 4th ed., supplemented]. Rivne: Vydavnytstvo Oleha Zenia. [in Ukrainian].

OUN i UPA v 1944 rotsi. (2009). *OUN i UPA v 1944 rotsi: dokumenty: u 2-kh ch.* [OUN and UPA in 1944: documents: in 2 parts] / uporiad.: O. Veselova, S. Kokin, O. Lysenko, V. Serhiichuk. Kyiv: NAN Ukrainy; Instytut istorii Ukrainy. Ch. 1. [in Ukrainian].

Serhiichuk, V. (1996). *OUN-UPA v roky viiny: novi dokumenty i materialy* [OUN-UPA during the war years: new documents and materials]. Kyiv: Dnipro. [in Ukrainian].

Brożniak, A. (2006). Uwagi o pracy Służby Bezpieczeństwa Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów w świetle sprawozdania referenta I okręgu OUN za maj-czerwiec 1945 roku [Uwagi o pracy Służby Bezpieczeństwa Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów w świetle sprawozdania referenta I okręgu OUN za maj-czerwiec 1945 roku]. *Pamięć i Sprawiedliwość*, 5/1 (9), 387–400. [in Polish].

Ilnytskyi, V., & Antoniuk, Y. (2023). OUN(m) Underground Activities on Transnistria Governorate Territory (1941 – 1944). *Eminak*, 1 (41), 169–183. [in English].

Ilnytskyi, V., & Haliv, M. (2019). The struggle of soviet repressive and punitive organs against former romanian intelligence and counterintelligence structures in Ukraine (1944 – 1951). *Analele Universității din Craiova. Istorie (Annals of the University of Craiova. History)*, Anul. XXIV, 2 (36), 103–118. [in English].

Ilnytskyi, V., & Haliv, M. (2020). Structure and activities of romanian intelligence and counterintelligence bodies in Transnistria (1941 – 1944) (based on SSA SSU). *Analele Universității din Craiova. Istorie (Annals of the University of Craiova. History)*, Anul. XXV, 1 (37), 107–124. [in English].

Samborski, M. (2013). Służba Bezpieczeństwa w tzw. Zakierzońskim kraju OUN-SD. Sposób organizacji i obsada kadrowa [Służba Bezpieczeństwa w tzw. Zakierzońskim kraju OUN-SD. Method of organization and staffing]. *Dzieje najnowsze*, XLV, 87–106. [in Polish].

*Стаття надійшла до редакції 3 квітня 2023 р.
Стаття рекомендована до публікації 18.12.2023.*

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Axis Europae Вісь Європи

ВИПУСК 3
ISSUE 3

Головний редактор
Лідія Лазурко

Співредактори
Микола Галів
Василь Ільницький

Літературне редагування
Ірина Невмержицька

Редагування англomовних текстів
Віра Сліпецька, Юлія Талалай

Технічний редактор
Микола Костирко
Лілія Гриник

Макетування та верстка
Олег Лазебний

Дизайн обкладинки
Олег Лазебний

Здано до набору 18.12.2023 р. Підписано до друку 29.12.2023 р.
Гарнітура Times. Формат 70x100 1/16.
Друк офсетний. Папір офсетний.
Ум. друк. арк. 8,1. Зам. № 1450
Наклад 300 примірників

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції Серія ДК № 2509 від 30.05.2006 р.

Друк ПП "ПОСВІТ"
Адреса: вул. І. Мазепи, 7, м. Дрогобич, 82100 Україна
тел. факс (03244) 2-23-35, тел.: 3-38-50, 2-23-76.
E-mail: posvitdruk@gmail.com